

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје
Филозофски факултет, Институт за педагогија

**МОДЕЛИРАЊЕ НА ПРИСТАПИ КОН УЧЕЊЕТО КАЈ
ПРЕДУЧИЛИШНИТЕ ДЕЦА**

- докторска дисертација -

Кандидат:

М-р Соња Чаловска

Ментор:

Проф. д-р Лена Дамовска

Скопје, јуни 2017 година

Ви благодарам што ме моделиравте и ги поддржавте моите

ИНИЦИЈАТИВНОСТ - Јордан Чаловски

КРЕАТИВНОСТ - Љиљана Чаловска

ЉУБОПИТНОСТ - Огнен Чаловски

ИСТРАЈНОСТ - Лена Дамовска.

Верувате во мене и направивте да бидам тоа што сум денес!

СОДРЖИНА:

ВОВЕД	7
I. ТЕОРЕТСКИ ПРИСТАП КОН ПРОБЛЕМОТ НА ИСТРАЖУВАЊЕ	
1.1 Концепција на раното учење и развој	9
1.1.1 Психолошко-педагошки карактеристики на децата од 0 - 6-годишна возраст	9
1.1.2 Карактеристики на учењето во предучилишниот период	12
1.1.3 Раното детство и улогата на детето како активен субјект во сопствениот развој.....	15
1.2 Современи принципи во раното детство	16
1.2.1 Очекувани вредности во раното детство	25
1.2.2 Играта - движечка сила во детскиот живот	27
1.2.3 Холистички пристап кон детето во воспитно-образовната работа со децата од предучилишна возраст	31
1.3 Предучилишното воспитание и образование во Р. Македонија	32
1.3.1 Стандарди за ран детски развој во РМ и во светот	34
1.3.1.1 Стандарди за рано учење и развој како основа за поквалитетен воспитно-образовен процес	36
1.3.2 Реформи базирани на педагошки стандарди	37
1.3.2.1 Планирање на воспитно-образовниот процес	38
1.3.2.2 Дидактичко-методска поставеност	40
1.3.2.3 Стратегии за учење и подучување	41
1.3.2.4 Соодветно дизајнирање на просторот	43
1.3.2.5 Аспекти на развојот	45
1.3.2.6 Индикатори	48
1.3.2.7 Евалуација на детскиот развој	48
1.3.3 Влијанието на образовната технологија во раното детство	52
1.4 Пристапот кон учење како круцијален аспект и главна алка во раното учење и развој на децата од предучилишна возраст	54
1.4.1 Пристапи што ги користат децата во процесот на раното учење	55
1.4.1.1 Иницијативност	59
1.4.1.2 Љубопитност	61
1.4.1.3 Креативност	64
1.4.1.4 Истрајност	66
1.5 Воспитувачот - фунадаментален фактор во стимулирање на детскиот развој.....	67
1.5.1 Компетенции и воспитен стил на воспитувачот во детската градинка	69
1.5.2 Улогата на воспитувачот во дизајнирање ефикасен и ефективен амбиент	71

1.5.3	Односот воспитувач-дете како основа за квалитетен развој на детето.....	75
1.5.4	Играта како основна компонента на соодветна развојна практика.....	78
1.5.5	Конструктивен воспитувач - рефлексивен практичар	80
1.6	Раното детство - критичен момент за долготраен успех во учењето и развојот	83
1.6.1	Моделирање пристапи кон учење и поттикнување позитивен став кон учењето	85
1.6.2	Вештини и знаења - поттикнување на критичкото и креативно мислење кај децата.....	88
1.6.3	Развивање на културата за доживотно учење кај децата од предучилишна возраст	91
1.7	Релевантни истражувања на проблемот	93
 II. МЕТОДОЛОГИЈА НА ИСТРАЖУВАЊЕТО		
2.1	Предмет на истражување.....	95
2.2	Дефинирање на основните поими на предметот на истражување	97
2.3	Цел и карактер на истражувањето	98
2.4	Задачи на истражувањето	99
2.5	Хипотези на истражувањето	100
2.6	Варијабли на истражувањето	101
2.7	Методи, техники и инструменти на истражувањето	102
2.8	Примерок на истражувањето	103
2.9	Статистичка обработка на податоците	105
 III. АНАЛИЗА И ИНТЕРПРЕТАЦИЈА НА РЕЗУЛТАТИТЕ		
3.1	Анализа и интерпретација на резултати од анкетен лист.....	107
3.2	Анализа и интерпретација на резултати од протоколот за писмено снимање.....	133
 IV. ЗАКЛУЧНИ СОГЛЕДУВАЊА И ПРЕПОРАКИ		
4.1	Заклучни согледувања.....	166
4.2	Препораки и сугестии.....	170
 ЛИТЕРАТУРА		172
ПРИЛОЗИ.....		183

Резиме

Холистичкиот пристап кон процесот на учење, почитувањето на личноста на детето и начинот на кој тоа го осознава светот, се од исклучително значење за правилен ран детски развој. Притоа, во светски размери се нагласуваат интенциите на холистичкиот пристап во насока на поттикнување на истражувачкиот дух, развој на љубопитноста, креативноста и желбата за стекнување нови знаења кај децата од предучилишна возраст.

Учењето на една личност се темели на еден нов пристап, пристап кој ги почитува ставовите, однесувањата и стиловите што ги користат децата за да дојдат до одредени информации со примена на различни стратегии на учење и поучување, а компетенциите на децата прогресивно се менуваат во зависност од активното вклучување на детето во сопствениот развој.

Со постојната програмска поставеност на предучилишното воспитание и образование во РМ, воспитувачот добива нова димензија во своето поле на дејствување. Тој станува клучен фактор и дејствува со намера, тенденциозно, со поставени цели и со стратегии за нивно постигнување. Затоа е потребно да им се обезбедат услови на децата и средина што е дизајнирана да ги стимулира нивните интереси, потреби и развојни нивоа. Воспитувачот ја има улогата на поттикнувач на градењето позитивен став кон учењето, го негува критичкото и творечкото мислење, како и создавањето внатрешен стандард и поддржување на уникатниот пристап кон подучување на секое дете.

Следејќи ги современите настојувања за подобрување на квалитетот и за подигнување на ефикасноста на педагошката работа, воспитувачот е во позиција да ги моделира оние пристапи кон учењето кај децата што се во функција на стекнување и развивање навики, умеења и вештини. Во овој труд се опфатени повеќе примери на различните стратегии во воспитно-образовниот процес, со што ќе се согледаат ставовите, пристапите и искуствата на воспитувачите и децата, кои имаат позитивно влијание врз воспитно-образовната практика и развојот на пристапите кон учење кај децата од предучилишна возраст.

Клучни зборови: холистички пристап, пристапи кон учење, воспитувач, стратегии

MODELING THE APPROACHES TO THE LEARNING IN PRESCHOOL CHILDREN

Abstract

Holistic approach to the learning, the respect of the child's personality and the way it acknowledges the world, is extremely important for proper early childhood development. In the same time, the intentions of the holistic approach, in order to encourage the research spirit, develops curiosity, creativity and desire to acquire new knowledge at preschool age, are intensified worldwide.

Learning the personality is based on a new approach that respects the attitudes, behaviors and styles the children use to come up to certain information with various learning strategies and teaching, and children's competence is progressively changing depending on the child's active involvement in its development.

With the present program for preschool education in RM, the educator gets a new dimension in his work. He becomes a key factor acting purposely and tendentiously, with given goals and strategies which have to be achieved. That is why children need to have conditions and an environment designed to stimulate their interests, needs and development levels. The role of the educator is to stimulate building a positive attitude towards learning, which fosters critical and creative thinking, as well as the creation of an internal standard and support of a unique approach to learning for each child.

Following the modern efforts to improve the quality and enhance the effectiveness of the pedagogical work, the educator is in a position to model the access to children's learning in order to support the acquisition and development of habits, skills and knowledge. This paper includes several examples of different strategies in the educational process, which will perceive the attitudes, approaches and experiences of educators and children. It will have a positive impact to the educational practice and the development of approaches to learning preschool children.

Keywords: holistic approach, approaches to learning, educator, strategies

ВОВЕД

***Секое дете има добар старт за креирање на својата иднина,
а возрасните треба да им го покажат патот.***

Современите педагошки концепти ја нагласуваат важноста од моделирањето на детската градинка по мерка на детето. Најголема важност се придава на креирање стимулативна околина што ќе влијае на сите аспекти на детскиот развој. Детската градинка како институција за воспитание и образование на деца од предучилишна возраст, со својата флексибилна организација треба да биде во склад со потребите на децата. Тоа значи дека градинката на локално и глобално ниво се рефлектира врз развојот на детето. Детското опкружување е една од базичните варијабли на институционалниот педагошки контекст. Детето добива можност да го иницира своето учење и сопствениот развој во зависност од соодветно дизајнираната околината. Тоа станува активен субјект во својот развој бидејќи самиот развој претпочита насочување, дејствување и менување на одредени сегменти. Воспитувачот, почитувајќи ја индивидуалноста на детето, неговото темпо на развој и неговите права, е во можност да го креира детскиот амбиент, и директно и индиректно да влијае на неговиот развој. При тоа воспитувачот им нуди на децата можност за изразување на сопствените можности и потенцијали. Пристапот кон учењето во раното детство се однесува на активната улога на детето, но и на воспитувачот. Воспитувачот ја менува функцијата од професионален трансмитер на знаења во креативен професионалец. Новата улога на воспитувачот на флексибилен и активен носител на воспитно-образовната дејност, дава можност детето да биде појдовна основа за креирање и трасирање на раното учење и развој. Од исклучително значење е квалитетниот однос на воспитувачот кон детето, односно почитувањето на неговата индивидуалност,

потенцијали, интереси, можности. Овие односи влијаат на раниот детски развој и на неговото понатамошно напредување. Холистичкиот пристап (когниција, емоции, однесување) кон процесот на учење и кон личноста која учи тежнее да се негува учењето на целата личност. Како круцијален аспект на детскиот развој се јавува моделирањето на различните пристапи кон учењето, односно фокусот се става на начинот на кој детето го осознава светот, на начинот на кој детето учи, а не на тоа што учи и колкав квантитет на знаења ќе стекне. Играта и игривите активности се јавуваат како главно начело на детскиот развој, преку кое децата се здобиваат со највредните искуства и знаења. Со тоа се детерминира детското самопочитување и позитивната слика на детето за себе. Овој труд ќе ги прикаже различните стратегии во воспитно-образовниот процес, со што ќе се согледаат ставовите, пристапите и искуствата на воспитувачите и децата.

Дополнувањето на програмската поставеност со изработка на првите стандарди што се однесуваат на децата од предучилишна возраст, донесувањето на новата програма за ран детски развој, пристапот на воспитувачот кон детето, како и различните пристапи кон учењето на детето, се мотив за понатамошно истражување на ефектите од имплементацијата на овие стандарди, односно моделирањето на пристапот кон учење кај децата од предучилишна возраст.

I. ТЕОРЕТСКИ ПРИСТАП КОН ПРОБЛЕМОТ НА ИСТРАЖУВАЊЕ

1.1 Концепцијата на рано учење и развој

Промената е крајниот резултат на вистинското учење.

Лео Бускалгија

Предучилишниот период е најбурен период од раното учење и развој на малите деца, во којшто се преплетени физичкиот и психичкиот развој. Учењето не е само собирање одредени информации туку процес на активен однос на детето, во кој се реконструираат информациите и се стекнуваат одредени знаења и се развиваат одредени вештини. Учењето на детето зависи од специфичноста на неговото развојно ниво и преку динамична интеракција со физичката, социјалната и културна средина во која расте. Детето се развива холистички, и затоа поддршката што ја добива треба да биде целосна. Компетенциите на децата се менуваат прогресивно и зависат од активното вклучување на детето во сопствениот развој. Концепцијата на рано учење и развој ги опфаќа физичкиот, менталниот, социјалниот и емоционалниот развој, кои, пак, имаат карактеристични фази и стадиуми, а притоа мора да се почитуваат и да се земат предвид при конципирањето различностите кај децата, засебните функции и способности на секое дете одделно.

1.1.1 Психолошко-педагошки карактеристики на деца од 0 до 6-годишна возраст

Во современиот свет, на детето се гледа како на физичко, сознајно, социјално и афективно битие што е активно во процесот на воспитание и образование. Суштината е дека секое дете е вредно само по себе, дека во себе

носи позитивни развојни потенцијали што го одредуваат текот на неговиот развој, социјализацијата и неговото воспитание и образование. Оттука современата дефиниција дека *детето е активно, интерактивно и креативно битие*. Тоа значи дека секое дете е посебна индивидуа, личност која е неповторлива.

Во психологијата, личноста традиционално се одредува како најдоминантна форма на интерперсонално однесување што го манифестира поединецот. Низ годините се појавувале многу различни теоретски гледишта за тоа како се развива личноста. Иако тие сфаќања се различни, сепак сите се согласни во мислењето дека социјализацијата - сите процеси што придонесуваат кон тоа децата да почнат да се однесуваат слично на возрасните - е клучен аспект на овој развој.¹

Психолозите на личноста гледаат како на сложена психичка структура што многу тешко може да се испита. Личноста претставува организирана целина, одредена структура од биолошки, психички и социјални својства, особини и однесувања, со што се изразува особеноста и посебноста на индивидуата, која со таа своја посебност, неповторливост и единственост се издвојува, одликува и се разликува од сите други членови на општествената заедница.

Од филозофска и педагошка гледна точка, личноста е вредносна или етичка категорија. Во однос на индивидуата, личноста е повисока категорија во вредносното значење. Индивидуата е биолошки дадена, а личноста има општествено-педагошки карактеристики. Индивидуата се раѓа, а личноста настанува во процесот на воспитание и образование. Самиот процес на развојот на детето претставува и бара развивање и негување на позитивните квалитети на личноста, кои доаѓаат до израз во различните односи кон себеси, кон другите, кон средината итн. За да се дефинира развојот, најпрво мора да се дефинира она што е во основата на развојот. Развојот е причината за некоја промена, односно промените се резултат на развојот.

Основните прашања поврзани со процесот на развојот на личноста се поврзани и со користењето на термините *растење, созревање и развивање*. Под растење се подразбира квантитативен процес на зголемување, продолжување и проширување на обемот на телото, деловите од телото и на неговите поединечни

¹ Erikson, E. (1963) *Childhood and Society*, New York, Norton, pg. 104

органи. Созревањето е тесно поврзано со растењето. Развивањето е процес што ги опфаќа и растењето и созревањето, но и средствата, формите, методите и начините со коишто постојано се усовршува еден орган, едно психичко својство, како и човечката индивидуа во целина. Развојот на личноста е процес на постојано квантитативно и квалитативно менување.

Децата од раѓањето па понатаму низ својот живот доживуваат трансформации на сопствената личност и на карактерот, кои се состојат од повеќе фази. Секоја фаза си има свои карактеристики, како физички така и умствени и емоционални. По кој тек ќе се одвиваат промените, зависи од повеќе влијанија - биолошки и надворешни. Личноста е севкупност на сите психички појави кај човекот, психички процеси, состојби и особини коишто кај секој поединец се организирани на специфичен начин.

Новороденчето не е само инстинктивно и условно-рефлексно суштество, бидејќи во првите движења на детето се наоѓа и зачетокот на неговиот општествен развој и на неговото однесување. Во овој период тоа многу учи.

Во периодот од 1 до 3 години се случуваат големи промени: најголемо достигнување на крајот на првата година е исправувањето, па почетокот на одењето и манипулацијата со предметите заради игра, што ја зголемува активноста и го продлабочува понатамошниот развој. Веќе од *првата година* детето е социјално суштество, наспроти силната егоцентричност, сепак, потребни му се контакти со луѓе како извори на богатење со искуства, сознанија и осамостојување. Во овој период паралелно се јавува и мислењето, помнењето, забележувањето, вниманието, емоционалниот развој, првите контури на личноста на детето. Во периодот по првата година, играта претставува централна активност кај малите деца, се јавува говорот, почетоците на цртањето, се јавува музикално изразување и елементи на работа. Кај детето *над две години* преовладува неволно помнење, кое добива обележје на организираност, трајност и точност. Фантазијата е жива и има централна улога во развојот на играта. Се зголемува бројот на поимите - тие се изразито конкретни. Причинското мислење станува сè покарактеристично, говорот се драматизира. *По третата година* се развива, пред сè, заедничката групна и творечка игра. Потребите за играчки стануваат посложени, игрите со правила и игрите со улоги добиваат важност. Детето го

надоврзува светот на игра и фантазија со надворешниот реален свет, најнапред тоа е интересот за сознание на својствата во околината, а потоа тоа е барање на општите односи и законитости меѓу конкретните предмети и појави.

Во периодот од 0 до 6-годишна возраст, значаен сегмент е **развојот на вниманието и помнењето**.

Во текот на раното детство, *вниманието* се карактеризира со спонтаност, кое постепено станува насочено. Тоа има огромно значење врз мислењето и формирањето на ставовите, бидејќи одредува која од добиените информации ќе влијае во одредена ситуација. Детето ја развива способноста за фокусирање и задржување на вниманието, при што развива посложени стратегии за насочување и контролирање на вниманието. Вниманието може да биде предизвикано од внатрешната мотивација или од непосредната привлечност на околината. Возрасните можат да влијаат во насочувањето на детското внимание со цел да се поттикне учењето во овој период.

Преку добивањето разни информации и искуства, кај децата се развива *помнењето*. Помнењето е психички процес на задржување и репродукција на стекнатите претстави. Во предучилишниот период е доминантно моторното и визуелно-перцептивното помнење, кое во текот на развојот станува намерно, а потоа вербално-логичко.²

Во овој период многу е важно да се стимулираат вниманието и помнењето, кои стануваат поефикасни бидејќи се темел на учењето во предучилишниот период.

1.1.2 Карактеристики на учењето во предучилишниот период

Сфаќањата за развојот како самодвижење не ја отфрла потребата од педагошко раководење на тој процес, кој укажува на ефикасните патишта за негово остварување. Воспитанието не може да се изедначи со развитокот, бидејќи тоа како организирана и свесна активност не е само влијание врз личноста и затоа што не сите воспитни влијанија се одразуваат и се зацврстуваат со развитокот на детето.

² Selimovic H, Karic E. (2011). Učenje djece predškolske dobi, Bosna i Hercegovina, Metodicki obzori 11, vol. 6, стр. 149

Ефикасноста на воспитанието зависи од тоа каква ќе биде субјективната активност на детето во нивното прифаќање.

Односот меѓу образованието и умствениот развој е сложен. Со образованието се зголемува фондот на знаење кај детето, а со тоа се прошируваат можностите за усвојување нови знаења. Но умствениот развој иако е во врска со усвојувањето на знаењата, не е идентичен со него. Постои релативна самостојност на умствениот развој, а за тоа причина се внатрешните фактори.

Воспитанието во педагогијата се смета за нужен фактор во развојот на детето. Неговата улога произлегува од неговиот свесен, плански и целесообразен карактер, поради што се поврзува со влијанието на општествената средина.

Според онтогенетскиот развој, детето е единствено специфично суштество и „богато“ со потенцијали, кое е дефинирано со општи општествени визии и вредности. Тоа има способност за разбирање на светот, континуирано конструирање на знаењата, идентитетот и вредностите.³ Детето не се раѓа како готов производ. Во текот на развојот кај детето настануваат низа промени како резултат на влијанието на семејната средина, животните услови и воспитанието. Тоа се развива под влијание на повеќе фактори, кои не смеат да се третираат засебно. Факторите што влијаат врз развојот и формирањето на личноста, секогаш се преплетени, па затоа се смета дека развојот е неизвесен и непредвидлив и зависи од влијанието на овие фактори. Од таа причина, развојот на детето се гледа како комплексен феномен, кој врз основа на примарните наследни фактори, односно предиспозициите што ги носи детето со самото раѓање, под влијание на семејната, општествената средина и воспитанието ја дефинира личноста на детето.

Активноста на детето претставува релативно самостоен фактор без кој не може да се одвива процесот на неговиот развој. Детето стапува во активен однос со средината и ја менува. Од психолошко и педагошко гледиште, вежбањето на диспозициите, иако е нужно, не е доволно за неговиот развој. Развивањето на секоја посложена особина и способност бара интензивна, свесна активност на детето. Затоа детето го асимилира она што му е дадено само доколку е активно и

³ Rinaldi C. (2006). In dialogue with Reggio Emilia – Listening, researching and learning. Routledge, New York, pg. 117

ангажирано во вистинска интеракција, а не пасивно. Активноста, детската практика е клуч на успешното напредување на развојот. Дејствување и активното искуство се носители на детскиот развој.

Учењето е континуиран процес преку кој децата се здобиваат со одредени вештини и стекнуваат одредени знаења. Според Пијаже, целта на учењето во предучилишниот период е да се задоволат основните детски потреби за стекнување одредени знаења, да се реконструираат постоечките информации. Учењето е состојба и начин на стекнување и развивање на знаењата, умеењата, навиките и вештините на децата потребни во животот, потребни за вклучување во понатамошното образование и во општествените односи. Како главна образовна задача, се поставува учењето на децата да мислат критички и креативно, а учењето да не се ограничува само на интелектуалната сфера на личноста, односно да се овозможи развој на личноста во целина.⁴

Според Брунер,⁵ учењето се состои од три истовремени процеси:

1. детето прима нови информации,
2. новите информации ги обработува врз основа на претходните знаења и ги трансформира во нови,
3. примена на новите информации во различни ситуации.

Тоа значи дека детето свесно ги прима и ги обработува информациите, при тоа стекнува одредени знаења и вештини, а последователно на тоа се јавува релативно трајна промена во детското однесување. Кај децата на тој начин се развива перцепцијата, вниманието, помнењето, имагинацијата, мислата и говорот. Секојдневните искуства на децата и надворешните влијанија го обликуваат нивниот развој. Голем дел од процесот на учење се реализира во детските градинки, каде што предучилишните деца поминуваат голем дел од своето време.

Менувањето на погледот кон детето и зајакнувањето на холистичкиот пристап кон него, ја менува улогата на **детската градинка**. Таа станува стимулативна околина којашто влијае на сите аспекти на детскиот развој. Детската градинка треба да биде во склад со потребите на децата. Стимулативната средина и

⁴ Каменов Е. (1988). *Предучилишна педагогија 2*, „Просветно дело“, Скопје, стр. 131-134

⁵ Vilotijević M. (1999). *Didaktika 1*, „Naučna knjiga“, Učiteljski fakultet, Beograd, стр. 243

квалитетот на програмите, од најраното детство влијаат врз развојот на децата. Детската градинка се јавува како секундарен фактор којшто влијае на финализирањето на личноста на детето. Тоа е средина што нуди континуитет на развојот и можност за секое дете да ги зајакне и надгради своите капацитети. Во детската градинка се нуди свесен, плански и забрзан развој на индивидуата, односно станува начин на живеење на современото дете.

1.1.3 Раното детство и улогата на детето

како активен субјект во сопствениот развој

Денешната поставеност на предучилишното воспитание во целокупниот образовен систем во светски рамки, нужно ја иницира потребата од суштествени промени, иновации и реформи. Раното детство е најважната фаза во развојот на секоја личност, бидејќи подоцна се рефлектира низ целиот живот, односно низ успешноста во работата, образованието и граѓанската одговорност.

Детето по својата природа е активно битие, а показател на неговата активност се неговата љубопитност и иницијативност да го спознае светот околу себе. Тоа го постигнува преку интеракција со семејството, врсниците и околината. Уште од самото раѓање детето покажува одредена селективна чувствителност во однос на интересите и социјалните односи, при што се потенцира неговата индивидуалност. Детето во своите односи и дејствувања го дефинира своето однесување и своите вредности, ги реконструира своите знаења и ги креира своите односи со врсниците и возрасните. Затоа е многу важно да му се овозможи на детето да биде тоа што е, односно да не се поставуваат строги рамки на неговиот развој. Тоа не значи детето да се препушти само на себе, туку професионалците да му овозможат услови за развој според неговите предиспозиции, да се почитува неговата индивидуалност.

Кога се зборува за раниот детски развој, се мисли на еден континуиран процес во кој детето не е пасивен продукт или објект за моделирање, туку се мисли на детето како активен учесник во својот сопствен развој и креатор на својата иднина. Детето претставува активен учесник во својот сопствен развој, тоа не е пасивен продукт на социјализацијата и околината што го опкружува. Тоа значи дека постојат повеќе фактори кои влијаат врз развојот на личноста на детето: детската

градинка претставува стимулативна средина која придонесува за напредувањето на детето, односно ја развива неговата активност. Преку стимулирање на активноста на детето, се подобрува можноста да се развијат детските предиспозиции, па дури и да се коригираат и поттикнат оние што се послабо изразени. Преку влијанието на овие фактори, детето го стекнува своето искуство, врз кое се темели понатамошното унапредување на неговиот развој.

Со менувањето на пристапот кон учењето на малите деца, се менува и пристапот кон подучувањето од страна на практичарите - воспитувачите. Сите овие промени се должат на признавањето на активната улога на детето во сопствениот развој и почитувањето на раниот детски развој. Доколку детето и раниот детски развој се сфатат на овој начин, тогаш можеме да дејствуваме во насока на подобрување на квалитетот на понатамошниот живот.

1.2 Современи принципи во раното детство

Холистичкиот пристап во развојот на децата е насочен кон квалитетен ран детски развој, кој ќе ја зајакне развојната подготвеност и подготвеноста на децата за училиште и за понатамошен социјален и општествен живот. Секако дека семејството игра круцијална улога во основата на детскиот развој, но многу е важно и како ќе се надгради раниот детски развој. Сите принципи кои се значајни во предучилишниот период се темелат на една основа, а тоа е дека градинката е главно средство за постигнување на еднаквост кај секое дете. Тоа не значи дека сите деца се еднакви и дека со сите нив треба исто да се постапува, дека влијанието на околината има еднаков ефект кај сите. Суштината на таа еднаквост се можностите, потребите и потенцијалите на секое дете, нивното еднакво почитување, задоволување и унапредување. Почитувајќи ја таа еднаквост на различностите, произлегуваат водечките принципи во раното детство.⁶

⁶ Закон за заштита на децата. (2014). „Сл. весник на Република Македонија“ бр. 46, Скопје

1) Принцип на еднакви можности и почитување

на различностите меѓу децата и принцип на мултикултурализам

Сите деца имаат право на образование, без разлика на полот, социоекономските и културолошките разлики, нивната религиозна и етничка припадност, како и здравствените и специфични образовни потреби. Тоа го потврдува и Конвенцијата за правата на детето на Обединетите нации.⁷ Секое дете треба да има *еднакви можности за влез во сите системи на образовниот систем*, но тоа не треба да се сфати како квантитет, како една бројка што ќе биде само статистички податок во една заедница. Еднаквоста има поинакво значење, а тоа е квалитет на детскиот развој, особено во системот на предучилишно воспитание и образование.

Во Р. Македонија, за жал, сите деца ја немаат можноста да посетуваат градинка, бидејќи нема доволен капацитет за прием на сите деца. Во Република Македонија, во 2014/2015 година, од 162 208 деца на возраст до 6 години, само 30 060 дечиња се запишани во детските градинки. Тоа е само 18,53 % од вкупниот број деца кои требало да бидат вклучени во градинките.⁸ Со тоа државата ја скратува еднаквата можност на сите деца да бидат вклучени во системот на предучилишно воспитание и образование. Како голем проблем на денешницата се јавува и бројот на запишани деца и бројот на воспитно-згрижувачкиот кадар во детските градинки. Бидејќи бројот на деца запишани во детските градинки е зголемен за 6% во однос на 2005 година, за период од 10 години отворени се 6 нови јавни установи и 16 приватни установи - детски градинки. Тоа значи дека повторно се јавува истиот проблем, имаме огромен процент деца за кои нема услови да бидат вклучени во градинка. Моменталната слика ја опишува реалната состојба на територијата на РМ, односно постои надминување на нормативите и стандардите за прием на децата во една воспитна група, а поради тоа се намалува и квалитетот на воспитно-образовната работа, сепак не се опфатени сите деца во предучилишните установи. Иако во нашата држава се стремиме кон инклузија на децата со специфични образовни потреби, сепак тие се маргинализирани и не се третираат еднакво со децата со типичен развој. На оваа група дечиња не им е овозможен еднаков

⁷ United Nations General Assembly. (1990). UN Convention on the Rights of the Child (UNCRC)

⁸ <http://www.stat.gov.mk>, статистички преглед 2.4.16.01/842

пристап, напротив, во многу случаи за нив се затворени вратите. Доколку тие не се вклучени во системот на соодветен начин, им се намалува и можноста за подобар развој и напредок.

За примена на овој принцип, главна улога има моделот на воспитувачот, бидејќи тој ја креира социјалната атмосфера во воспитната група. Таа социјална атмосфера се темели на третманот на воспитувачот кон сите деца, доколку тој ја почитува разликоста, индивидуалноста и нивната рамноправност. Воспитувачот е тој што ја покажува почитта кон разликостите меѓу децата, при што се елиминираат предрасудите во секој поглед и секое дете го зајакнува чувството на припадност. За воспитувачот сите деца се еднакви, иако секое дете има различни можности, способности, потреби и потенцијали. Доколку децата се третираат со почит, еднаквост и достоинство, тоа ќе се очекува и од нив кон другите.

Мултикултурализмот добива сè поголема значајност во раниот детски развој. Бидејќи живееме во мултикултурна држава, потребно е да ги научиме и заштитиме децата од дискриминација. Децата треба уште од најрана возраст да знаат дека се индивидуи кои, сепак, припаѓаат на определена култура, религија, етникум. Тоа значи дека некои деца може да се разликуваат како резултат на влијанието на определена култура, религија или етникум, но тоа не треба да претставува проблем, туку предизвик да се научат и да се почитуваат различните култури, верувања, обичаи и традиции. Со максимално вложување на семејствата и воспитно-згрижувачкиот кадар во градинките за почитување на разликите и разликостите би придонеле за развојот на нови генерации кои не би правеле разлики на оваа основа.

Во Република Македонија, во 1998 година за првпат почна да се спроведува проектот „Search for common ground“,⁹ преку групите „Мозаик“ како современ воспитно-образовен модел, како единствен пример на билингвално, мултикултурно образование кое претставува добра основа за градење меѓуетничка почит, толеранција и доверба. Во 2012 година, тие станаа составен дел од системот на предучилишното воспитание и образование во Република Македонија.

⁹ <https://www.sfcg.org/mozaik-education-macedonia/>

2) Принцип на демократичност

Секое дете може да учи во согласност со возрастните и развојните карактеристики. Суштината на демократија, на граѓанство и учество, е на децата да им се пренесуваат вредностите на слобода, еднаквост и правда. За да можат сите деца активно да се вклучат во општествениот живот и демократските процеси, неопходно е кај нив да се развијат одредени навики, способности, чувства и разбирање за демократијата за да можат во подоцнежниот живот да бидат носители на општествените промени.

Воспитувачите имаат за цел од мали децата да ги научат за основите на демократијата, применувајќи го принципот во воспитната група и откривајќи го надворешниот свет да ги подготви за иднината. Притоа кај децата се развива критичкото мислење и почитување на различното мислење, при што доаѓа до соработка без оглед на разликите. Оттука се цели кон една нова практика, која е спротивна на моќта и контролата, а тоа е заедничкото носење одлуки. На овој начин воспитувачот ја пренесува најценетата способност на своите деца, а тоа е почитување на различноста и дијалог.

Кај децата се јавува една карактеристика што е многу значајна во животот, а тоа е одговорноста кон донесените одлуки и последиците од тоа. Затоа е многу важна улогата на воспитувачот и неговиот пример. Ако тој верува во демократијата, децата ќе го интернализираат ова верување и тоа ќе биде доминантно во социјалната средина. Воспитувачот е тој што поттикнува интерактивна комуникација. Тој им дава отворени можности на децата да ги изразат своите ставови и мислења, без оглед дали е нешто точно или погрешно, добро или лошо, но притоа треба да се внимава и на надминување на конфликтите што можат да се јават. Доколку се јави конфликт, тој треба да биде надминат на конструктивен начин. Децата се здобиваат со вештини за критичко мислење, но не и осудување, со можност за согледување проблемски ситуации и изнаоѓање решенија, учат по пат на обиди и грешки, донесуваат одлуки и стануваат свесни за нивните последици. Притоа се постигнува целта на демократијата, водење дијалог, а конфликтот да се сфати како можност за учење преку изнаоѓање решенија. Креирајќи атмосфера на разбирање без осудување, децата добиваат можност за учење и развој, градат сопствено искуство, социјални и интелектуални вештини.

Примената на принципите на еднакви можности и почитување на различностите меѓу децата, принципот на мултикултурализам и принципот на демократичност кај децата развиваат способност за емпатија. Тука се испреплетуваат сите компетенции на детето што се стреми да стане стабилна личност во сите аспекти на развојот.

3) Принцип на доминација на играта

и принцип на поврзување со животната реалност

Играта е синоним за детството. Детето не го сфаќа учењето како цел, туку како начин на истражување и откривање на светот преку игра. Затоа играта претставува цел сама за себе, и таа е прифатена како инструмент за учење. Играта му овозможува на детето да биде креативно додека ја развива својата имагинација. Преку играта детето ги развива своите вештини и способности, учи како да ги решава проблемските ситуации, јакнејќи ја својата самодоверба. Таа овозможува детето да се социјализира, да стекнува знаења, да ги истражува своите интереси, потреби и можности.

Играјќи, децата учат, а најважно од сè, се забавуваат. Доминацијата на игра е препознатлива во системот на предучилишно воспитание и образование. Секаде во светот предучилишниот курикулум е базиран на играта како метод на учење, затоа организацијата и реализацијата на програмските содржини и активности се темелат на овој принцип. Преку потврдување на играта како неопходен принцип, се надминуваат шематизмот и традиционализмот во детството, особено при реализација на активностите во градинките. Децата учат на забавен начин, но не само преку планираните активности туку и во слободните активности. Притоа воспитувачот може да го примени „скриениот курикулум“, со што ќе направи интервенција во играта на децата со постепено охрабрување за изнаоѓање практични решенија.

Принципот на поврзување со животната реалност овозможува децата да стекнуваат елементарни знаења и практични вештини, кои се неопходни за квалитетен живот. Квалитетниот живот е зависен од принципот на доминација на играта, бидејќи играта доведува до учење и стекнување знаења и вештини, а

детето ги проверува и потврдува и надвор од детската градинка, во текот на целиот живот.

4) Принцип на активно учење

и поттикнување различни начини на изразување

Знаењата што ги стекнуваат децата не можат да се добијат со непосредно пренесување од воспитувачот. Доколку воспитувачот трансферира готови знаења со однапред подготвена форма, тогаш би говореле за рецептивно учење, кое не ги развива мисловните процеси. Учењето е трајно или релативно трајна промена на индивидуата и е резултат на претходни активности на ученикот. Самото учење претставува активен процес во кој се примаат и обработуваат нови информации врз основа на претходното искуство и знаења. Учењето е свесно и активно стекнување знаења, вештини и навики кои се интегрирани и конструктивно се надградуваат. Детето не е пасивен објект што треба да го моделираме, туку активен субјект во сопствениот развој.

Кога детето ја добива улогата на активен субјект, потребно е дизајнирање стимулативна средина, која ќе ја поттикне неговата љубопитност да користи различни стратегии за барање решенија и одговори, а со тоа да се поттикнат различни начини на изразување. Притоа детето се чувствува безбедно во својата околина, особено кога ја има слободата преки истражувачко-откривачки активности и игри самостојно да го открива светот околу себе.

Секое дете има различни образовни потреби и капацитети, различно темпо на учење и развој, свои емоционални и социјални потреби. Со примена на различни стратегии на поучување, активирање на секое дете според неговите можности, се зголемува можноста за самоизразување на секое дете.

5) Принцип на усогласеност со возрасните

карактеристики и принцип на индивидуализација

Секое дете има различен интелект, темперамент, карактер, индивидуално-психолошки особености, специфичности, потреби, интереси и можности. Детето има свој персоналитет, сопствено темпо на развој. Во детските градинки се почитуваат возрасните карактеристики на децата во воспитните групи, а

предучилишниот курикулум е усогласен со нив. Сепак, воспитувачот е тој што ја приспособува, одмерува и дозира воспитно-образовната работа според индивидуалните особини на децата, вклучувајќи ги и децата со посебни потреби и од различни социоекономски и етнички средини. Планираните и реализираните содржини мораат да бидат по одреден редослед, почитувајќи ги дидактичките правила, и систематизирани во склад со возрасните карактеристики на децата.

За правилен и оптимален развој на секое дете, воспитувачот треба да ги почитува индивидуалните, развојните и возрасните карактеристики на секое дете. Воспитувачот во процесот на учење мора да ја процени способноста на секое дете и да утврди кои психички функции се развиени, кои се во развој и кои треба да се развиваат. Индивидуализацијата е можна само со успешна интеграција во социјалната група на врсниците и во општествената заедница во која припаѓа.¹⁰ Воспитувачот треба да ги поврзе индивидуалните и колективните интереси на децата, при што ќе се подобри интеракцијата, социјализацијата, како и целата воспитно-образовна работа во групата. Преку принципот на индивидуализација, детето има право на избор и само ја диктира својата брзина и темпото на реализација на некоја активност. На децата им се дава можност за самоиницијативно учење во слободните активности во центрите за развој за да можат да се задоволат нивните потреби и интереси.

6) Принцип на целосност и интегритет

Детето кога го осознава светот, не го осознава парцијално, туку светот го гледа како целина во која има сè. Себеси се доживува како дел од таа целина. Водејќи се од ова, можеме да направиме една компарација. Воспитувачот гледа на детето како целина која има свои делови, односно аспекти на развој. Сите аспекти на развој претставуваат одредени ресурси што воспитувачот може да ги искористи во поттикнување на детскиот развој, секако без фаворизирање на одделни аспекти. Секоја содржина, игра, активност детето ја доживува преку различен аспект од своето битие. Доколку воспитувачот сака да постигне холистички ефект, треба да мотивира одреден аспект на развојот што е носечки, при што се поттикнуваат и се

¹⁰ Каменов Е. (1988). *Предучилишна педагогија* 2, „Просветно дело“, Скопје, стр. 9

интегрираат останатите аспекти. Кога воспитувачот планира и реализира одредена активност, секогаш го зема предвид фактот дека процесот на учење кај децата е интегриран и меѓусебно поврзан. Со холистичкиот пристап, на секое дете му се овозможува да учи и да напредува според сопственото темпо и можности на напредување.

Тоа значи на детето треба да му се обезбеди стимулативна средина што ќе му овозможува стекнување холистички поглед на светот, да го користи претходното искуство и знаење, меѓусебно да ги поврзува со новите информации, добивајќи знаења што ќе може практично да ги имплементира.

7) Принцип на отвореност на воспитно-образовниот процес

Под принципот на отвореност се подразбира партнерството, односно соработката на сите структури од воспитно-образовниот процес со семејствата, заедницата и сите лица и институции кои влијаат врз развојот и раното учење кај децата. Транспарентноста и заедничкото дејствување, особено со семејствата, го поттикнуваат раниот детски развој.

Соработката и квалитетната комуникација, особено помеѓу воспитувачот и родителот, треба да бидат насочени кон оптимален развој на детето. Од тие причини, детските градинки во последните неколку години почнаа да ги вклучуваат родителите во приспособувањето на децата, донесувањето заедничките одлуки, активното вклучување во воспитно-образовниот процес преку реализирање одредени активности и содржини, креативни работилници, манифестации и прослави итн.

Покрај овој вид соработка, родителите имаат можност секојдневно да се информираат за развојните постигнувања и напредокот на своето дете и, секако, да учествуваат во критичкото вреднувања на тие резултати. Иако воспитувачите им ја дават целата поддршка на родителите, сепак во градинките недостасува советувањето за родителите и нивна едукација во врска со раниот детски развој, со престојот на децата во градинка, како и со надминување на тешкотиите и проблемите што можат да се јават во овој период. Доколку ја имаат оваа можност, родителите со целосна доверба би ги запишувале децата и поактивно би се вклучиле во детските градинки.

8) Принцип на следење и поттикнување на детскиот развој

Поттикнувањето на развојот на детето е можен важно, односно клучно во раното детство. Секое дете поседува одредени потенцијали и можности, а воспитувачот треба да биде свесен кои се тие, како да ги развива и што може да очекува на одредена возраст. Кај некои деца можат да се јават и одредени тешкотии, кои најчесто се последица на емотивната и социјалната состојба на детето. Многу често се случува детето да не го истакнува својот потенцијал, да биде интровертно, срамежливо итн. Доколку воспитувачот го следи и открие тој потенцијал и пречките за неговото истакнување, доколку го поддржува и стимулира детето, потенцијалот може да дојде до израз. Воспитувачите по својата природа треба да бидат многу креативни, а со тоа и да изнајдат начин за стимулирање одредени потенцијали кај децата. Понекогаш стимулацијата може да биде на индивидуално ниво, може да биде на ниво на група, а понекогаш може и околината да биде првиот стимул. Воспитувачот е модератор на целата средина и на воспитната група, затоа е потребен период на следење на состојбата, креирање на амбиентот, планирање на активности и преземање конкретни чекори во насока на поттикнување на детскиот развој

9) Принцип на развојно-процесен пристап

Целите и содржините од програмата се засноваат на конкретната развојна возраст на децата. Учењето се сфаќа како процес во кој се поттикнуваат детските симболички, имагинативни и мисловни стратегии на размислување, изразување и слично. Целта на учењето не се правилните или неправилните одговори, туку самиот процес на учење и развој.

10) Принцип на критичко вреднување

Критичкото вреднување е појдовна основа за подобрување на квалитетот на воспитно-образовната работа на ниво на воспитната група и на ниво на детската градинка. Примената на овој принцип ни овозможува објективно да ја согледаме компетентноста на воспитувачите, воспитно-образовната дејност во воспитните групи и индивидуалниот развој на децата во нив. Исто така ни го претставува

исходот од влијанието на семејствата, градинката и локалната самоуправа во животот и развојот на предучилишните деца.

За успешноста во воспитно-образовната практика, најважна е самоевалуацијата на воспитувачот, бидејќи тој преку вреднувањето на постигнувањата на децата, најдобро може да ги оцени своите постапки. Тој ги проучува меѓусебните односи во групата, своите постапки, методи на работа, планираните и реализираните активности. Секојдневното толкување на денот му дава насока за понатамошните чекори. Најважно од сè е тој да биде самокритичен и реален. Доколку ја има таа доблест да ги сфати своите грешки, ќе има добра насока за нивно надминување.

Постојаната евалуација на напредокот и постигнувањата на децата и конструктивната соработка со семејството овозможува критичко вреднување на развојот на детето, што придонесува до планирање на понатамошното дејствување со цел постигнување на стандардите за одредена возраст во сите аспекти на развојот. Сето тоа е во насока на обезбедување услови за правилен ран детски развој, вклучувајќи ја евалуација на ниво на градинка и влијанието на локалната самоуправа.

1.2.1 Очекувани вредности во раното детство

***Не ги учете децата да бидат богати.
Учете ги да бидат среќни, да ја знаат вредноста, а не цената.***

Во предучилишниот период, кај децата се втемелуваат одредени вредности што се проткајуваат во текот на целиот живот. Преку одредени стандарди за рано учење и развој кај предучилишните деца, секоја држава гради еден систем на вредности што секое дете треба да ги поседува како предуслов за понатамошно вклучување во општествениот живот. Во Република Македонија, очекувани вредности во раното детство се: независност, одговорност кон себе и кон околината, демократија, прифаќање и почитување на различните од себе,

толерантно однесување и солидарност, културно однесување, креативност, иницијативност, како и почит кон заедницата и државата во целост.

Предучилишниот период е најоптималниот период за развој на одредени знаења, способности и вештини кај децата. Уште од најрана возраст детето е активен субјект кој придонесува во менување на околината. Менувајќи ја околината со своето дејствување, се менува и самото дете, станувајќи свесно за своето влијание. Децата имаат свој поглед на светот и поинакви размислувања во однос на вредностите. Водејќи се од семејството, околината, социјалните групи во кои се вклучени, децата треба сами да ги откриваат животните вредности. Нивната возраст го диктира приоритетот на вредности кои треба да се усвојат. Затоа појдовна основа за целиот вредносен систем кој се гради, се самодовербата и одговорноста.

Главна задача на секој воспитувач е да му помогне на детето да ја гради својата самодоверба, односно да биде независно. Тоа може да се постигне доколку му дозволиме на детето уште од најрана возраст да ги извршува сите работи самостојно. Секое дете ќе се соочи со неуспех при првите обиди, но ако правилно го насочуваме и го поддржуваме да учи преку обиди и грешки, ќе успееме да му помогнеме да биде независно. Тоа не значи дека ние го присилуваме детето да прави одредени работи, туку му помагаме да верува во себе и во своите можности, бидејќи понатаму во животот најмногу треба да се потпира на самото себе. Притоа кај детето се јавува одговорноста кон себеси и кон околината. Тоа станува свесно за своите постапки и последиците од нив. Детето станува свесно за неговото сопствено влијание, а преку своите постапки тоа ги потврдува своите способности. Секое дете кое расте без предрасуди, секогаш ги прифаќа и почитува различностите, при што кај него се развива културното однесување и солидарноста. Преку разни игри и игриви активности, воспитувачот ги насочува децата да бидат толерантни и солидарни во одредени ситуации. Особено преку играње улоги, децата се водени од своите емоции и ја развиваат емпатијата. Секое дете ја носи својата иницијативност во себе, која треба да ја поддржуваме и развиваме, бидејќи таа може да се претвори во креативност.

Сите вредности кои ги очекуваме од децата треба да ги поседуваме, бидејќи кај децата се рефлектира секој модел на однесување. Вредностите што очекуваме

да се втемелат кај децата, треба да се погледнат и од перспектива на децата. Доколку тие се создаваат како имплицитни правила, како наметнати инструкции или обврски, тогаш тие нема да бидат целосно втемелени. Воспитувачите треба да ги стимулираат децата заеднички да го изградат тој систем на вредности што ќе можат да го разберат, да го прифатат и да ја сфатат неговата оправданост. Ако на децата им се даде можност да учествуваат во креирањето на системот на вредности, кај нив ќе се развие посветеност и одговорност за нивното дејствување кон себеси и кон околината. На тој начин кај нив ќе се развива критичкото размислување, сигурноста и довербата во себе.¹¹

1.2.2 Играта - движевка сила во детскиот живот

Играта е највисока форма на истражување!

Алберт Ајнштајн

Најзначајна активност во развојот на детето на предучилишната возраст, е играта, односно детското играње, неговите игровни активности. Детето има потреба и право да биде тоа што е, да расте и да се развива. Детскиот развој е уникатен, бидејќи секое дете се развива според сопствено темпо на развој. Тоа има потреба од интеракција со возрасните и со врсниците, а при тоа го гради својот социјален статус. Секое дете има потреба да го разбере светот што го опкружува, и кај него постои одредена мотивација да учи и да создава, но тоа не може да учи и да создава само. Детето учи кога има лична причина, кога тоа што го учи има значење за него. Учењето е процес на градење, а не на усвојување знаења. Тоа по пат на интеракција со социјалната и физичката средина го менува своето претходно искуство и претходните сознанија.

¹¹ Johansson E. (2009). *Doing the right thing. Different life-worlds and similar values in toddler interactions*. In D. Berthelsen, J. Brownlee, & E. Johansson (Eds.), *Participatory Learning and the Early Years. Research and Pedagogy* (pp. 44–60). New York and London: Routledge, Taylor & Frances Group.

Играта е движечка сила во детскиот живот. Детската игра се сфаќа како креирачка активност преку која се остварува комуникација помеѓу детето и околината што го опкружува. Во играта, како основна активност, се развиваат психофизичките особини на личноста и социјализацијата. Под игра се подразбираат сите активности што ги спроведуваат децата следејќи ги сопствените идеи и сопственото резонирање.¹² Таа за децата е примарна алатка за нивниот развој, но исто така и показател за нивото на менталниот развој на децата. За децата играта претставува центар за осознавање, неисцрпен извор на нови сознанија и откритија во однос на себеси и светот, и при тоа детето ги гради своите морални и естетски квалитети. Играта им овозможува на децата да напредуваат, да ја развиваат својата сетилно-моторна интелигенција до конкретно насочено размислување. Играта произлегува од внатрешниот порив на детето невозможното да го направи возможно. Во светот на возрасните секоја ситуација, појава и предмет има ограничување, реалноста ги поставува своите граници. Во светот на децата реалноста го поттикнува творештвото, играта им овозможува да ја менуваат реалноста и да владеат со неа. Тие можат да ја менуваат играта, да се соочуваат со разновидни предизвици, да испробуваат многубројни комбинации и да изнаоѓаат различни решенија. Детето ги развива своите потенцијали до максимум, при што играта добива истражувачки карактер во која детето добива одредено искуство. Добиеното искуство ги усовршува способностите на детето, му дава можност да ги зацврсти и преиспита своите сознанија и го подготвува детето за нови откритија. При тоа, игривите процеси доведуваат до градење нови ментални структури, така што играта во исто време претставува имагинативна симболичка активност на детето и на неговата рационална реакција во истражување на средината.¹³

Суштествено е тоа што играњето ја овозможува менталната рамнотежа кај предучилишното дете, зашто преку играта тоа стекнува увид во своите внатрешни

¹² Dobson F. (2005) *Getting Serious about Play*, A review of children's play.
<http://www.culture.gov.uk>, str. 8-10

¹³ Piaget J. (1976). *Symbolic play*; in J.S. Bruner, A. Joly & K. Sylva (eds.): *Play – its role in development and evolution* (555–569). London: Harell, Watson & Viney.

доживувања, па така се самозапознава.¹⁴ Детето на овој начин ја формира својата личност, се афирмира и ги развива сопствените квалитети, интелектуалните способности, интересите, љубопитноста, креативноста, творештвото. Клучен фактор поради кој игрите го привлекуваат вниманието, е основниот елемент на кој се заснова секоја игра, а тоа е забавата.

Бидејќи секое дете се забавува, преку играта се развива внимание, мотивација и учење. Балансирањето на забавата, играта и учењето се фундаментални аспекти при дизајнирање игра базирана на учење. Во предучилишниот период, во детските градинки играта зазема доминантно место како најсоодветен тип учење и метод на воспитно-образовната работа. Воспитувачот треба да ги насочува децата, да им се даде иницијатива и секогаш играта да биде основна компонента на развојно применливата практика.

Помеѓу играта и развојот постои меѓусебна условеност, додека развојот отвора нови можности за игра, играта го потпомага природниот тек на развојот, при што се потврдува комплементарноста на овие процеси. Основните промени што настануваат во одреден период на развој на детето, најнепосредно зависат од содржината и од интензитетот на играта, а повторувањето на играта го означува функционалното напредување кон повисок стадиум на развој. Детето преку играта ги испробува своите можности на одредени функции, и на тој начин ги развива, комбинира и усложнува своите способности. Развивајќи специфични вештини и однесувања, детето низ играта стекнува искуства, открива, учи и создава. Во текот на играта детето станува самостојно, изразувајќи ја својата автентичност при експресијата, имагинацијата и дивергентноста. Преку играта детето може:

- ☞ да истражува и да ги претстави своите искуства во учењето што ќе му помогне да му даде смисла на светот,
- ☞ да ги вежба и да ги изгради своите идеи, концепти и вештини,
- ☞ да научи како да ги контролира импулсите и да ги разбере поставените правила,
- ☞ да биде само, заедно со другите или да соработува кога разговараат или ги вежбаат своите чувства,

¹⁴ Мурцева-Шкариќ О. (2004). *Развојна психологија*, Филозофски факултет, Скопје, стр. 127

- ☞ да презема ризици и да прави грешки,
- ☞ да мисли креативно и имагинативно,
- ☞ да комуницира со другите истражувајќи и решавајќи ги проблемите,
- ☞ да ги изразува стравовите и да се ослободува од негативните искуства во контролирана и безбедна средина.¹⁵

Преку играта и игривите активности кај децата се зацврстуваат стекнатите знаења, способности и вештини. Играта за децата значи слобода и спонтаност, затоа не треба секогаш возрасните да се наметнуваат, тие во одредени ситуации можат да ги поддржат и да ги насочат децата. Многу е важно секоја играчка да има едукативен карактер. Играчката може и да не биде купена од продавница, играчка може да биде и еден обичен камен. Детето преку каменот може да ги осознае формата, тежината, дебелината, големината итн. како поими. Може да ги развива сетилата за допир, слух итн. Каменот може да му послужи на детето во конструктивните игри, со каменот може да експериментира, да ги научи својствата на водата. Со еден камен детето може да научи многу работи, но нам возрасните ни се чини дека тоа е само еден обичен камен. Воспитувачот е тој што може да ја направи магијата на каменот преку разни игри и активности.

За играта е општо позната изреката на Алберт Ајнштајн дека „играта е највисока форма на истражување“. Учењето за децата од предучилишна возраст претставува игра. Тие не го репродуцираат знаењето од возрасните, туку го трансформираат знаењето што го стекнуваат и добиваат. Играта им ја овозможува оваа трансформација на доживувањата, искуствата и знаењата. Во играта тие ги испитуваат своите можности, начините како да се дојде до некое сознание, тие учат како да учат.

¹⁵ Riley J. (2005). *Learning in early years* - A guide for teachers of children 3-7, Paul Chapman Publishing, London, pg. XXIII-XXIV

1.2.3 Холистички пристап кон детето во воспитно-образовната работа со децата од предучилишна возраст

*Земјата е само една планета на Млечниот Пат,
кој е дел од една галаксија, а вселената е бесконечна.
Секоја планета е посебна, но е дел од вселената.*

Во денешно време, во светски размери се нагласуваат интенциите на холистичкиот пристап во насока на поттикнување на истражувачкиот дух, развој на љубопитноста и желбата за стекнување нови знаења кај децата од предучилишна возраст. Учењето на личноста се темели на еден нов пристап, односно холистички пристап кон процесот на учење и кон личноста која учи, кој тежнее да се негува учењето на целата личност (*whole-person learning*). Преку овие промени детето и неговиот развој добиваат една нова димензија - наместо досегашниот квантитет, практичарот се стреми кај децата да постигне квалитет, односно развивање одредени однесувања, вредности, карактеристики и пристапи кај децата што ќе бидат зачувани и во подоцнежните години и ќе влијаат врз понатамошното унапредување на развојот на детето.

Малите деца учат од искуството што го добиваат од секојдневниот живот. Тие природно го восприемаат знаењето како целина и не можат да го разделат парцијално. Децата кога нешто искусуваат, тоа се случува во некоја социјална средина и секогаш постои одредена физичка активност. Притоа тие ги користат сетилата, го восприемаат вербалното значење на своето искуство, ги обработуваат информациите, а сето тоа е секогаш проследено со емоции. Оваа констатација нè наведува да го гледаме секој негов дел на еден комплексен и софистициран начин, да пристапиме холистички и да гледаме на детето како целина.¹⁶

¹⁶ National Council for Curriculum and Assessment. (2004). Towards a Framework for Early Learning. Dublin: National Council for Curriculum and Assessment, pg 21

Учењето на предучилишните деца не е изолирано со различните аспекти на развојот, туку е вмрежено. Бидејќи различните аспекти кај малите деца не се изолирани и бидејќи децата учат преку конструкција и надградба на новите знаења врз основа на претходните, професионалците и семејствата треба на овој развоен период да пристапат интердисциплинарно, интегративно и со конструктивна перспектива. Дизајнирањето на стимулативната средина и курикулумот треба да го земат предвид и холистички да го поддржат развојот на детето.

Воспитувачот треба да знае што треба да препознае во однос на секое дете, начинот на кое тоа учи, кои се неговите вредности, по што тоа трага. Тој треба да изгради пристапи и стратегии, да донесе одлука и да се посвети на секое дете, на сите аспекти од развојот, бидејќи тие не можат сепаративно да се развиваат. Затоа е многу значајно да се дејствува во насока да се детерминира функционирањето на сите компоненти што меѓусебно ќе се интегрираат. Улогата на современиот воспитувач е длабоко и критички да го види она што децата го носат и кријат во себе, а воедно тоа е најзначајното во нив. Можеби треба време и посветеност, но само на тој начин може да се примени холистичкиот пристап.

1.3 Предучилишното воспитание и образование во Република Македонија

Во педагошката литература сè уште постои термилошки дуализам во однос на основните поими, при што: „воспитанието е комплексна појава, систем и процес кој се однесува на формирање на човекот, т.е. негово унапредување и обликување со сите негови суштински човекови одлики“, додека „процесот на образование е образовна филозофија фокусирана на утврдување на вештините за учење кај секој оној кој учи (во когнитивно, сознајно и психомоторно подрачје) и изградба на *self-growers*“.¹⁷ За разлика од кај нас, западните земји овие два термина ги заменуваат со еден работен термин - *education* (едукација). Сепак, значајно е да се нагласи

¹⁷ Група автори. (2002). *Педагогика*, Благоевград, стр. 85

дека и воспитанието и образованието во предучилишниот период треба да бидат подеднакво застапени, бидејќи многу често во терминологијата на законските акти се занемарува образовната компонента, а тоа придонесува предучилишното воспитание и образование да се поистовети со згрижувачка дејност.

Република Македонија во последните две децении се стреми кон доближување на образовните системи на глобалните тенденции, развивајќи и имплементирајќи нови законски легислативи, стратешки документи, национални програми, национални стандарди, развојни планови итн. Во текот на овој период се направија значајни чекори во сите сфери на образованието.

Со Националната програма за развој на образованието 2005-2015, образовната политика во Република Македонија направи обиди за достапност и задолжително образование на сите, со можност за стекнување соодветно образовно ниво и компетенции во согласност на општеството и пазарот на трудот. Сепак, со промените и воведувањето на задолжителното деветгодишно училиште, некомпатибилноста меѓу потсистемите, предучилишното воспитание и образование останува на маргините на промените.

Промоцијата на раниот детски развој во Р. Македонија се јавува во рамките на Националниот развоен план 2008-2013, при што се донесуваат и се имплементираат Стандардите за рано учење и развој, со кои би се обезбедила контрола на квалитетот на предучилишното воспитание и образование од страна на Министерството за образование и наука. Според Националната програма, Министерството за образование и наука треба да го интегрира предучилишното воспитание во својот сектор во соработка со Министерството за труд и социјална политика, да се преземат активности за зајакнување на квалитетот на предучилишните установи и зголемување на нивната атрактивност. Раниот детски развој претставува еден од приоритетите на Министерството за образование и наука.¹⁸ Сепак и денес се соочуваме со проблемот на надлежностите и ингеренциите во предучилишното воспитание и образование во лавиринтите на двете министерства.

¹⁸ Национална програма за развој на образованието во Република Македонија 2005-2015 со придружни програмски документи (2006), Министерство за образование и наука на Република Македонија, Скопје

Во Р. Македонија опфатот на децата од предучилишна возраст е на многу ниско ниво, и од таа причина, во рамките на Стратегијата за демографски развој на Република Македонија 2008-2015 се пропишани мерки за проширување на мрежите на детските градинки и активирање и организирање вонинституционални форми, односно кратки форми на опфат, во зависност од потребите, можностите и интересите на локалната заедница,¹⁹ кои се активираат во последните неколку години.

Со најновите измени на Законот за заштита на децата, во 2014 година е донесена новата национална програма во детските градинки и центрите за ран детски развој во Р. Македонија, односно Програмата за рано учење и развој, која е базирана на Стандардите за рано учење и развој. Со имплементирањето на програмата и стандардите се прави еден значаен подвиг во предучилишното воспитание и образование во РМ и се потврдува значајноста на овој период, кој е основа за понатамошното вклучување на секоја индивидуа во општествениот живот.

1.3.1 Стандарди за ран детски развој кај нас и во светот

Стандарди за ран детски развој во светот постојат многу одамна, и тие се основа на целокупната воспитно-образовна работа со децата од предучилишна возраст. Тие претставуваат значајна новина во воспитно-образовната практика и можат да се применуваат во сите сегменти на воспитно-образовното дејствување, како во процесот на изготвување на развојна стратегија, организациска поставеност, планирање и програмирање на работата, непосредното дејствување во практиката така и во евалуацијата на работата.

Една од првите публикации *Minimum Essentials for Nursery Education* (Минимум суштинска потреба за образованието во детските градинки) на Националната асоцијација за едукација на мали деца (NAEYC - National Association for the Education of Young Children) во 1929 година, ги развива првите критериуми за акредитација на образовните програми и стандарди. Во 1985 година,

¹⁹ Закон за заштита на децата (2000), „Сл. весник на Република Македонија“, бр. 98, Скопје

Националната асоцијација понуди национален систем за акредитација, со кој се поставуваат професионални стандарди за програми за образование во раното детство. Дене, таа обезбедува висок квалитет за грижа и образование на речиси еден милион деца во САД.²⁰ Над 25 држави веќе ги имаат имплементирано стандардите за ран детски развој, кои се основа за вклучување на децата во понатамошниот образовен систем. Националниот центар за културно отворени образовни системи (NCCRESt) ги дефинира стандардите како „најшироки услови кои се однесуваат на очекувањата од учењето на децата“. Оваа изјава се користи за да се утврди значењето на терминот *стандард за рано учење*, односно за да се опишат очекувањата за учење и развој на малите деца.²¹

Раното детство е специфичен период во животот, кој е многу сензитивен за да се дефинираат одредени очекувања за учењето и развојот. Затоа изготвувањето на стандардите не е унифицирано за сите земји, туку во секоја земја изготвувањето на стандардите е во согласност со специфичните карактеристики на раното детство, семејните, културните и општествените вредности. Токму специфичните карактеристики ја дефинираат рамката за тоа со кои знаења, вештини и способности треба секое дете да се стекне на одредена возраст во предучилишниот период, знаења, вештини и способности што ќе бидат клучна основа за понатамошно вклучување во општествениот живот. Иако генерализирано се дефинираат стандардите од сите аспекти на развој на децата, сепак тие не го ограничуваат индивидуалниот развој.

Стандардите за рано учење и развој го интегрираат широкиот спектар на домени, односно сите аспекти на развој на предучилишните деца, при што очекуваните резултати, односно индикаторите ќе го покажат степенот на достигнувањето на стандардите. Индикаторите што го следат развојното ниво на секое дете се појдовна точка што ќе го покаже понатамошниот тек на учењето и развојот во раното детство.

²⁰ <http://www.naeyc.org/academy/primary/aboutoverview>

²¹ NAEYC & NAECS/SDE (adopted November 2002). *Early learning standards*, Creating the conditions for success, position statement, National Association for the Education of Young Children https://www.naeyc.org/files/naeyc/file/positions/position_statement.pdf

Во 2009 година, во Република Македонија се изготвени првите стандарди за рано учење и развој кои тргнуваат од претпоставката дека учењето во текот на раното детство е основа за успех во текот на понатамошното живеење. Овој документ ја нагласува потребата развојниот процес и учењето на децата да се одвива континуирано преку сите дефинирани аспекти на развојот.

Стандардите му овозможуваат еден флексибилен пристап на воспитувачот. Тоа значи дека во својата практика воспитувачот не треба да очекува дека секое дете мора да го достигне секој стандард. Холистичкиот пристап што го применува со децата влијае на развивањето на сите аспекти на детската личност според индивидуалните можности и темпото на развој на секое дете. Бидејќи може да се забележи поголем напредок или стагнација во одредени аспекти на развојот, најважно е воспитувачот да ги следи, забележува и да ги верифицира промените кај детето за да може да ги стимулира другите аспекти на развојот и да планира соодветни стратегии за дејствување.

1.3.1.1 Стандарди за рано учење и развој

како основа за поквалитетен воспитно-образовен процес

Стандардите за рано учење и развој претставуваат постигнување на одредени резултати кај децата на одредена возраст, на чија основа се темели квалитетот на раното учење и развојот и подоцнежното образование. Тие се рефлексција на националните вредности и принципи за раниот детски развој и треба да бидат во согласност со научниот концепт за детскиот развој.

Сите деца имаат потенцијал да постигнат најголем дел од очекуваните стандарди во одредена возраст. Најбитен фактор за остварување на предвидените стандарди е соодветната поддршка, инструкциите и стимулацијата од страна на воспитувачите. Стандардите за рано учење ја даваат рамката според која воспитувачот се ориентира и го насочува развојот на секое дете според неговите индивидуални развојни карактеристики. Кај децата понекогаш се јавуваат тешкотии за постигнување на одредени стандарди, а воспитувачот треба да ја открие природата на тие тешкотии и да изнајде стратегија за нивно надминување. Воспитувачот треба да го познава секое дете темелно, односно треба да знае во кој аспект на развојот треба да реагира, да го стимулира.

Холистичкиот пристап е основа на стандардите и квалитетното рано учење и развој и современа тенденција на денешницата. Содржините на стандардите ги опфаќаат сите аспекти од развојот на детската личност, но многу е значајно да не се потенцираат одделни аспекти. Најважно е што сакаме да постигнеме кај децата, и тоа да биде водич за планирање на активностите. Стандардите стануваат база за организација и реализација на активностите во детските градинки. Тие овозможуваат евалуација на напредокот на децата и професионалноста на воспитниот кадар, односно можност за унапредување на целиот воспитно-образовниот процес во детските градинки.

1.3.2 Реформи базирани на педагошки стандарди

Реформите што ја најавуваат промената во секоја област, ги дефинираат трите клучни прашања *зошто, што и како*. Последната деценија се јавува потребата од иновација во предучилишното воспитание и образование во Република Македонија, бидејќи се прифаќа холистичкиот пристап кон детето во воспитно-образовната работа, кој ја поттикнува промената во програмската структура со изготвување стандарди и менување на методите на учење и подучување.

Во Република Македонија за првпат се изготвени Стандарди за рано учење и развој кај деца од 0 до 6-годишна возраст во 2009 година. Изготвувањето на овие стандарди несомнено го услови и менувањето на програмската поставеност на предучилишното воспитание и образование.

Измените во Законот за заштита на децата во РМ, ја условија промената на програмата „Основи за воспитно-образовната работа со деца од предучилишна возраст во јавните детски градинки“. Оттука, во член 168 од Законот за заштита на децата, е наведено: „Воспитно-образовната работа во детската градинка се изведува според Програмата за рано учење и развој базирана врз Стандардите за рано учење и развој, која ја изготвува Бирото за развој на образованието, а ја донесува министерот“.²² Врз основа на ваквото законското решение, Програмата за рано учење и развој е донесена на 6 март 2014 година („Службен весник на

²² Закон за заштита на децата (2013), „Сл. весник на Република Македонија“, бр. 23, Скопје

Република Македонија“, бр. 130/2014), а почна да се применува од 1 септември 2014 година. Со донесувањето на Програмата за рано учење и развој се уредени теоретските основи и принципи за рано учење и развој, кои се засновани врз Стандардите за рано учење и развој, целите, примерите на активности, очекуваните резултати, соработката со родителите итн.

Сите овие елементи се клучни детерминанти во процесот на развојот, учењето и развој на компетенции, односно постигнувањето успех во понатамошниот живот. Целокупните воспитно-образовни активности во предучилишното воспитание се насочени кон почитување и задоволување на потребите, интересите и можностите на секое дете. Воспитувачите во градинките креираат услови за создавање и учење по пат на игра, интеракција, активирање во истражувачко-откривачки процеси и решавање на различни проблемски ситуации од страна на секое дете, со што се поттикнуваат и се развиваат моторните, јазичните, когнитивните и социоемоционалните вештини.

Иако предучилишното воспитание и образование е институционален облик на организирано и систематско дејствување, сепак во Република Македонија нема доволни капацитети и не се почитуваат принципите во раното детство, бидејќи тие се сè уште незадолжителни, а со тоа се скратуваат еднаквите можности за вклучување на сите деца во овој потсистем на образованието.

1.3.2.1 Планирање на воспитно-образовниот процес

Националната асоцијација за едукација на малите деца (NAEYC - National Association for the Education of Young Children) смета дека квалитетот на програмите од најраното детство го подобрува развојот на децата. Иако квалитетот е условен од повеќе фактори, сепак како главна одредница за квалитетна програма е тоа колку имаме искуство за спроведување и развој на програмската примена, односно степенот за тоа колку е програмата развојно соодветна.

Целиот концепт на развојната соодветност има две димензии: соодветност врз основа на годините и индивидуална соодветност. Тоа значи дека врз основа на возрастната група, односно според универзалните, соодветни секвенции за растот, развојот и промените што настануваат во сите домени во раното детство, се поставува рамка според која се подготвува околина што ќе биде стимулативна за

учењето на децата, преку која тие ќе стекнуваат нови искуства. Учењето во раното детство е резултат на врската на детската мисла и сопственото искуство. Бидејќи секое дете во себе носи индивидуални карактеристики за развој, особеност и начин на учење, потребно е предучилишниот курикулум да се базира на неговата индивидуалност, со што ќе предизвика интерес и разбирање од страна на детето.²³

Во детските градинки, во последните две децении е застапено тематското планирање и интегрираниот курикулум, но педагошката евиденција не е соодветна. Програмите што се однесуваат на предучилишното воспитание и образование треба да соодветствуваат на потребите на децата, а не да бидат приспособени само на барањата на возрасните и да се очекува децата да се приспособат на нив.

Интегрираниот курикулум, како официјален курикулум, го сочинуваат концептот и програмата за рано учење и развој пропишана од надлежните органи. Тој ги содржи целите, планираните активности и стандардите што се очекува децата да ги постигнат на одредена возраст. Во истиот контекст, воспитувачот ги реализира активностите интегрирано. Преку интегрираниот курикулум, децата подобро ги разбираат различните аспекти на појавите што ги осознаваат, за разлика од пасивното апсорбирање факти, кое е својствено за традиционалниот пристап. Тематското планирање претставува интегрален, интердисциплинарен и проблемски приод. Содржините и темите за работа не можат однапред да се одредат, бидејќи се конструираат зависно од интересирањата и потребите на децата и возрасните вклучени во образовната ситуација. Крајната цел не е само меморирање информации, туку стекнување вештини за доаѓање до информации и начини на реконструирање на знаењата.

Со дефинирањето и донесувањето на стандардите за рано учење и развој, во Република Македонија се применува еден нов приод во планирањето на воспитно-образовната работа, односно се дава поголемо значење на активноста на децата. Глобалното планирање се темели на глобалните цели, кои се програмски

²³ National Association for the Education of Young Children, (2003), Developmentally Appropriate Practice in Early Childhood Programs serving Children from birth to 8, Washington DC (pp.140)

определени. Краткорочното планирање добива една нова насока, наместо активноста да биде основа за постигнување на очекуваните резултати, стандардот станува основа за креирање на активноста и за поставување на целите. Тоа значи дека воспитувачот има голема флексибилност во креирањето на краткорочното планирање. Најпрво се поставува одреден стандард и во зависност од тоа на кој аспект на развојот се однесува, се дефинираат целите и се избира активност. Стандардот што се поставува како носечки произлегува од активната опсервација на воспитувачот, кој ги воочува потребите, можностите и интересите на децата во воспитната група. Овој приод има за цел да им ја доближи на децата поврзаноста на појавите и процесите, причинско-последичните врски и односи кои постојат во реалниот живот, како и различните аспекти на една иста појава.

1.3.2.2 Дидактичко-методска поставеност

Дидактиката е педагошка дисциплина што се занимава со теориите, идеите, задачите, програмите, методите на воспитно-образовниот процес. Целта на дидактиката е да ги открие принципите и законите кои се насочени кон успешно реализирање и практично унапредување на воспитно-образовните активности. Во минатото таа била насочена кон подучувањето и воспитувачот, но во денешно време таа е насочена кон детето и учењето. Главна задача на методиката е откривање, опишување и објаснување на методите, односно начините, патот и истражувањето, преку кои се доаѓа до одредени знаења или разрешување на проблемска ситуација.

Дидактичко-методската основа за реализацијата на целите на воспитно-образовниот процес се активностите што произлегуваат од курикулумот, развојните потреби, можности и интереси на децата. Целите на раниот детски развој кореспондираат со предвидените методи што се во функција на стекнување и развој на навики, умеења и вештини. Преку различни дидактичко-методски постапки можат да се задоволат индивидуалните потреби на секое дете, и на тој начин максимално да се поттикне раното учење и развој.

Воспитувачите пред сè мораат да ги знаат основните компоненти на програмата која треба да ја имплементираат во својата педагошка пракса. За реализација на воспитно-образовната работа, воспитувачот треба да има добра

основа и подготовка. Тој најпрво треба да знае што сака да постигне кај децата, треба да ги да ги знае целите и задачите на програмата врз основа на кои ги изготвува содржините и активностите. Воспитувачот ја осмислува активноста за учење и поучување и подготвува дидактички материјали и средства. Потребна е вештина, а и познавање на методите за да можат правилно да се применат и да го дадат посакуваниот ефект. Во секојдневните активности воспитувачот ги користи и комбинира методот на игра, вербалниот метод, методот на компарација, методот на набљудување и опишување, методот на практична работа, методот на истражување и откривање, дескриптивниот метод и др. Тие се во целост детерминирани од целта, принципите и содржините што треба да ги реализира воспитувачот и да ги почитува.

Во педагошката практика се јавува потребата од имплементација на активност преку игра како методски концепт. Ваквата активност треба да биде дидактичко-методски организирана при што ќе ги рефлектира поставените цели и задачи, почитувајќи ги можностите, интересите и потребите на децата. Преку игривите активности, во реализацијата на одредена тема најмалку е застапена фронталната форма на работа, а најчесто се применуваат индивидуалната и групната форма. Притоа се користат одредени методи и средства со чија помош се остваруваат поставените цели. Истражувачко-откривачките активности се најважни во предучилишниот период. Преку нив децата стануваат активни субјекти во воспитно-образовниот процес и добиваат трајни знаења. Многу е важно детето да не добива готови знаења, туку самото да осознава. Затоа е потребно воспитувачот да биде флексибилен и холистички да пристапува кон детето, интегрирано да ги планира активностите и позитивно да влијае и да го насочува раниот детски развој.

1.3.2.3 Стратегии за учење и подучување

Професионалноста и креативноста на воспитувачот се рефлектира преку реализацијата на воспитно-образовната работа. При тоа, потребно е воспитувачот да има големи познавања за процесот на учење, подучување и развој кај децата од предучилишна возраст. Како појдовна основа за развивање на стратегии за учење како поддршка на раното учење и развој, е евалуацијата на постигнувањата на

децата. Најсоодветен показател на успешната реализација на воспитно-образовната работа се сметаат позитивните ефекти, односно индивидуалниот напредок на секое дете. Во досегашната практика, практичарите се соочуваа со тешкотии при евалуација на децата, но со донесувањето на стандардите и инструментите за евалуација тие се во можност да го забележат и измерат напредокот на секое дете. Притоа воспитувачот може да има увид во целата воспитно-образовна работа, а секако и можност за самоевалуација. Воспитувачот доживува вистинска сатисфакција кога постигнатите резултати кај секое дете се забележуваат во секојдневниот живот. Сепак, воспитувачите не треба да се концентрираат само на крајниот резултат, на очекуваните постигнувања на децата, туку фокусот на воспитувачот треба да биде на самото учење, односно на процесот на учење. Затоа е најважно какви стратегии ќе користи воспитувачот во процесот на учење.

Преку менувањето на програмската поставеност на предучилишното воспитание и образование во Р. Македонија, воспитувачот станува пофлексибилен во планирањето, организирањето и реализирањето на својата воспитно-образовна практика. Воспитувачот при изготвувањето на стратегиите за учење поаѓа од одреден стандард, кој, според неговата проценка, треба да се провери дали децата го постигнуваат. На таа основа воспитувачот ги поставува целите и ја осмислува активноста. Секоја активност во себе ги интегрира сите аспекти на развој. Кај детето, при активно вклучување во активноста секогаш се забележува емотивно доживување, социјална интеракција со децата и возрасните. Детето станува љубопитно за новите предизвици и покажува иницијатива за понатамошно истражување и откривање на светот, стекнувајќи нови сознанија. При тоа детето ја изразува својата креативност и истрајност во материјализирање на своите знаења преку игра и уметност, развивајќи ги своите моторни вештини.

Воспитувачот секогаш ја користи играта како основна компонента на стратегијата за учење. Многу е значајно тој да ја почитува и иницијативноста на децата и да направи комбинација при реализацијата на активностите. Децата секогаш треба да бидат вклучени во подготвувањето на активностите, особено при изборот на дидактичките материјали и средства, бидејќи на тој начин кај нив ќе се зголеми интересот и желбата за активно вклучување во процесот на учење.

Учењето се одвива постојано, што значи дека тоа не може секогаш да биде планирано. Тоа може да биде и случајно или, како што се нарекува, *en passant*, односно непланирано и несвесно.²⁴

Активноста не е временски и просторно ограничена. Тоа значи дека таа може да трае во зависност од интересите, потребите и можностите на децата, да се менува, надополнува и да се пренасочува. Рефлексијата на постигнатите резултати е показател за достигнувањата на децата и за успешната реализација на стратегијата за учење. Сепак индикаторите што се манифестираат треба да бидат стабилни. Затоа воспитувачот иницира одредени активности или ги насочува иницираните активности од страна на детето со цел да се повтори и да се вежба одредена вештина.

1.3.2.4 Соодветно дизајнирање на просторот

Во детските градинки, посебно внимание се посветува на педагошко-психолошкиот, естетскиот и здравствениот аспект на дизајнирање на просторот во кој престојуваат децата. Просториите треба да бидат тематски структурирани, секако во консултација со децата, со цел да ја поттикнат нивната љубопитност, да ги задоволат нивните потреби и да бидат во согласност со нивните интереси и можности. Организацијата на активностите низ игра подразбира соодветно структурирање на просторот, па затоа тој мора да биде поттикнувачки и инспиративен за децата, простор во кој ќе можат слободно да се изразуваат. Соодветниот мебел и неговиот распоред овозможуваат пристапност за учење, избор на дидактички материјали и комуникација со врсниците.²⁵

За успешна реализација на програмата за рано учење и развој, во просториите се поставуваат центри за учење кои им овозможуваат на децата да работат и индивидуално да учат според своето сопствено темпо на развој. Во секоја просторија постојат повеќе центри за ран детски развој, односно:

²⁴ Council of Europe, Directorate of Youth and Sport: Study on the links between formal and non-formal education, Strasbourg, March 2003

²⁵ Greenberg, P. (2001): The comforting classroom, Scholastic Early Childhood Today, Vol. 16, No. 1, 47–49.

- ☞ литературен центар;
- ☞ математички центар;
- ☞ центар за игри со конструктивен материјал;
- ☞ научен/истражувачки центар;
- ☞ уметнички центар;
- ☞ компјутерски/информатички центар;
- ☞ центар за игри со улоги, драматизација, куклени претстави;
- ☞ центар за изложување на детските творби.²⁶

Според Правилникот за стандардите и нормативите за вршење на дејноста на установите за деца во РМ,²⁷ просториите треба да бидат опремени и уредени на начин што овозможува планирани, спонтани, заеднички и индивидуални активности, да се формираат центри за развој и можност за менување на просторот во согласност со програмираните содржини на градинката и психофизичките карактеристики на децата.

Центрите за развој и воопшто целиот простор во градинката треба да биде соодветно опремен за организација и реализација на воспитно-образовниот процес. Притоа, потребно е да се обезбедат дидактички средства и помагала, играчки, аудио-визуелни технички помагала, библиотечен фонд со разновидни извори на информации, сликовници, енциклопедии, прирачна литература за деца итн.

Дизајнирањето на просторот, иако е дефинирано според правилник, не е конкретно даден еднаш засекогаш. При уредувањето на просторот мора да се земе предвид возраста на децата како појдовна основа. Секогаш треба да се внимава просторот да биде максимално безбеден, но и поттикнувачки во однос на возраста на децата. Кога говориме за поттикнувачки простор, мислиме на достапен простор, но со препреки и предизвици. Така на децата им се овозможува да постигнат повисок степен на развој во однос на нивното развојно ниво. Во денешно време се

²⁶ Програма за рано учење и развој. Министерство за труд и социјална политика на РМ, „Службен весник на РМ“, бр. 46 од 06.03.2014 година, стр. 4

²⁷ Правилник за стандардите и нормативите за вршење на дејноста на установите за деца, „Службен весник на РМ“, бр. 28 од 06.02.2014 година

соочуваме со презаштитени деца од страна на родителите, кои не им дозволуваат на децата сами да го искушат просторот и се во состојба од просторот да направат т.н. „воздушен балон“ во кој нивното дете нема да се повреди. На децата им се потребни препреки и рабови, бидејќи на тој начин ги испробуваат своите можности, прават обиди и грешки, но сепак ја зајакнуваат својата самодоверба. Децата преку своите активности и истражувања во просторот, на секој воспитувач му даваат насока каде треба да се направат измени. Следејќи ги децата, кај воспитувачот се формира слика каде треба да се интервенира за да може просторот соодветно да влијае врз можностите, интересите и потребите на децата во една воспитна група.

Просторот сам по себе треба да биде стимулативен и да ја поддржува и зајакнува самостојноста, независноста кај децата. Опременоста со материјали и играчки треба да одговара со индивидуалните потреби и стилови на учење, кои ќе стимулираат истражувачко-откривачки процеси во кои ќе доминира методот на игра. Просторот не треба да биде статичен, тој треба да се менува во соработка со децата, со тоа што постојано ќе се поттикнува активноста на децата во процесот на учење и ќе се зајакнуваат стекнатите вештини и способности.

1.3.2.5 Аспекти на развојот

Преку воведувањето на пристапот кон учење како темел на сите аспекти на развојот, ќе се унапреди и ќе се стимулира раното учење и развојот кај малите деца. Во Програмата за рано учење и развој, како официјален документ, дадени се следниве домени, кои се дефинирани како различни аспекти на развојот на детската личност и придонесуваат децата да се развиваат холистички, односно:

- ☞ Физичко здравје и моторен развој, при што се очекува кај децата физичка компетентност, добра физичка кондиција и способност за примена на здрави и безбедни практики во секојдневните активности;
- ☞ Социоемоционален развој којшто ја дефинира социјалната и емоционалната компетентност на децата, интеракцијата со врсниците, возрасните и околината, при што кај детето се развива самодовербата, довербата кај другите и емпатијата, а притоа детето гради позитивна

слика за себе, има контрола на своите чувства, почит и одговорност кон околината;

- ☞ Развој на пристап кон учење - не се однесува на способностите и вештините што ги поседуваат децата, туку како децата се ориентираат и се насочуваат себеси кон процесот на учење; тука се вбројуваат љубопитноста и интересот, иницијативноста, посветеноста, креативноста и инвентивноста, рефлексивната и интерпретацијата;
- ☞ Развој на јазикот, писменост и комуникација, кој овозможува развој на способноста за слушање и разбирање на говорниот јазик и комуникациски вештини, развој на интересот кон книгите и писмено изразување.
- ☞ Когнитивен развој и стекнување општи знаења - се однесува на стратегиите што ги користат децата за да го истражуваат светот што ги опкружува и да стекнуваат нови информации, да размислуваат и активно да ги решаваат проблемските ситуации, како и да се оспособат за критичко мислење.²⁸

Иако аспектите на развој се дефинирани посебно, сепак тие се преплетуваат меѓусебно. Основата на раното учење и развој е соработката со децата, односно нивното активно вклучување во целиот воспитно-образовен процес. Воспитувачот ги стимулира децата да ги развиваат сите аспекти на развојот во согласност со нивните можности, потреби и интереси. Притоа децата ги користат процесите како што се истражување, соработка и решавање на проблеми во сите аспекти на програмата. Секое дете има свој начин на гледање на светот и различен стил на учење. Развивањето на љубопитноста, истрајноста и креативноста им овозможува на децата да учествуваат и да имаат корист од учењето,²⁹ па затоа како основа на сите аспекти се зема пристапот кон учењето како носечки столб на раното учење и развој во предучилишниот период.

²⁸ Дамовска Л. и сор. (2004). *Стандарди за рано учење и развој на децата од 0-6 години*, Министерство за труд и социјална политика, Скопје, стр. 13-61

²⁹ BELONGING, BEING & BECOMING The Early Years Learning Framework for Australia, Produced by the Australian Government Department of Education, Employment and Workplace Relations for the Council of Australian Governments. pg. 33

Љубопитноста, иницијативноста, истрајноста и креативноста се клучните фактори што го унапредуваат пристапот кон учење. Пристапот кон учење се однесува на биолошките предиспозиции кои го диктираат уникатниот стил на детето во процесот на учење, односно како тие се насочуваат и на кој начин учат. Секое дете има единствени можност и потреби, сопствен пристап на учење, различно темпо и различен напредок и успех. Затоа е потребно да се стимулираат и да се негуваат детските потенцијали.

Преку пристапот на учење се става акцент на тоа како децата ги стекнуваат знаењата и вештините. Во овој труд ќе се задржиме најмногу на пристапот кон учење кој ги поставува следниве стандарди преку своите субдомени:

Субдомен I: Љубопитност и иницијативност

Стандард 1: Детето може да научи нови работи и да стекне нови искуства.

Стандард 2: Детето може да презема иницијатива.

Субдомен II: Креативност и истрајност

Стандард 1: Детето покажува истрајност во преземените активности.

Стандард 2: Детето може да ја користи својата креативност во секојдневните активности.

Стандард 3: Детето може да учи на различни начини од сопствените искуства.³⁰

Преку поставените стандарди, секое дете има можност да развие сопствен пристап и стил кон учењето. Кај детето се јавува интерес преку различни форми и извори да дојде до нови информации, при што искуствата базирани на претходните знаења ги користи за развивање личен пристап кон учењето и решавање проблемски ситуации. Пристапот кон учење им овозможува на децата да бидат вклучени во процесот на стекнување нови знаења, да бидат вклучени во истражувачко-откривачки активности, а не да бидат пасивни примачи на крајните ефекти од одредени појави или да добиваат готови информации.

³⁰ Дамовска Л. и сор. (2004). Стандарди за рано учење и развој на децата од 0-6 години, Министерство за труд и социјална политика, Скопје

1.3.2.6 Индикатори

Покрај аспектите на развој, дадени се и стандардите, односно очекувањата што децата треба да ги постигнат, како и индикаторите, односно видливите и мерливи манифестации на она што го прави детето. Индикаторите претставуваат видлива манифестација на детското однесување. Тие се мерливи, бидејќи се поврзани со стандардите и можат да се испитаат на различни начини. За да утврдиме дали детето достигнува еден стандард, можеме да се фокусираме на повеќе индикатори. Како компонента на одреден стандард, индикаторот нè насочува да испитаме што треба да знае детето, какви способности и вештини треба да има на одредена возраст. Тој е показател за потребните интервенции од страна на воспитувачот доколку се јават некои отстапувања или тешкотии. Воспитувачите користат одредени стратегии за да го поттикнат или да го забрзаат исполнувањето на индикаторот, а со тоа и достигнувањето на поставениот стандард.

1.3.2.7 Евалуација на детскиот развој

Како еден од најсоодветните начини за да се добијат значајни и релевантни податоци за напредокот на децата, е употребата на добро конструирано портфолио -досие на детето. На тој начин, преку дефинирана содржина, воспитувачите и родителите можат да го евалуираат детскиот развој според одредени критериуми за одредена возраст. Портфолиото обезбедува информација за секое дете индивидуално, но е и рефлексija на работата на воспитувачот. На тој начин се воспоставува квантитативна и квалитативна евиденција за одреден временски период.³¹

Проценката и документирањето на развојните постигнувања кај децата од предучилишна возраст се интегрален дел од предучилишното воспитание и образование и се усогласени со Програмата за рано учење и развој. Воспитувачот систематски го опсервира секое дете и ги документира тие информации во досието

³¹Epstein A, Schweinhart L, DeBruin-Parecki A, Robin K. (2004). *Preschool Assessment: A Guide to Developing a Balanced Approach*, Preeschool policy matters, National institute for early education research, pg. 5

на детето преку специјализирани инструменти за проценка на степенот на развојните постигнувања за одреден возрасен период. Добиените информации, односно резултатите од проценката му даваат насока на воспитувачот за планирање на понатамошни стратегии што ќе го поддржуваат развојот и напредокот на детето, како и верифицирање на нејзините ефекти.

Континуираната проценка на развојните постигнувања кај децата му овозможува на воспитувачот да ги опсервира и да ги евалуира компетенциите кај децата, знаењата, специфичните потреби, вештини, ставови, вредности итн. Притоа воспитувачот треба да биде објективен и да користи различни извори на информации. Тоа значи дека децата треба постојано да се следат во текот на нивниот престој во детската градинка, во текот на слободните активности и низ процесот на учење. Воспитувачот води досие за секое дете индивидуално, а досието содржи:

- пријава за запишување на детето во детската градинка, која ги содржи сите потребни информации за детето и семејството, односно: ЕМБГ, место на раѓање и живеење, национална припадност, државјанство, квалификации на родителите, телефон и електронска пошта за контакт, воспитната група во која се запишува, како и краток опис на детето и дали има некои тешкотии кои ја налагаат потребата од дополнителна помош за следење на активностите. Пријавата се пополнува при самото запишување, а доколку има најавени промени од страна на родителите, тие се внесуваат во текот на престојот на детето;

- табела за заведување на систематските прегледи и антрополошки мерења кои се прават во детската градинка двапати годишно од страна на стручни лица;

- табела за заведување на стоматолошките прегледи кои ги прават стручни лица еднаш во текот на годината;

- здравствен и социјален профил на детето, кој го пополнува матичниот лекар на секое дете, а се однесува на здравствениот и социјалниот развој на детето, особено ако има одредени здравствени тешкотии;

- инструментите за проценка на степенот на напредок, односно рангирање на постигнувањата на стандардите за одреден развоен период од 2 - 3, 3 - 4 и 4 - 6-годишна возраст, кои овозможуваат организирано и осмислено собирање на податоци за секое дете. Овие инструменти се пополнуваат двапати во текот на една

учебна година. Тие се поделени на петте развојни домени со поставените стандарди (социоемоционален развој, здравје и моторен развој, когнитивен развој и стекнување општи знаења, пристап кон учење и јазик, комуникација и развој на писменост) и содржат одредени нивоа на достигнување на стандардите, односно прв чекор - кога детето се обидува, втор чекор - делумно го исполнува, и трет чекор - кога целосно го достигнува стандардот. При тоа може хронолошки да се има увид и преглед во учењето и развојот на детето во сите аспекти на развојот и секој воспитувач да ја проценува својата воспитно-образовна дејност. При мерењата, воспитувачот добива јасна слика за секое дете индивидуално и според тоа може да направи стратегија за преземање понатамошни чекори за стимулирање на детскиот развој и учењето;

- анегдотски белешки, кои се водат повремено и претставуваат објективна и фактичка дескрипција на она што го прави детето, но тоа не претставува оценување на постапките. При опсервацијата, воспитувачот води забелешки за одредената ситуација или исказ кои ги документира;

- извештајот за настанат инцидент, иако е пропишан во досието, сепак воспитувачите не го пополнуваат. Искуството покажува дека тоа е многу сензитивна тема за која не може да се води белешка или, пак, како што е наведено, да се испитуваат очевидци или, пак, да се даде суд за настанат инцидент. Факт е дека во детските градинки се случуваат конфликти и инциденти, но секој воспитувач настојува целата ситуација да ја стави под контрола, целата воспитна група да добие поука и да се продолжи понатамошната соработка и доверба;

- табела за извештај за болест на детето, што е сосема непотребно воспитувачот да го пополнува, бидејќи воспитниот кадар не е стручен во оваа област;

- во извештајот за однесувањето на детето се забележува однесувањето на детето за време на инцидентот. Креаторите на досието имаат наведено, а со тоа и одобрено исклучување на детето од активноста и заеднички план со родителите за коригирање на однесувањето. Секој искусен воспитувач во својата професионална кариера се соочува со разни предизвици и однесување на децата. Доколку се случат некои несакани или непредвидени однесувања на децата, исклучувањето од активност не се зема предвид, туку воспитно-згрижувачкиот кадар веднаш

интервенира и превенира за да не дојде до инцидент. Тие најдобро знаат како треба да се изреагира во даден момент, бидејќи тука не постојат универзални правила, сепак секое дете различно реагира во иста ситуација. Активноста секогаш продолжува со тоа дете, но се прави мала пауза или измена на текот на активноста за да може да му се помогне на детето на ниво на воспитна група, бидејќи самото исклучување носи последици.

Детското досие се збогатува со следниве дополнувања што се одраз на детскиот престој во градинката:

- детски изработки преку кои се добиваат сознанија за емоционалната компатибилност на детето, начинот на кој го доживува светот и ги развива своите знаења преку својата креативност.

- аудио и визуелни записи како прилози што го одразуваат детското однесување во одредени ситуации и можност да се опсервираат различни аспекти од развојот на детето;

- протоколи за писмено набљудување, со кои може да се одреди прогресот кон достигнување на стандардот;

- рефлексивен дневник претставува нотирање на одредени случки (индивидуални или за целата група), кои му овозможуваат на воспитувачот да ја евалуира сопствената воспитно-образовна практика;

При водењето на досието, секој воспитувач тргнува и го следи индивидуалното темпо на развој кај детето, и тоа не треба да се споредува со другите деца. Досието на детето е патоказ како понатаму да се поттикне развојот на детето. Иако во него се заведуваат позитивните страни, сепак тоа овозможува и да се процени каде детето има тешкотии и соодветно да се интервенира во соработка со родителите. При идентификација на степенот на напредок на детето, како и одредени слабости, воспитувачот изготвува стратегии за надминување на тие тешкотии.

Досието во текот на целата година им е достапно на родителите на децата и стручните работници во градинката/центарот за ран детски развој за да можат и тие да дадат свој придонес во развојот и напредувањето на детето. Досието со прочистени и селектирани податоци продолжува да се води и наредната година во

групата во која ќе премине детето. Со запишувањето на детето во основно училиште, досието на детето се предава во училиштето.³²

Евалуацијата на детето се проследува во училиштето во кое детето се запишува со цел тамошните наставници да добијат јасна слика за секое дете. Наставникот може да има увид во вештините, способностите, интересите на новозапишаните деца во неговото одделение. Секако, со помош на портфолиото добива информации за напредувањата или тешкотиите со кои се соочува детето во одредени домени, со што полесно може да ја планира својата работа во согласност со неговите способности, интереси и можности. Ова е од големо значење за успешен почеток на децата во училиштето и зачувување на континуитетот помеѓу предучилишно и основно образование.³³

1.3.3 Влијанието на образовната технологија во раното детство

Развојот на информатичката технологија во последната деценија придонесе за иновации на образовниот процес во предучилишното воспитание и образование, односно водење електронска документација и евиденција. Во последните две години се прават напори за електронско портфолио на децата, со цел да се олесни трансферот на податоци во училиштата за да се добие континуитет во сите образовни нивоа на секое дете. Сепак ова е почетната фаза на имплементација во градинките за да се добијат повратни информации за користењето на ИКТ во предучилишното воспитание и образование, кои понатаму ќе се надградуваат.

Во светот денес постојат одредени гледишта дека употребата на образовната технологија не е соодветна за малите деца, за нивниот когнитивен, физички, социјален и емоционален развој. Во последните децении играта станува симболичка и апстрактна, со акцент на стекнување и употреба на когнитивни

³² Закон за заштита на децата (2013), „Сл. Весник на Република Македонија“, бр. 23, Скопје, стр. 119

³³ Баракоска А, Величковиќ С. (2013). *Значај сарадње вртића и школе на припрему деца за почетак школовања*, Зборнику радова са осмог симпозиума „Васпитач у 21 веку“, „Наше стварање“, стр. 134-145. Алексинац: Висока школа за васпитаче струковних студија

информации, а се запоставуваат моторните вештини и социјалната компонента. Сепак, овие гледишта се побиваат со фактот дека доколку се користи правилно, ИКТ може да биде корисна алатка за поддршка на раното учење и развој кај децата од предучилишна возраст.

Од педагошки аспект се поставува најсуштинското прашање: дали виртуелните игри претставуваат опасност за губење контакт со реалниот свет како посебна димензија помеѓу стварноста и имагинацијата.³⁴ Децата уште од најмала возраст се во контакт со новите технологии и, за жал, го губат контактот со околината. Многу често се случува децата подоцна да го развијат говорот, а најчесто мајчиниот јазик го заменуваат со англискиот јазик. Поради намалената интеракција со врсниците и возрасните, децата многу потешко се социјализираат и приспособуваат во различни средини. Доколку родителите и институциите правилно ја користат и насочуваат примената на образовната технологија, ќе можат успешно да ги избегнат или намалат несаканите ефекти.

Постојат два вида компјутерски игри според својата функција: игри за забава, кои служат за релаксација, како што се: акционите, авантуристичките игри, игри на симулација и игри за размислување, и образовни игри, кои имаат дидактички карактер, односно низ играта и мултимедијално обработените воспитно-образовни содржини децата да учат. При нивна употреба децата ги развиваат мотивацијата, вниманието, помнењето, стекнуваат информации итн. Тие во себе ги вклучуваат и игрите за забава, бидејќи според возрасното и развојното ниво тие се креирани на начин што им овозможува на децата преку забава да стекнат одредени информации и знаења од различни области. Со напредокот на технологијата се унапредуваат и овие едукативни игри, бидејќи со помош на 3Д-технологијата и кинектот, се надминува проблемот за статичност и детето станува интерактивен учесник во целиот процес.

Влијанието на образовната технологија во раното детство може да даде позитивни резултати доколку се насочи во добар правец и доколку е временски ограничено. Сведоци сме на трендот на воведување на информатичката

³⁴ Крнета Љ. (2005). Стручни чланак, *Виртуелне игре савремене деца*, Кикинда, BIBLID: 0553-4569, 51 (2005), 3-4, стр. 229-238

технологија во градинките ширум светот, со јасно дефинирана педагошко-методска основа којашто имплицира можност за правилно користење на компјутерите. Покрај тоа што се доживуваат како неминовна потреба на 21 век, компјутерите се, од една страна, детска играчка, а од друга страна, можат да послужат како позитивно нагледно средство.

За правилно користење на информатичката технологија за образовни цели, потребна е постапност и секогаш треба да се земат предвид развојните карактеристики на детето, постепено воведување и дозирање на технологијата.

Со воведувањето на ИКТ во детските градинки може да се овозможи брз пристап до информации, децата добиваат т.н. *технолошка писменост*. Информатичко-компјутерската технологија може да се користи како поддршка на сите аспекти на развој и учење, развој на говорот и математичкото размислување, односно се нуди широк спектар на можности за интеракција, индивидуализација, а со напредокот на ИКТ и на моторна активност.

Во Македонија, во 2008 година за прв пат се изработи едукативен софтвер „Авантурите на Дино“ за децата од предучилишна возраст, кој беше прифатен и поддржан од институциите и родителите. Но сепак, сè уште нема развиено едукативни софтвери што би ја поддржале Програмата за учење и развој. Од друга страна, кај голем дел од воспитувачите постои одбивност од воведувањето на ИКТ, бидејќи кај нив отсутствува компјутерската писменост.

1.4 Пристапот кон учење како круцијален аспект и главна алка во детскиот развој

Пристапот кон учење се јавува како основа на раното учење и развој. Сите аспекти на развојот се базираат на него. Досега како најважен аспект на развојот се сметаше когнитивниот развој, односно колку детето ќе стекне знаења во предучилишниот период. Пренагласувањето на когнитивниот развој и количината на стекнати знаења не беа во насока на правилен детски развој, бидејќи тие знаења се практично неприменливи во понатамошниот живот. Квантитетот на

знаења е доста голем, но квалитетот изостанува. Механичкото примање информации и создавање генерации полни со неприменливо знаење ги предизвикаа теоретичарите и практичарите да изнајдат решение како да се смени сето тоа. На овој проблем му се пристапи од една друга гледна точка, да се создаваат генерации што ќе научат како да учат, што ќе знаат да го применат своето знаење, да се створи квалитет, наместо квантитет на знаење. Појдовната основа како да се учи, а не што да се учи го постави пристапот кон учење како главна алка во раниот детски развој.

Воспитувачот може многу да влијае во развојот на пристапите кон учење кај децата од предучилишна возраст. Преку својот пристап тој може да го моделира и пристапот кон учење кај децата. Многу е интересен фактот што произлегува од практиката дека секој воспитувач го носи детето во себе. Децата никогаш не се сигурни до какви сознанија ќе дојдат, какви сознанија има воспитувачот, па оттука воспитувачот ја презема улогата на незнајко и заедно со нив преку игра започнува да открива и истражува одредена тема, проблем, појава итн. Воспитувачот треба да се спушти на нивото на децата. Кога тие во него ќе ја видат љубопитноста, истражувачкиот дух и воодушевувањето од откритијата и резултатите, кај нив се јавува иницијативата да стекнуваат нови знаења. За децата најбогатото искуство е кога со возрасниот откриваат и учат нови работи.

1.4.1 Пристапи кои децата ги користат во процесот на раното учење

Детето од самото раѓање во себе ги носи своите предиспозиции, кои ги развива стекнувајќи ги првичните искуства во својата семејна околина и надворешниот свет. За да се засити љубопитноста на децата и нивната иницијативност да го осознаат светот, потребно е добро осмислена средина и професионално насочување од страна на воспитувачите. Со промовирањето на холистичкиот пристап и на Стандардите за рано учење и развој, во Република Македонија пристапот кон учење го зазема централниот дел на раното учење и развој кај децата од предучилишна возраст. Социјалниот и емоционалниот развој на малите деца е основа за нивниот когнитивен развој. Тие најдобро учат во средина во којашто се препознаваат нивните психолошки потреби, бидејќи се

чувствуваат безбедно, бидејќи се почитувани како уникатни индивидуи додека ги откриваат новите вештини и знаења. Раното учење е зголемено преку љубопитноста, иницијативноста, креативноста, самостојноста, соработката и истрајноста.³⁵

Слика 1. Позитивна клима за ран детски развој

³⁵ Department of health and human servicea (2005), Early childhood learning guidelines, (2005), State of Mailne, pg. 2

На овој начин децата почнуваат да експериментираат со потенцијалот што го носат во себе и им се зголемува самодовербата и свесноста за сопствените можности. Тие стануваат независни и ги користат сите можности што им се понудени во нивното опкружување. Децата треба да ги охрабриме да го направат изборот на материјали и активности. Со тоа ќе ни овозможат да ги увидиме нивните потреби, интереси и желби. Овие пристапи нагласуваат ставови, однесувања и стилови на учење што децата ги користат за да дојдат до одредени информации. Бидејќи децата имаат различни образовни потреби и капацитети, воспитувачот применува различни стратегии на поучување. Затоа е потребно на децата да им се обезбедат услови, односно широк спектар на материјали и активности во средина што е дизајнирана да ги стимулира нивните интереси, потреби и развојни нивоа. Иако воспитувачот е носител на воспитно-образовниот процес, тој треба да иницира одредени активности, но треба да им даде можност и на децата да бидат иницијатори. Децата на тој начин се охрабруваат да бидат активни учесници во процесот на учење. На тој начин кај нив се јавуваат позитивни подготовки и ставови во однос на учењето.

Пристапот на учење го гради ставот на детето кон учењето, го поттикнува да чувствува дека неговиот интерес е задоволен и да се мотивира за понатамошно учење. Воспитувачите треба да ги применуваат најсоодветните стратегии и практики за рано учење коишто ќе ги моделираат, промовираат и развиваат позитивните пристапи на децата кон учењето.

Почитувајќи ги интересите на децата, воспитувачот им овозможува да ги зајакнат своите стекнати знаења и вештини и постепено да се стекнат со покомплексни знаења и вештини. Тоа значи дека детето ќе направи напредок во стекнувањето нови посложени знаења и во спонтаните секојдневни игри и во планираните активности. Притоа кај детето се јавува иницијатива да почне нова активност и да ги истражува своите знаења, способности и можности. Кога детето иницира одредена активност, воспитувачот треба да го охрабри во неговите планови и избор нудејќи му разновидни материјали и извори на информации.

Поради фантазијата која е најразвиена во предучилишниот период, кај децата се јавува креативноста. На најразлични начини секое дете се обидува да открие или направи нешто ново во секојдневните активности. Најчесто децата

својата креативност ја изразуваат во игрите. Децата го користат своето предзнаење и стекнуваат нови информации за своето опкружување. Во продолжение е претставено што е соодветно, а што не е за поттикнување на детската љубопитност, иницијатива, креативност и истрајност (табела 1).

Табела 1. Начини на поттикнување и мотивирање на децата од предучилишна возраст

Поттикнување на љубопитност, иницијатива, креативност и истрајноста	
Соодветно: - материјалите за работа секогаш се на дофат на децата, - децата имаат можност сами да изберат со кои од разновидните материјали ќе работат, - воспитувачот им дава можност на децата да го сменат текот на активноста или активноста во целост, - воспитувачот ги охрабрува децата да истражуваат и ја одобрува нивната иницијатива, - воспитувачот е ориентиран на квалитетите на секое дете, на неговите интереси, можности и способности.	Несоодветно: - материјалите секогаш ги дели воспитувачот, - воспитувачот користи ограничен избор на материјали, - воспитувачот не дозволува да му се одземе главната улога како носечки столб на активноста, - воспитувачот не ја поддржува детската иницијатива, бидејќи тоа не му е во дневниот план, - воспитувачот е ориентиран кон стекнатите знаења.

Поттикнувањето и правилното насочување на овие способности и карактеристики на децата се секогаш предуслов за правилен развој и пристап кон учењето. Воспитувачите ја носат одговорноста за создавање услови децата да развијат позитивен пристап кон учење.

1.4.1.1 Иницијативност

**Кажу ми и ќе заборавам,
научи ме и ќе запомнам,
вклучи ме и ќе научам.
Бенџамин Френклин**

Иницијативноста е желбата на детето самостојно да открива, внатрешен пламен што го поттикнува детето активно да учествува и да презема ризици при стекнување нови знаења и вештини. Преку иницијативноста детето стекнува нови искуства и учи нови работи.

Детската игра има огромно значење во буџето и развивањето на иницијативноста. Преку играта детето учи да биде активно, да покаже иницијатива и да биде релативно самостојно. Примената на одредени методи го поттикнува детето да размислува и активно да се вклучува во стекнувањето на сопствените знаења и вештини. Притоа детето своите стекнати знаења ги применува во нов ситуации, на нов начин. Иницијативноста кај децата од предучилишна возраст може да се поттикнува од страна на возрасните преку давањето можност децата да донесуваат одлуки и да се охрабрат да ги прават работите на свој начин.

Децата треба слободно да ја изразуваат својата иницијатива, особено кога се во потрага на одговори. Воспитувачот никогаш не треба да го даде веднаш одговорот, туку со поставување на прашања и потпрашања да го наведе детето да дојде до одговорот, развивајќи го кај него критичкото мислење. Иницијативноста е внатрешна акција со надворешна реакција, синоним за прифаќање на предизвик. Кога се говори за иницијативноста, се мисли на отворена можност, на премостување на сите видливи и невидливи бариери. Иницијативата го претставува позитивниот дух на индивидуата како еден проактивен начин на размислување. Таа претставува внатрешна мотивација којашто е клучна за успехот

во учењето. Оттука произлегува мотивот за успешност, кој подразбира посветеност на некоја цел, како и предаденост во напорите да се надминат пречките.³⁶

Исто така, врз развојот на иницијативноста влијае и стимулативната средина. Децата имаат огромна моќ на забележување. Секоја промена што ќе ја забележат во својата околина кај нив предизвикува желба за истражување. Доволно е да забележат едно зрно грашок на масата, и тие веднаш преземаат иницијатива да истражат зошто е тука грашокот, а на тоа ги надоврзуваат и сите понатамошни откритија: како пораснал, кои се деловите на тоа растение, каде расте, каква форма и боја има, кои се условите за живот, за што се користи итн. Ова е само еден мал дел од иницијативата што може да ја преземе едно дете за да дојде до нови знаења. Затоа е многу важно таа иницијатива да се насочи од страна на воспитувачот.

Со изготвувањето на програмата и стандардите за рано учење и развој, воспитувачот излегува од рамките и шематизмот во однос на реализација на планираните активности. Воспитувачот стекнува флексибилност што му овозможува креирање активности што ја поддржуваат индивидуализацијата. Многу е важно воспитувачот да не открива многу информации и да не дава целосно упатство за одредени активности, зашто на тој начин тие нема да бидат пасивни, туку ќе бидат поттикнати да размислуваат и самоиницијативно да дојдат до одредени одговори. Децата можат да бидат иницирани од возрасните да извршуваат одредени задачи, но исто така и тие самите можат да бидат иницијатори на одредени активности. Кога се почитува иницијативноста на детето, тоа станува активен субјект во својот развој и во воспитно-образовниот процес, а при тоа кај воспитувачот се јавува иницијативноста да преземе одредени чекори што ќе влијаат врз развојот на одредени способности и вештини кај децата. Воспитувачот може да ги поврзе планираните теми со иницијативата на детето, и на тој начин да ги задоволи неговите потреби. Иницијативата на детето може да се поврзе со која било предвидена тема за реализација. Доколку воспитувачот успее

³⁶ Каменов Е. (1988). *Предучилишна педагогија*, книга втора, „Просветно дело“, Скопје, стр. 207-210

да креира активност што ќе ја поддржи и иницијативата на детето, тогаш кај детето ќе се јави позитивен став кон учењето.

1.4.1.2 Љубопитност

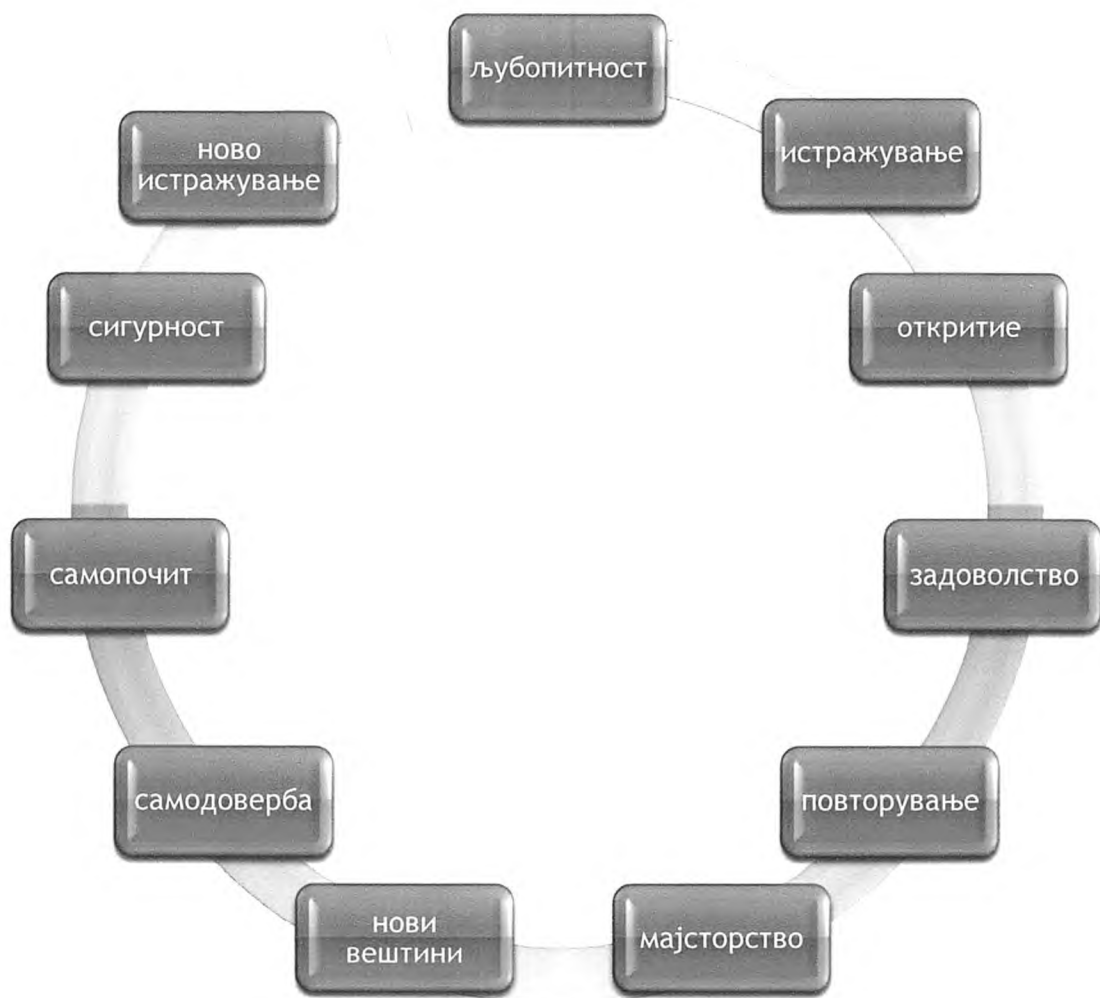
**Најважното нешто е да НЕ престанеш да поставуваш прашања.
Љубопитноста има сопствена причина за своето постоење.**

Алберт Ајнштајн

Љубопитноста е најизразена во детството и му нуди можност на детето да открива и истражува нови работи, да има интерес да стекнува нови информации, а притоа е многу важно да се задржи љубопитноста во подоцнежниот развој. Љубопитното дете има огромна желба за учење и стекнување нови знаења и вештини. Децата почнуваат да ја согледуваат својата способност за преземање контрола врз нешто, бидејќи нивните постапки влијаат на нивниот свет и луѓето во него. Децата никогаш не можат да ја потиснат и заситат својата љубопитност, па дури и кога возрасниот смета дека детето добило доволно информации за одредена работа, секогаш наидува на прашањата *зошто* и *како*. Доколку на детето му ја скратуваме можноста слободно да прашува и да биде љубопитно, може да се јават тешкотии во подоцнежниот развој. Децата се ентузијасти, но ако чувствуваат страв, неодобрување и ограничување или ако немаат поддршка, кај нив љубопитноста згаснува. Тоа се случува кога нивното опкружување е хаотично и кога секојдневно се соочуваат со негации. Децата се повлекуваат и се плашат да истражат и да испробаат нови работи. Негациите ги ограничуваат децата, бидејќи тие се ставови за неодобрување на некои постапки (на пример: не допирај, не викај, не се качувај високо, не се валкај и слично). На тој начин детето ја губи самодовербата и се чувствува контролирано од страна на возрасните, а со тоа ја губи слободата да ги истражува своите способности во непознатото.

Децата на предучилишна возраст се природни научници. Надворешниот свет ги мотивира децата да го истражуваат непознатото. Мотивацијата е побуда, внатрешен стимул што го поттикнува детето да извршува одредени задачи за постигнување одредена цел, а притоа да чувствува задоволство и гордост. Децата

кои се самотивирани имаат тенденција да ги прават работите и да истражуваат, едноставно од причина зошто уживаат во тоа, а не дека им е потребна награда од возрасните. Тие се љубопитни за сè и имаат бесконечна енергија да истражуваат и учат, па затоа е потребно на децата да им се обезбедат услови и материјали што ќе ги мотивираат и ќе ја заситат нивната љубопитност. Материјалите не смеат да бидат изолирани од децата, тие секогаш треба да бидат видливи и на дофат за секое дете. Децата умеат да комбинираат разни материјали и да експериментираат со нив, при што се поттикнува размислувањето и можноста да ги промовираат своите вештини за решавање на проблемите. Тие се љубопитни за исходот - што ќе произлезе од нивните постапки и активност и како нивното знаење ќе има понатамошна примена. На децата им се дава можност да постават прашање, но исто така и да трагаат по одговорот. Воспитувачот треба да ја поттикне љубопитноста кај децата во секојдневните активности и да поставува продуктивни и конструктивни прашања од типот: *што ќе се случи ако...* со што ќе им помогне на децата да го фокусираат своето внимание, да ја согледаат поврзаноста и да го продлабочат нивното разбирање. Кај децата многу често се јавуваат и заблуди бидејќи имаат развиено имагинативен поглед на светот во кој сè е можно, затоа е од особена значајност да истражуваат и да набљудуваат одредени предмети и појави. На тој начин тие ќе го разберат концептот на причина и последица, особено ако се насочени кон пронаоѓање на докази. Љубопитноста може да се претстави како кружен тек преку графикон, бидејќи заситувањето на детската љубопитност отвора нови можности за истражување.

37

Графикон 1. Љубопитноста отвора нови можности

На прикажаниот графикон може да се види кружниот тек на љубопитноста кај децата. Секогаш љубопитноста е насочена кон откривање и истражување на некоја појава или предмет. Притоа децата чувствуваат задоволство и среќа, особено кога повеќе пати ја земаат истата појава или предмет како цел на истражување и откриваат дотогаш неоткриени елементи. На тој начин тие го усовршуваат и го надградуваат своето знаење стекнувајќи нови вештини. Кај нив се јавува самодовербата и самопочитта, кои придонесуваат за сигурноста кај детето да истражува нови работи, при што се зголемува љубопитноста и мотивот за ново истражување.

³⁷ <http://teacher.scholastic.com/professional/bruceperry/curiosity.htm>

1.4.1.3 Креативност

Креативниот возрасен човек е само дете кое преживеало

Креативноста е процес на формирање и реализирање на креативните идеи преку истражувачко-откривачки активности. Креативноста е истражување и откривање, размислување за процесот и замислување на исходот. Не постои вистински или погрешен начин да се биде креативен. Суштината на детската креативност е во нејзината експресија, а не во нејзиниот продукт.³⁸ Секое дете е креативно на свој сопствен и уникатен начин. Креативноста се манифестира со имагинација, оригиналност, продуктивност, примена на знаењата и решавање одредени тешкотии. Секој резултат или производ на креативноста има своја вредност. Креативноста е поинаква од интелигенцијата и талентот. Некои деца можат да имаат висок коефициент на интелигенција, но сепак да не се креативни. Секое дете има потенцијал да биде креативно, но многу е значајно да се поттикнува и да се насочува тој потенцијал. На децата треба да им се предочи дека најбитен е процесот на креирање, а не оценката или судот за креираниот производ.

Децата имаат развиена фантазија и сакаат да креираат. Предучилишната возраст на децата го нагласува размислувањето што води до решавање на проблемски ситуации. Детето треба да се насочи кон процесот на решавање на проблемот, односно тоа треба да се поттикне да размислува поинаку и да поставува прашања што имаат повеќе можни решенија, а не во насока на точен или погрешен одговор. При тоа детето е во можност слободно да истражува, да ја согледа различноста, да размислува и да дејствува отворено кон секоја ситуација. Развивајќи ја својата креативност, детето само ќе ја пронајде потребната комбинација. Децата се инвентивни трагајќи по решенијата, бидејќи пред сè тие ја користат имагинацијата, за разлика од конвенционалните начини на мислење и размислување кои се карактеристични за возрасните. Понекогаш на возрасните им

³⁸Ангеловска Н. (1994). *Креативноста на децата во предучилишните установи*, „Киро Дандаро“, Битола, стр. 27

е тешко да ја разберат креативноста на децата, бидејќи една чкртаница за детето е цел настан во кој има многу луѓе, чкртаницата е една цела приказна. Децата имаат свои претходни искуства и знаења, врз основа на кои ги градат новите. При процесот на креативност можат да се јават стравот и вознемиреноста, затоа е значајно да им се помогне на децата да сфатат дека за секој проблем постојат многу можни одговори, а нивната цел е да истражуваат и да го откријат најдобриот начин и одговор. Кај децата треба да ја поттикнеме истрајноста, самодовербата и радоста при секој креативен потфат. На децата треба да им се даде можност своите креативни способности да ги користат во секојдневните активности. За да дојде до една креација, детето поминува низ емоционални процеси, развивајќи ги фантазијата и самодовербата. Тоа е предизвик за детето да ги трансформира и да ги реализира своите размисли. Многу е интересно што децата можат да бидат креативни на еден неповторлив начин, кој понекогаш е неразбирлив за возрасните. Ако му дозволиме на детето да ја објасни својата креативност, без разлика дали се работи за говорно творештво, уметност, изработка, ќе успееме да ја сфатиме логиката на неговата креација. Креативноста се согледува во нивните креативни игри и размислувања. Креативноста е најслободна форма на самоизразување. Таа ги задоволува и исполнува децата да се изразат отворено и без пресуди. Тие создаваат *нешто* од лични чувства и искуства. Изборот на педагошкиот приод што ја поддржува креативноста, резултира со среќни деца. **Среќата е централниот настан за ангажман во детството.** Кога се исполнети развојните потреби на децата, среќата е видлив резултат.³⁹

Креативните вештини што се развиваат кај децата од предучилишна возраст го стимулираат учењето во овој период. Децата ги комбинираат и ги трансформираат своите предзнаења на креативен начин и доаѓаат до нови откритија.

³⁹ O'Connor, D. (2012). Creativity in childhood: The role of education. 8th Global Conference: Creative Engagements Thinking with Children, pg. 5-8

1.4.1.4 Истрајност

Логиката ќе те однесе од А до Ш, но истрајноста ќе те однесе до целта.

За децата и возрасните важи едно универзално правило, а тоа е да бидеме истрајни во намерата да ја оствариме нашата цел, без оглед на препреките со кои се соочуваме. Децата на предучилишна возраст, знаејќи дека можат да добијат помош од возрасните, настојуваат друг да ги прави работите наместо тие самите. Затоа е многу важно возрасните да настојуваат да ја развијат истрајноста кај децата, давајќи им позитивен пример.

За да се развива истрајноста кај децата во предучилишниот период, треба да се постави одредена цел. Детето треба да знае што се очекува од него и кој е исходот од преземањето на активноста. Најпрво воспитувачот треба да му ја објасни убаво на детето постапката за остварување на таа цел или, пак, да му препушти на детето да изнајде повеќе можни стратегии. Многу често се случува детето да најде некоја препрека, па од таа причина воспитувачот треба да го задржи вниманието на детето, да го охрабри да пронајде решение и да го поддржи во неговите обиди и грешки. На тој начин детето ќе учи од своето искуство и ќе биде истрајно во своите намери и активности, бидејќи тоа може да има значајни импликации во понатамошното образование, продуктивноста и вклучувањето во општествениот живот.

Истрајноста, децата ја учат од возрасните, пред сè низ нивните секојдневни интеракции. Децата знаат да ги проценат реакциите на возрасните, а особено кога возрасните соопштуваат некоја одлука како производ од заемен договор со детето. Децата секогаш експериментираат во однос на тие одлуки за да проверат дали истата одлука е конечна или има простор за менување. На тој начин тие прават обиди да ги разубедат возрасните да ја сменат одлуката. Доколку возрасните попуштат и не останат доследни на донесената одлука, тоа е веднаш сигнал за детето дека истрајноста не носи успех. На тој начин кај децата истрајноста нема да се вгради како постојана способност, туку како менлива варијабла. Во тој случај

децата нема да бидат истрајни во постигнувањето на своите поставени цели, туку секогаш ќе се откажуваат. Затоа личниот пример на возрасните е пресуден за поттикнување и развој на истрајноста.

Истрајноста носи успех, а кај децата се јавува уште од самото раѓање. Со плачот малото бебе ги задоволува своите потреби, потоа преку истрајноста со сигурните чекори почнува да трча итн. Задоволството од постигнувањето на поставената цел ја зацврстува истрајноста за понатамошните предизвици и цели, за да успеат во остварување на нивните намери, а тоа е клучот за доживотното учење.

1.5 Воспитувачот - фундаментален фактор во стимулирање на детскиот развој

*Најдобри учители се оние што ќе ти покажат каде да гледаш,
но нема да ти кажат што треба да видиш.*
Александра К. Тренфор

За целосен развој на детето, пресудна улога има социјалната интеракција, односно социјални односи со возрасните и врсниците. Детето во предучилишниот период постојано трага да го разбере светот околу него, тоа има идеи за појавите и предметите, ги сфаќа на свој начин врз основа на претходните искуства, преку практична примена итн. Детето тежнее да го разбере светот, односно тој за него да добие одредена смисла и значење. За таквото учење не е потребна само надворешна мотивација, но тоа не значи дека децата треба да бидат препуштени сами на себе. Во семејната средина детето ги стекнува своите првични знаења и умеења, но воспитувачот како професионалец ја има клучната улога за стимулирање на детскиот развој. Тоа не значи дека улогата на семејството престанува, но таа треба многу внимателно да се надградува.

Главна задача на воспитувачот е да знае како учат децата и како тој да го поддржи тоа учење. Затоа воспитувачот треба да ги знае интересите, можностите и потребите на децата за да може да влијае во стимулирањето на целосниот развој на личноста. Воспитувачот мора да има стратегија како на различен начин да реализира одредена тема, бидејќи сите деца се на некој начин различни. Тоа не значи дека во една активност од половина час воспитувачот треба да ги форсира децата на различни начини да се запознаат со една тема. Сите деца имаат различно темпо на восприемање и обработка на информациите што ги стекнуваат, некои деца преземаат иницијатива, а некои се многу интровертни. Доколку воспитувачот е ограничен временски и просторно, тогаш не би биле успешни неговите напори за стимулирање на детскиот развој. Пред сè, практичарите не се временски ограничени, бидејќи една активност може да трае еден ден, а можеби и една недела, таа може да се насочи и во слободните активности. Децата немаат потреба да се сомневаат во себе и во своите можности. Воспитувачот има своја цел и затоа ја подготвува околината во градинката за да ја поттикне љубопитноста кај децата. Тогаш кај децата се јавува желбата за откривање и истражување, за добивање нови сознанија. На децата им се нудат низа активности и материјали, за кои имаат избор, преку кои се остварува посакуваната цел.

Клучен фактор во развојот е интеракцијата на детето со воспитувачот. Таа им овозможува на децата континуирано учење преку разменување знаења, искуства и мислења, искажување емоции. Низ интеракцијата детето го развива поимот за себе и чувството на припадност во заедницата. Улогата на воспитувачот е да му овозможи на детето да учествува во различни интеракции и процеси на конструкција на новите знаења и значења и да ги поддржи и моделира интеракциите со другите деца.⁴⁰

Воспитувачот треба да поседува одредени компетенции и да има уникатен воспитен стил. Тој треба да ја почитува индивидуалноста на детето и да гради партнерски однос со него, бидејќи детето е активен субјект во својот развој. Воспитувачот ја креира средината за да го стимулира развојот на секое дете,

⁴⁰ Brajkovic S. i sar. (2011). *Kompetentni odgajatelji 21. Stoljeća*, ISSA (International Step by Step Association) definicija kvalitetne pedagoske prakse, Pucko otvoreno uciliste Korak po korak, Zagreb, str. 21

развија добри активности и практики. Секое дете носи една нишка од својот учител, затоа гледајќи ги своите деца, секој воспитувач гледа дел од себе. Тие се рефлексивни на успехот на секој воспитувач.

1.5.1 Компетенции и воспитен стил на воспитувачот во детската градинка

***Ако детето не може да учи на начинот на кој го подучуваме,
можеби треба да го подучуваме на начинот на кој учи.***

Игнасио Естрада

За разлика од минатото, воспитувачот денес добива една нова димензија на своето дејствување, кое е првенствено насочено кон следење и поттикнување на развојот, воспитанието и образованието на предучилишните деца. Воспитувачот не е само професионалец кој има одредена диплома за вршење на својата дејност. Тој треба да биде модел на комплетна личност, да поседува огромна палета на способности, вештини, знаења и лични особини, бидејќи е одговорен за целокупниот развој на предучилишните деца. Тој ги персонифицира целокупниот воспитно-образовен курикулум и стратегиите со кои се поттикнува растот, развојот, воспитанието и образованието на детето.

Компетенција на воспитувачот подразбира поседување неопходни способности, авторитет, вештини и знаења. Воспитувачот своите ставови, убедувања и искуства ги пренесува на децата и на нивните семејства. Тој секогаш треба да ги уважува семејствата и нивните деца, бидејќи сите тие имаат различна заднина, а сепак еднакви можности за вклучување во системот на предучилишно воспитание и образование. Успешноста на воспитувачот зависи од неговите лични и професионални компетенции и од воспитниот стил. Најзначајно е тој да ја носи во себе љубовта кон својата професија, кон децата, да ја познава психологијата на детето, целите и методите на воспитно-образовната работа, да има општа култура и висок степен на интелигенција. Воспитувачот треба да биде емоционално стабилна личност со изразени алтруистички ставови коишто ќе ја развијат довербата и сигурноста кај детето. Воспитувачот не треба да има предрасуди и

треба подеднакво да ги почитува сите. Концептот за лична одговорност им го пренесува на децата во секојдневната индивидуална интеракција со нив. При тоа ги стимулира децата да направат избор, да бидат самостојни и да имаат чувство на припадност во групата. Со тоа тој ја зајакнува социјалната компетентност во групата и се пренесуваат демократските вредности што ги поседува воспитувачот. Успешноста на еден воспитувач не зависи само од неговото иницијално образование и од практичното искуство, пред сè, тој треба да има огромна љубов кон децата, општа култура, способност за опсервација и темелно познавање на психологијата на детето, емоционална стабилност и уникатен педагошки такт. Тоа значи дека воспитувачот мора да го следи развојот и напредокот на секое дете и на таа основа соодветно да го поставува воспитно-образовното дејствување. Воспитувачот гради свој сопствен воспитен стил. Тој го дефинира карактеристичниот однос кон децата, како и методите и средствата што ги користи во својата работа. Авторитативниот и либералниот стил на воспитание и образование веќе ја напуштаат практиката и се заменуваат со емоционален и демократски стил на воспитување.⁴¹

Педагошката способност за набљудување и реагирање му овозможува на воспитувачот да го следи развојот на секое дете, да има моќ на расудување, и на таа основа да гради стратегии за поттикнување на сите аспекти на развојот. Менталната стабилност и урамнотеженост на личноста на воспитувачот е изразена со критички, објективни и принципиелни постапки во реагирањето при решавање на секојдневните проблеми во воспитно-образовната пракса.

Секој воспитувач има оригинални дидактичко-методски постапки и пристапи во својата воспитно-образовна пракса. Добриот воспитувач е секогаш отворен за нови идеи и искуства, инвентивен е, при што им овозможува и на децата да ги кажат своите идеи. Тој ги одобрува и почитува различните ставови, а со тоа ги поттикнува децата да ги изразат своите ставови и да го изградат своето критичко мислење. Креативниот воспитувач никогаш не може да се засити и да биде задоволен со своите знаења. Тој секогаш е во потрага по нови можности,

⁴¹ Vujisić-Živković N, Vranješević J. (2013). *Profesionalni identitet nastavnika I obrazovanje izmedju kompetencija I ideala*, Časopis za društvene nauke UDK 371.13/.14, Niš, str. 581-594

информации, методи, знаења со кои ќе ја подобри својата работа, ќе биде иновативен, а сето тоа ќе го пренесе на децата во својата група. Воспитувачот треба да биде тимски играч и да го гради партнерството со колегите, родителите и децата. Способноста за евалуација и самоевалуација е основа за степенот на професионалноста на еден воспитувач. Квалитетот на учењето и поучувањето зависат од успешноста на воспитувачот да биде лидер во својата професија. Затоа воспитувачот треба да посвети внимание на својот професионален развој и усовршување, да ги користи новите образовни и информациски технологии и да ги развива компетенциите за истражување на сопствената практика заради нејзино унапредување.

1.5.2 Улогата на воспитувачот во дизајнирање ефикасен и ефективен амбиент

*Ефикасност е да се прават работите правилно,
а ефективност е да се направи вистинската работа.*

Питер Друкер

Во последните децении воспитувачот добива една нова димензија на своето дејствување, односно тој станува одговорен за дизајнирањето соодветна средина за децата со цел да го стимулира детскиот развој.

Под поимот *дизајнирање во воспитно-образовната средина* се подразбира соодветно уредување на просторот во детската градинка, кој ќе биде пред сè привлечен и приспособен на возраста на децата. Тој треба да биде ефикасен и ефективен, односно да биде осмислен со цел да има разновидност на стимулации што ќе му овозможат на детето стекнување знаења, искуство, развој на способностите и вештините, поттикнување на неговата љубопитност, иницијативност итн. Во вака дизајнираната средина ќе ги моделираат сопствените пристапи кон учењето. Влијанието на средината се рефлектира врз целосниот развој на поединецот. Во предучилишниот период, влијанието на опкружувањето

има значајна улога во правилниот развој на детето. За да биде ефективен просторот во кој секојдневно престојуваат децата во детските градинки, треба да се направи правилен избор на методи, средства и форми на воспитно-образовна работа со деца од предучилишна возраст.

За првпат во историјата на педагогијата уредувањето на воспитно-образовната средина во детската градинка го истакнуваат Роберт Овен и Јохан Фридрих Оберлин, основачи на првите установи за вонсемејна грижа на децата. Фридрих Фребел го дава првиот оригинален систем на предучилишно воспитание во детските градинки како воспитно-образовни установи. За уредувањето, односно дизајнирањето на просторот, најзаслужна е Марија Монтесори, која за првпат го воведува мебелот во детските градинки. Монтесори ја истакнува потребата од образовни материјали кои ќе го содржат сето она што му е потребно на детето во позитивна смисла, кои ќе бидат „хранливи“ за детето, со цел да се исполнат сите аспекти на развојот на личноста.⁴²

Според Дјуи, како претставник на новата школа, детето учи, се воспитува и се формира врз основа на „личното искуство“ што го доживува, го богати, конструира реконструира... Знаењето не е ништо друго, освен мисла проверена преку личната активност.⁴³ Поставувајќи го детето во средината на воспитно-образовниот процес, се јавува потребата од усогласување на воспитно-образовната содржина со потребите, можностите и интересите на детето. Притоа се менува улогата на воспитувачот, се воведува нов дидактичко-методски приод и се дизајнира соодветно структуриран простор што ќе ја поттикне активноста на детето. Во воспитно-образовниот процес, според Дјуи, вниманието треба да се сврти кон спонтаната практична активност на детето „и сето свое учење да го постави врз процесот на самостојно истражување на предметите и решавање на проблемите од секојдневниот живот“.⁴⁴ Современата, динамична, флексибилна, стимулативна и креативна средина резултира со збогатување на воспитно-образовната практика

⁴² Каменов Е. (1988). *Предучилишна педагогија*, „Просветно дело“, Скопје, стр. 160

⁴³ Дамовска Л. (2000). *Системска компатибилност на предучилишното со основното образование*, Филозофски факултет, Скопје, Круг 92, стр. 113

⁴⁴ Дамјановски А. (1989). *Ученикот во наставата*, „Просветно дело“, Скопје, стр. 36

на воспитувачот и позитивно влијание на сите аспекти на детскиот развој, односно холистички пристап кон развојот на детето.

Преку холистичкиот пристап детето добива личен простор за себе и се почитува неговата индивидуалност. Воспитувачите на децата им креираат услови за испробување на своите потенцијали, можности и способности. Децата се покомпетентни отколку што ние мислиме. **Креирањето услови за поттикнувачка средина и пристапот кон учење** се двете главни начела за подготовката на предучилишните установи по мерка на детето. Врз основа на сопствените искуства и интеракцијата со светот што ги опкружува, децата го создаваат сопственото знаење. Воспитувачот на најдобар можен начин го поттикнува развојниот напредок на детето, надградувајќи ги неговите интереси, потребите и способностите. Планирањето и изведувањето на воспитно-образовната работа во предучилишните установи настојува да го покрие секој аспект на човековата личност со тоа што се нуди богато структурирана средина, се нудат најразлични видови активности кои се примерени на детската возраст и се во функција на детскиот развој.⁴⁵

Практичарите имаат одговорност да ја дизајнираат околината, курикулумот и целите и да ги насочат своите практики и активности во насока на потребите на различните групи деца. Критично е за професионалците да имплементираат групен и индивидуален пристап за опсервација, развој и планирање за секое дете и неговите уникатни потреби, култура и можности и сето тоа да го пренесат во просторот. Планирањето на курикулумот и креирањето на стимулативната средина поаѓа од перцепцијата на воспитувачот за посебните потреби на децата и развојниот напредок на секое дете поединечно, односно улогата на воспитувачот е да биде творец на условите во кои детето се развива.

Воспитувачот треба активно да го набљудува детето во различни активности, што ќе придонесе за подобро разбирање на детето, на неговите интереси и развојни можности. Активната улога на воспитувачот и децата во процесот на рано учење е заеднички да креираат оптимален амбиент што ќе го поттикне развојот на децата, како и професионалноста на практичарот. Активното учење на малите деца

⁴⁵ Атанасоска Т, Петрова-Горгиева Е. (2006). *Општа педагогија*. Учебник: Битола, стр. 133-134

се поттикнува преку соодветното опкружување кое е богато со образовни и воспитни потенцијали. Просторот треба да биде приспособен и разбирлив за децата и треба да нуди разновидни стимулации.

Средината во којашто расте детето треба да биде здрава во секој поглед, а детето во неа треба да биде опкружено со продуктите од човековата работа и творештво, како и со предмети од природата распоредени со вкус и чувство за мерка, при што ќе бидат одбрани, средени, нагласени, животно и искусствено осмислени развојните поттикнувачките, естетските, етичките и сознајните квалитети”.⁴⁶ Воспитувачот треба да ја дизајнира позитивна околината така што ќе му се понуди на детето слобода во искажувањето на своите потреби и можности. Воспитувачот го поттикнува учењето и изразувањето низ самостојно и групно истражување, преку игра и интеракција меѓу децата и возрасните.

Доколку се креира стимулативен амбиент, детето ќе може да ги задоволи своите потреби, да истражува, подобро да разбере и да реши одредени проблемски ситуации и да ги примени стекнатите знаења. Доколку воспитувачот развива и применува добри активности и практики и на децата им понуди неисцрпен извор, односно ефикасен и ефективен амбиент, тој ќе ги стимулира и ќе ги поддржи сите аспекти на раниот детски развој.

⁴⁶ Поткоњак-Шимлеша. (1989). *Педагошка енциклопедија II*, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства, стр. 124

1.5.3 Односот воспитувач - дете како основа за квалитетен развој на детето

Ние не сме само учители.

*Ние сме менаџери на најголемиот ресурс
во светот - децата.*

Роберт Џон Мин

Воспитувачите се стручни лица кои се носители и двигатели на целокупната образовна дејност и воспитанието на предучилишните деца во детските градинки.⁴⁷ Тие се одговорни за односот што го градат со децата, за меѓусебната емоционална врска, за социјалната компетентност на сите децата во групата, тие едноставно ја имаат одговорноста за квалитетот на раниот детски развој. Децата стануваат свесни дека припаѓаат и се дел од одредена заедница, базирана на почит и поддршка.

Односот на воспитувачот кон детето секогаш го детерминира и квалитетот на детскиот развој. Флуидната и отворена интеракција и комуникација на воспитувачот и детето, коментарите, прашањата, објаснувањата, опишувањата, целното повторување на исказите итн. претставуваат важен импулс и потпора на детското учење и развој.⁴⁸

Постојат неколку елементи што воспитувачот треба да ги применува во практиката, односно секогаш да го користи името на детето, често му се обраќаме на детето лично, се спуштаме на нивото на детските очи, го слушаме она што детето го говори и реагираме на тоа што ќе го каже. Доколку воспитувачот му каже на детето дека нешто подоцна ќе направи, тогаш тој тоа и го прави, секогаш треба да го исполни тоа што ќе го каже. Често му дава на детето можност да ја покаже својата работа на другите и со другите да ги сподели своите интереси. Разбирањето и почитувањето се пример за детето. Воспитувачот секогаш треба да го почитува

⁴⁷ *Pedagoski recnik I* (1967). red. Teodosic R. Zavod za izdavanje udzbenika SR Srbije, Beograd, str. 107

⁴⁸ Šagud M. (2015). *Komunikacija odgajatelja I dece u igri I strukturanim aktivnostima*, Šk. vjesn. 64, 1/91-111, Filozofski fakultet u Zagrebu, str. 3

мислењето на детето, бидејќи на тој начин му помага да ја зајакне својата самодоверба и да се почитува себеси. Самопочитувањето ја чини солидната база за социјални односи со другите деца. Децата уживаат во хуморот и забавата, а тоа придонесува за топлина и пријателство и ја зголемува соработката. Затоа е важно воспитувачот да ги прифаќа различностите и да ги почитува детските права.

Воспитувачите на децата им креираат услови за испробување на своите можности и способности преку одредени правила. Така децата се учат на одговорност. Децата се покомпетентни отколку што ние мислиме. Затоа е потребно на децата секогаш да им се овозможуваат вистински животни случки за да донесуваат одлуки и да ја прифаќаат одговорноста. Оттука децата можат да дознаат дека многу работи можат да направат сами. Заедничките правила ја прокламираат демократијата, а децата се чувствуваат компетентни, одговорни и мотивирани. Доколку воспитувачот го постави ваквиот однос кон детето, тоа ќе ја зацврсти довербата меѓу нив, при што ќе се зголеми квалитетот на детскиот развој. Воспитувачот ќе влијае на детскиот развој, а детето на квалитетната практика.

Од личноста на воспитувачот зависи целата атмосфера во детската градинка. Ако е воспитувачот крут и нервозен, тоа ќе се рефлектира во облик на напнатост и отпор кај децата во воспитната група. Ако однесувањето е весело и спонтано, децата ќе бидат среќни и релаксирани. Воспитувачот треба да го прифати секое дете, да биде отворен и да има разбирање за постапките на децата, да ги цени нивните успеси и да не ги осудува неуспесите. На тој начин детето ќе знае дека воспитувачот верува во него и заеднички ќе го градат кругот на довербата.

Емоционалниот однос помеѓу воспитувачот и детето се заснова на заемната доверба, почитувањето и соработката во секојдневната комуникација. Врз основа на овие елементи, воспитувачот го гради својот авторитет полн со разбирање, но со одредени граници кои се поставени заедно со децата. На тој начин се зацврстува односот на воспитувачот и детето. Детето станува свесно за својата вредност, своите ставови и дејствување во околината.⁴⁹

За децата од предучилишна возраст е потребен слободен простор и константна можност за самостојно истражување, односно треба да се почитува

⁴⁹ Mitrović D. (1980). *Predškolska pedagogija*. IGKRO „Svjetlost“, Sarajevo, str. 33-37

индивидуалноста на детето. Психологијата и педагогијата, кои го истражуваат раниот детски развој, сметаат дека основен облик на детската активност е играта, бидејќи одговара на нивните биолошки и психолошки потреби. Активната улога на детето е спонтанa, а сепак опкружувањето има директно влијание на детското искуство, знаењата и улогата во понатамошниот живот.

Детето е активно во процесот на воспитание и образование. Тоа е темелот на почитување на личноста на детето, негувањето на позитивната мотивација и детска љубопитност. Појдовна основа е почитувањето на детската личност, и затоа на детето мора да му се даде можност да биде свое, да стане свесно за своите способности и да ги развива со сопствено темпо. Детето треба да се развива холистички, да се поттикне оптималниот и хармоничен развој, затоа треба да влијаеме на сите аспекти на развојот на неговата личност.

Воспитувачот забележува стотици нешта кои детето ги прави секој ден. Тоа е насоката која детето му ја дава на воспитувачот. Преку секојдневната интеракција и активностите, воспитувачот ги запознава индивидуалните карактеристики и интереси на детето, ги проценува неговите можности, способности и знаења врз основа на кои му дава можност за самостојно дејствување. Самостојната работа на учениците претпоставува спојување на самостојната мисла на учениците со самостојно извршување, од нивна страна, на умствени и физички дејства.⁵⁰ Воспитувачот ја дава поддршката на тоа учење, со цел детето да може да го продлабочи и практично да го примени. Децата треба да се оспособат да набљудуваат, откриваат, поставуваат прашања и анализираат, да донесуваат заклучоци и да разрешуваат проблемски ситуации. На тој начин се формираат трајни и применливи знаења. Но секое дете сето тоа го прави на свој, уникатен начин кој зависи од неговата индивидуалност.

На секое дете му е потребен личен простор за да може да се изрази и да истражува. Понекогаш детето сака да биде само со своите мисли. Најважно е што ќе препознаеме каква потреба има детето, какви пристапи, стр

⁵⁰ Камчева-Лакинска Б. (1996). *Самостојната работа на ученикот во наставата*, „Даскал Камче“, Кавадарци, стр. 38

атегии и одлуки ќе донесеме во врска со тоа. Децата не треба да ги гледаме површно, однадвор, туку треба длабоко да погледнеме во нив. **Ако го почитуваме детето и неговиот личен простор и ако знаеме што е важно за него, тоа ќе се развие во посветена личност со голема самоверба кое знае што сака.**

1.5.4 Играта како основна компонента на развојно применливата практика

*Кога ќе ме прашате што правев
во училиште денес, јас ќе кажам: „Јас само си играв“.
Ве молам да не ме разбирете погрешно. Како што гледате,
јас учам играјќи. Јас учам да уживам и да бидам успешна во
мојата работа. Денес јас сум дете и мојата работа е играта.*

Анита Вадли

Детето се движи, напредува и се развива преку играта. Затоа Виготски играта ја нарекува „водечка активност“, односно детерминиращка во однос на неговиот развој.⁵¹ Играта има развојна функција во предучилишниот период на детето. Играта на децата е примарна алатка за нивниот развој, но исто така и показател за нивото на менталниот развој на децата. Таа им овозможува на децата да напредуваат, да ја развиваат својата сетилно-моторна интелигенција. Преку играта детето учи. Тоа се два комплементарни процеси кои доминираат во овој период. Воспитувачот треба да ги насочува децата, да им се даде иницијатива и секогаш играта да биде основна компонента на развојно применливата практика.

Играта за детето е од исклучително значење. Таа е начин на изразување и специфичен облик на учење. Предучилишното дете функционира на основа на она што му е дадено во моментот, тоа што го има и со тоа што умее, а преку сопствената

⁵¹ Виготски ЛС. (1971). *Игра и ѝена улога у психичком развитуку детета*, Предшколско дете, 1974/4, Београд, стр. 48-61.

активност, тоа ги потврдува своите претпоставки и со самото тоа ги проширува своите знаења. Детето ќе биде подготвено да реагира на предизвикот да осознае и да научи нешто ново ако има можност да дејствува, да мисли и да се изразува во склад со своите моментални можности и ако е прифатено и почитувано како индивидуа.

Помеѓу играта и развојот постои меѓусебна условеност, додека развојот отвора нови можности за игра, играта го потпомага природниот тек на развојот. Основните промени кои настануваат во одреден период на развој на детето, најнепосредно зависат од содржината и од интензитетот на играта, а повторувањето на играта го означува функционалното напредување кон повисок стадиум на развој.

Играта претставува неминовен, составен дел од детскиот живот. Предучилишниот период се карактеризира како основа за правилен психофизички развој, а играта служи како орудие за развивање на интелектуалните, естетските и морални квалитети, при што се поттикнува љубопитноста, фантазијата и желбата за нови знаења. Преку играта децата ги зајакнуваат своите јазични вештини, донесуваат одлуки и разрешуваат проблеми, стануваат емоционално стабилни и социјално компетентни.

Во педагошката практика веќе е констатиран ефектот на играта, таа е основна компонента на развојно применливата практика. Воспитувачот кога ги планира активностите, секогаш тргнува од мислата на кој начин и преку каква игра ќе ја реализира истата. Игриви активности заземаат водечко место во предучилишното воспитание и образование, и тие се одраз на креативноста на воспитувачот. Преку игриви активности децата се издигнуваат на повисоко ниво од својот развој. Користејќи ги стекнатите знаења и искуства и применувајќи ги во секојдневните игри и активности, тие го развиваат дивергентното мислење. Преку нив воспитувачот го поттикнува и го задржува интересот на децата за осознавање на светот од различни аспекти. Овие активности не треба да бидат иницирани само од воспитувачот туку можат да бидат иницирани од страна на детето, кое ќе биде креатор на сопственото искуство.

1.5.5 Конструктивен воспитувач - рефлексивен практичар

*Не ги учете децата да бидат богати.
Учете ги да бидат среќни,
да ја знаат вредноста, а не цената.*

Детските градинки во РМ треба да ги прошират своите хоризонти и да започнат една нова ера на напредно и современо предучилишно воспитание и образование со менувањето на улогата на воспитувачот од пасивен трансмитер на информации во „мислечки практичар“ и „критички професионалец“ кој постојано ги надградува своите професионални компетенции и пракса. На тој начин воспитувачот станува конструктивен и рефлексивен практичар.

Подигнувањето на квалитетот на работата, особено квалитетот на воспитно-образовниот процес и неговото следење, императивно ги поставува новите насоки во кои треба да се движи креирањето на образовната политика во нашата земја. Воспитувачот по природа е динамичен, а тоа ја поттикнува неговата интенција, конструктивност и креативност. Сите овие негови карактеристики се рефлектираат и кај децата, односно децата го земаат воспитувачот како модел и тие стануваат активни иницијатори, конструктори и креативци во сопствениот развој.

Креирањето услови за ефективно учење во раната возраст е директно условено, пред сè, од начинот на кој се планираат и реализираат предвидените содржини од сите програмски подрачја, но истовремено и од сите развојни домени.⁵² Воспитувачот во современиот свет полн со предизвици треба на децата да им овозможи максимален напредок во сите фази и аспекти на развој во предучилишниот период. Затоа е потребно воспитувачот да биде креативен и конструктивен во воспитно-образовното дејствување кое ќе се рефлектира врз раното учење и развој. Ако досега воспитувачот имал функција на објект за

⁵² Дамовска Л. (2015). *Ефективно учење во раното детство*, Меѓународно списание за образование, истражување и обука, волумен 1, број 1, Филозофски факултет, Скопје стр. 33

пренесување информации кон детето, сега претставува субјект во трансформација на знаењата заедно со детето. На овој начин воспитувачот и детето заедно учествуваат во изготвување на стратегиите, постапките, методите и пристапите на учење и поучување.

Креативноста и конструктивноста на воспитувачот се манифестира во оригиналноста на дидактичко-методските постапки и неговата флексибилност. Тој секогаш е иновативен и на децата им дава можност секогаш да ги искажат и применат своите идеи. Првенствено, тој ја има организациската и педагошката функција, но претставува и мотиватор на детската активност. Примерот што тој го дава во потрагата и откривањето на светот, предметите и појавите, се пренесува на децата. Тој од децата прави мали истражувачи кои бараат разновидни патишта во стекнувањето на знаењата.

Да се биде „интенцијален“ воспитувач, значи да се дејствува со намера, тенденциозно, со поставени цели и стратегии како тие да се постигнат. Ефективните воспитувачи се интенцијални. Пијанта интенцијалноста ја дефинира како „директна, дизајнирана интеракција помеѓу децата и воспитувачот, во која воспитувачот намерно ги поттикнува и проширува детските вештини“.⁵³ Тоа значи дека ефективното поучување налага интенционалноста во интеракцијата со децата да има одредени очекувани резултати што ќе ги содржат следниве елементи:

- високи очекувања од децата,
- планирање на активности и менаџирање на индивидуалните интереси и динамиката на групата,
- стимулативна просторија за учење,
- ангажирање на децата во активностите за да ја зајакнат својата самодоверба,
- употреба на промислени прашања за да се поттикне процесот на мислење и да се добие повратна информација, која не треба да биде осудувачка, туку евалуативно фокусирана,
- и ќе го поддржува самиот процес на учење.

⁵³ Epstein S. A. (2007), The intentional teacher: Choosing the best strategies for young children's learning, NAEYC, Washington, DC, pg 4-5

За да биде ефективно учењето и поучувањето кај малите деца, потребно е да се пристапи кон детето холистички и да се направи баланс помеѓу она што детето само го иницира и она што е иницирано од страна на воспитувачот. Воспитувачот треба да ја искористи својата флексибилност и креативност за да ја конструира својата воспитно-образовна работа и позитивно да влијае во сите аспекти на раното учење и развој. Добрите практики се оние што го насочуваат воспитувачот секогаш да ги проценува своите постапки и активности за да влијае на детскиот развој и да проценува колку се стекнатите знаења трајни и применливи. Иницираните активности од страна на децата му овозможуваат на воспитувачот да ги открие нивните интереси, потреби и можности. Оваа синергија на интенција од страна на воспитувачот и од страна на децата е огромна придобивка за раното учење и развој. Евалуацијата на постигнувањата и напредокот во развојот на децата и самоевалуацијата на воспитувачот се појдовни основи за понатамошно планирање на воспитно-образовната работа и разработување на стратегии кои се соодветни за индивидуално учење и поучување и на ниво на група. Воспитувачот се рефлектира во секое дете, како што секое дете се рефлектира во воспитувачот. Воспитувачот како конструктивен и рефлексивен практичар се наоѓа во центарот на современите настојувања за подобрување на квалитетот и подигнување на ефикасноста на педагошката работа.

1.6 Раното детство - критичен момент

за долготраен успех во учењето и развојот

*Образованието не е подготовка за живот,
образованието е живот само по себе.*

Џон Дјуи

Искуствата што ги стекнува секое дете во раното детство се важни фактори за подоцнежниот развој. Детето искусувајќи најразлични животни ситуации, интеракции со врсници и возрасни, осознавајќи го светот, ги дефинира своите социјални односи, емоционалната стабилност, интелигенцијата, своите способности, знаења и вештини.

Во предучилишниот период детето го осознава светот, односно ги перципира сите надворешни промени. Секоја регистрирана појава или предмет добива свое значење и вредност. Всушност детето ги прима информациите, ги обработува, ги конструира и ги реконструира. На тој начин кај него почнува да се развива компетенцијата на учење, со помош на влијанијата од страна на возрасните, околината и социјалните групи со кои детето е во интеракција. Детето на тој начин стекнува знаења, вештини и ставови кои ќе придонесат да се развие клучната компетенција „како да се учи“. Можеби детето не може да ни објасни конкретно што се случува со информациите што ги добива, дека нешто учи, ама станува свесно за процесот на учење, станува свесно дека во секој миг спознава нешто и дека ги применува своите стекнати знаења. Кај него се јавува желбата и потребата од стекнување нови знаења и способноста за совладување на препреките.⁵⁴

⁵⁴ Јаневски В, Пендев Д, Ангеловска-Галевска Н, Трајков Б. (2007). *Клучни компетенции за доживотно учење: Учење како да се учи и претприемништво* - Финален извештај, ЕТФ-проект бр. WP06—53-01, Центар за деловна соработка, Економски институт, стр. 13-15
[http://www.etf.europa.eu/webatt.nsf/0/C125788C00311F89C125741800559D24/\\$file/NOTE7D4LAB.pdf](http://www.etf.europa.eu/webatt.nsf/0/C125788C00311F89C125741800559D24/$file/NOTE7D4LAB.pdf)

Раното детство е период во кој детето најмногу ги изразува своите потенцијали и тешкотии. Во овој период улогата на возрасните е најзначајна, бидејќи треба да му овозможат на детето да ги развие внатрешните диспозиции во правилна насока и да го стимулираат да ги надмине тешкотиите со кои се соочува. Доколку не се интервенира во овој период, детето понатаму ќе се соочува со многубројни проблеми. Кај него, наместо да се развива желбата за успех и напредок, може да се појави недостаток на самодоверба и да следи неуспех. Затоа е многу важна поддршката и насочувањето во овој критичен период кога детето се формира како личност и ги развива своите вештини, способности и ставови кон учењето.

Развојот на детето е холистички, и затоа треба да се посвети особено внимание на сите аспекти на развојот во раното детство, бидејќи сето тоа ќе се рефлектира во подоцнежните периоди во животот. Кај детето треба да се искористи целиот потенцијал и треба да се создадат услови за квалитетно рано детство.

Вложувањето во раното детство е најголемата инвестиција која има огромна вредност за секое дете, за секое семејство, за секоја заедница. Раното детство е цврстиот темел врз кој се гради една личност, а воспитувачот ја понесува таа одговорност за обезбедување услови и правилно насочување на развојот на децата во предучилишниот период. Признавањето на пристапот кон учење кај децата развива позитивен став кон себе, сопственото искуство и знаења, потенцијалите, можностите, способностите, бидејќи учењето во раното детство е основа за понатамошен успех на секоја личност.

1.6.1 Моделирање пристапи и поттикнување позитивен став кон учењето

*Ние сите имаме можности и потенцијали,
само ги користиме на поинаков начин.*

Стиви Вондер

За да можат да се моделираат пристапите кон учење и кај детето да се поттикне позитивниот став кон учењето, воспитувачот треба да дејствува според одредени законитости и правила на педагошката наука. Секако, во своето воспитно-образовно дејствување треба да се почитува психолошката основа на децата, развојните законитости на раното детство и индивидуалноста на секое дете. Индивидуалноста на детето го диктира пристапот кон учење, бидејќи не постои универзален пристап во процесот на стекнување знаења. Информацијата што ја добива детето во моментот не се трансформира веднаш во знаење, потребно е да помине одреден временски период во кој таа информација се трансформира, кој се одликува со искусвена проверка на стекнатата информација.⁵⁵ На тој начин кај детето се формира одредено знаење за појавите и предметите со кои се запознава и го формира својот поглед кон светот, бидејќи децата го учат тоа што го живеат. Тоа го конструира и реконструира знаењето низ својата активна улога во процесот на учење.

Во предучилишниот период децата имаат сопствен модел на разбирање на светот. Децата не можат да се задоволат со крути информации со кои им се наметнува нешто што не го разбираат. На децата им е потребно да знаат како нештата функционираат во нивното опкружување. Знаењата кои детето ги стекнува треба да имаат одредена вредност за да може понатаму да ги користи во разни животни ситуации.

⁵⁵ Атанасоска Т, Петрова Ѓорѓева Е. (2006). *Општа педагогија*. Факултет за учители, Битола, стр.164

Пристапот кон учењето кај детето потекнува од внатрешниот стимул и желба да ја истражува околината. *Љубопитноста* е најизразена во предучилишниот период, бидејќи децата сакаат да го откриваат непознатото. Таа е почеток на учењето, и оттука кај детето се јавува иницијативноста за откривање и истражување. Исто така кај детето се јавува *истрајност*, што му овозможува да биде доследно во процесот на истражување за да ја постигне својата цел зајакнувајќи ги своето внимание, помнење и самодоверба. Притоа кај детето се развива *креативноста*, која е поткрепена со имагинацијата и му овозможува на детето да го предвиди исходот од своето истражување. Трагајќи по одговорот, во процесот на учење детето преку својата креативност само ќе го пронајде вистинскиот пат и ќе биде инвентивно во решавањето на непредвидените проблемски ситуации. Преку поддржување на овие пристапи кон учење, детето може да стекне и многу повеќе знаења отколку што може возрасните да очекуваат. На патот на осознавање на надворешниот свет детето наидува на многу неочекувани влијанија што ја будат неговата љубопитноста, а тоа доведува до ново откритие и нови сознанија за него. На тој начин кај детето се активираат сите аспекти на развој, при што тоа гради сопствени приоритети, ставови, однесувања и стил на учење кои ќе ги користи во процесот на учење.

Воспитувачот во детската градинка преставува есенцијален фактор во моделирањето на пристапите кон учење кај децата од предучилишна возраст. Тој е во улога на поттикнувач на градење позитивен став кон учењето, создавање внатрешен стандард и поддржување на уникатниот пристап кон учење на секое дете. Затоа е потребно да користат соодветни стратегии и практики во своето воспитно-образовно дејствување, при што ќе промовираат позитивни пристапи на децата кон учењето. Воспитувачите треба да креираат такви можности за учење што ќе ја поттикнуваат иницијативноста кај децата, почитувајќи го детето и неговиот личен избор. Затоа се потребни стратегии кои ќе го поттикнуваат детето да направи исчекор понапред во постигнувањата на посложени и покомплексни задачи.

Со цел да се поттикне позитивниот став кон учењето, воспитувачот ја преуредува просторијата за престој во детската градинка како простор за бесконечно истражување. Сè што се поставува (дидактички материјали, играчки,

апликации итн.) треба да биде на дофат на децата, со можност за комбинирање и честа промена. Детето настапува како еден мал научник што е одговорен за околината и има можност само да го истражува и да го открива она што е во полето на неговиот интерес, бидејќи не постојат готови модели. Воспитувачот не е нем набљудувач, туку активно вклучен во сите ситуации за да може да ги насочува и охрабрува децата во нивните обиди за откривање на предметите и појавите.

Во периодот на рано учење и развој, најважен момент е да се создадат внатрешни стандарди кај децата. Доколку кај нив се создаде способност за создавање на сопствен внатрешен стандард, тие ќе ги изградат чувствата за самите себе и за своите верувања. Ако еднаш се воспостави внатрешниот стандард, децата ќе имаат сопствена утеха, доколку искуството е позитивно. Ако е негативно искуството, тогаш детето ќе биде скептично ако му се случуваат позитивни работи. При тоа детето ќе си помисли дека имало среќа, а не дека е паметно, дека само го постигнало тој успех и дека го заслужува тоа. Тоа значи дека овој внатрешен стандард може или да ја зацврсти или да ја уништи детската сигурност. Овој стандард ја дава сигурноста и во понатамошниот живот, и затоа мора многу да се внимава.⁵⁶ Кога детето ќе го постигне внатрешниот стандард, кај него се јавува позитивниот став кон учењето. Затоа учењето за децата треба да претставува интересна игра која ќе им даде можност постојано да истражуваат и да откриваат нови работи.

⁵⁶ Ambjörnsson. R., (2014), *Ellen Key and the concept of Bildung*, Confero |Vol. 2 | no. 1 | 2014 | pp. 133-160 | doi: 10.3384/confero.2001-4562.140515, pg 139-141
<http://www.confero.ep.liu.se/issues/2014/v2/i1/140616/confero14v2i1a.pdf>

1.6.2 Вештини и знаења - поттикнување

на критичкото и креативно мислење кај децата

Знаењето е конструирано, а не трансформирано.

Питер Сенц

Позитивни диспозиции за учење се кога децата се ентузијасти, љубопитни кога истражуваат, играат, поставуваат прашања, кога се посветени и истрајни за ги решат проблемите. Кај нив се гради самодовербата, тие соработуваат со децата и возрасните околу себе, испробуваат разни стратегии, при што се рефлектираат нивните знаења во постигнувањето на поставената цел. Тие имаат капацитет да го анализираат тоа што го гледаат од друга перспектива. Децата го трансферираат своето знаење од еден во друг контекст. Тие го градат своето мислење и својот став врз основа на претходните знаења, кои ги поврзуваат и ги проверуваат при искусувањето на нешто ново.

Пијаже учењето го сфаќа како активна конструкција на мислата, односно „да се разбере, значи да се открие или да се направи ремоделирање на процесот“.⁵⁷ Виготски во својата теорија истакнува дека учењето мора да биде приспособено на ниво на компетентност на децата. Во воспитно-образовниот процес треба да се почитува зоната на проксимален развој, односно зоната на нареден развој. Виготски дошол до заклучок дека единствено добро учење е она учење што оди пред развојот, кое ги буди функциите што се во појавуваат, кои се во процес на формирање и созревање.⁵⁸ Воспитувачот треба да се насочи на она што може детето да го постигне, со одредена помош и активности да го поддржува развојот и напредокот на вештините и знаењата.

⁵⁷ Елкајнд Д. (1974/2002). *Пијаже и образование* во У: Љ. Миочиновић: Пијажеова теорија интелектуалног развоја, Институт за педагошка истраживања, Београд, стр. 223-238.

⁵⁸ Виготски ЛС. (1989). *Развој, учење и игра*, „Просветно дело“, Скопје, стр. 25-31

Во предучилишниот период треба да се збогатат детското искуство и сознание, но и да се овозможи формирање на одредени ментални структури на којашто основа децата формираат елементарни системи на знаења како основа за понатамошно проширување. Децата ги развиваат когнитивните процеси, особено дивергентното мислење, набљудуваат една иста појава, ги комбинираат и поврзуваат различните информации а при тоа постојано се поттикнува љубопитноста, истражувачкиот и творечки дух кај децата.

Децата на предучилишна возраст треба да се поттикнуваат стекнатите знаења ги анализираат, синтетизираат и да ги евалуираат. Воспитувачот треба да ги развие овие знаења и вештини преку стимулирање одредени процеси на споредување, поврзување, проценување, предвидување и расудување, оправданост на постапките, креирање и замислување на исходот, како и критичко оценување на заклучоците. На тој начин децата имаат можност да решаваат одредени проблемски ситуации, да истражуваат, експериментираат, да дадат хипотетички решенија врз основа на своите искуства и знаења. На тој начин тие развиваат вештини критички да ја согледаат проблемската ситуација од повеќе аспекти и да изнајдат креативно решение.

Креативното мислење се нарекува и рефлексивно мислење и е активен процес на испитување на основата или доказите за одредено верување, за разлика од т.н. обично мислење, кое подразбира процес на прифаќање на одредено верување. Според Роберт Енис, современ американски филозоф, критичкото мислење е вештина на рационално расудување во што треба да се верува и што е потребно да се направи.⁵⁹ Критичкото мислење како воспитно-образовен концепт е застапено во сите подрачја на секојдневниот живот и има различни облици, но она што е есенцијално за критичкото мислење е дека тоа треба да се развива уште во предучилишниот период, во кој детето е активно вклучено. Критичкото мислење го означува вреднувањето на постапките, предметите и појавите. Тоа придонесува да се развиваат учењето и поучувањето, кои како резултат ги втемелуваат знаењата, вештините и ставовите. На тој начин детето може да го

⁵⁹ Buchberger I. (2012). *Priručnik kritičkog mišljenja, slušanja, čitanja i pisanja*, Rijeka, Udruga za razvoj visokoga školstva Universitas, str. 11

процени сопственото разбирање на информациите и да го развива креативното мислење, односно да ги преобликува информациите и да формира одредени ставови. Детето станува активен субјект во својот развој што не ги репродуцира туѓите мислења и ставови, туку креира, односно продуцира свои врз основа на своите знаења.

Критичкото мислење е повисок облик на мислење достапен на сите возрасти. Тоа значи да се тргне од некоја поставка, да се разгледаат нејзините импликации, да се преиспита, да се спореди со спротивните поставки и гледишта и врз основа на сето тоа да се заземе сопствен став кој завршува со одлука.⁶⁰ Развојот на критичкото мислење треба да биде проследен со поттикнување на дивергентното, т.е. креативното мислење, односно со способноста за творечка активност како откривачка стратегија за нови сознанија.

Воспитно-образовниот процес во современите градинки треба да биде организиран според принципи што ќе ги негуваат и ќе ги поттикнуваат критичкото и творечкото мислење кај секое дете, при што ќе овозможат креирање ситуации во кои личноста ќе се развива во целост. Воспитувачите имаат важна улога во поддршката и стимулирањето на децата да им овозможат да откриваат нови сознанија, да продуцираат креативни идеи и решенија кои го богатат нивниот живот, но и животот на општеството.

⁶⁰ Blaslov Z. (2004). *Veza izmegu skolskog kurikuluma i kritickog mislenja*, Skola bez slabih učenika, Filozofski Fakultet, Pula. str. 605

1.6.3 Развивање на културата за доживотно учење

кај децата од предучилишна возраст

Најдобриот учител нема да ти го даде одговорот. Тој само ќе ти го покаже патот и ќе те пушти сам да го направиш изборот и твоите сопствени грешки. На тој начин ќе ја добиеш целата победа која ја заслужуваш.

Најважниот начин на остварување на националните цели на образованието на светско ниво се состои од примена на концептот на доживотното учење и развој во современото општество. Тоа се концепти кои се разработени во 70-80 години од минатиот век во меѓународните организации кои се занимаваат со образовната политика (УНЕСКО, ОЕЦД, ИЛО, Советот на Европа и Европската комисија), а во 90-тите години се актуализираат поради брзите општествени, технолошки и структурни промени во општествата и потребата од квалитетен кадар.

Современата доктрина на самообразование, или како што денес се нарекува доживотно учење (lifelong learning), ги опфаќа и поврзува сите облици на организирано и неорганизирано (спонтано или природно) образование. Бидејќи образованието може да се стекне преку различни начини на учење, потребно е истите да бидат оптимално комбинирани. Тоа се постигнува со самоуправувано учење (selfdirected learning), кое не е нов облик на учење, туку се состои во тоа поединецот сам да одлучува кои облици на организирано учење ќе ги вклучи во текот на своето образование и на кој начин ќе ги комбинира. Со самоуправуваното учење се вмрежуваат формалното и неформалното образование и така се подобрува нивната синергичност. Во текот на 90-тите години од минатиот век, образовната политика на ЕУ го истакнува концептот за доживотно учење како еден од клучните инструменти на успешно соочување со општествените промени.

Најважни долгорочни цели на образованието во развиените земји се унапредување на главните димензии на националниот развој; развојот на човечкиот ресурс: политичкиот, културниот и еколошкиот развој, а сето тоа во

насока на подобрување на квалитетот на животот. Најважниот начин на остварување на националните цели на образованието се состои од примена на концептот на доживотното учење и развој во современото општество.⁶¹ Доживотното учење подразбира стекнување и осовременување на сите видови способности, интереси, знаења и квалификации од предучилишната возраст. Потенцирање на развојот на знаењата и способностите кои ќе овозможат приспособување на општеството и активно учество во сите сфери на општествениот и економскиот живот, така што на тој начин може да се влијае на сопствената иднина.

Европа веќе долго време ја реализира својата идеја за „Нова Европа“, „Европа на иднината“. Заседанието на Европскиот парламент одржано во Лисабон во 2000 година, означува пресврт на понатамошното дејствување на Европската Унија. Во извештајот на Европската комисија за идните цели на образовниот систем и стратегиите за нивно постигнување е наведено дека образованието мора да придонесе за развој на поединецот, а тоа треба да се постигне со стратегијата на доживотно учење.⁶² Учењето во текот на целиот живот не е само облик на образование туку мора да стане водечки елемент во контекст на усвојување на знаењата.

Воспитувачот мора да биде подготвен и способен за доживотно учење, како и оваа придобивка да ја пренесе на младите генерации. Во предучилишниот период воспитувачот треба да настојува да ја гради и развива културата за доживотно учење кај малите деца. Децата треба да бидат поттикнати непрестајно да трагаат по информации, да го развиваат интересот за нови нешта, да ги надградуваат своите знаења и да ги применуваат во безброј различни ситуации креирајќи нови. Воспитувачот на децата им ги отвора портите кон непознатото, ги охрабрува да не се откажуваат од потрагата на одговорите. Тој со својот личен пример и со креирање на одредени стратегии ја развива оваа животна култура.

⁶¹ Fagerlind I, Saha J. (1989). *Education and national development: a comparative perspective*, Oxford; New York: Pergamon, 285-303

⁶² Report from the commission (2001), *White paper-The concrete future objectives of education systems*, Brussels: Commission of the European Communities, стр. 4

Оттука се потврдува актуелноста, значајноста и нужноста за имплементирање на културата за доживотно учење во образовната стратегија уште во предучилишниот период. Тоа значи дека предучилишното воспитание и образование добиваат една нова европска димензија која дава јасна перспектива за доживотното учење како образовна стратегија.

1.7 Релевантни истражувања на проблемот

Пристапите кон учење кај децата од предучилишна возраст секогаш биле и ќе бидат актуелна тема во педагошката теорија и практика. Во ова поглавје се дадени релевантни истражувања кои се во функција на проблемот на истражување.

Студијата *Eager to Learn: Educating Our Preschoolers* (2000) ги сублимира искуствата од примената на различните програми развиени врз интегрираниот пристап на воспитание и образование на децата од предучилишна возраст кои се развивале во последните децении во САД. Според нив, „детето е конструктивен креатор на сопствениот развој и во прв план се става КАКО учи (а не ШТО, кои содржини ги учи). Притоа практичарот треба да даде поддршка за да се задоволат основните детски развојни потреби и интереси и да се поттикнат нови, во кои клучна улога има квалитетот на организацијата (просторна, временска и педагошка) на предучилишната установа”.⁶³

Истражувањето покажало дека воспитувачот треба да создава стратегии со кои може да создава предизвици и поддршка на децата во проширување на своите способности и да се обезбедат конкретни насоки на учењето и развојот. Развојот на метакогнитивните вештини им овозможува на децата да научат да ги решат проблемите поефикасно. Воспитувачите и програмите коишто ги охрабруваат децата да размислуваат, да предвидуваат, да прашуваат и да трагаат по вистината

⁶³ National Research Council. *Eager to Learn: Educating Our Preschoolers*. Washington, DC: The National Academies Press, 2000. doi:10.17226/9745

на своите претпоставки, се клучни за правилно и ефикасно рано учење и развој, а притоа кај децата се развива креативноста и критичкото мислење.

Според истражувањата на Каган и Кауер (National Institute for Early Education Research 2007), децата по природа се љубопитни и учат најдобро кога тие се активни и ангажирани, кога интеракциите имаат одредено значење за нив и кога активностите се базираат на претходното учење. Децата имаат потреба од можности да иницираат активности и да се следат нивните интереси, да бидат активно ангажирани и одговорни во текот на активностите. Доказите покажуваат дека „кога децата се вклучени во донесувањето одлуки и кога активностите се базираат на иницијативата на децата, имаат долгорочни придобивки, особено во понатамошното образование”.⁶⁴

Според истражувањата на педагошките критичари, *академскиот пристап* на учење кај децата од предучилишна возраст има краткотраен ефект. Академскиот пристап го става акцентот на когнитивниот развој и стекнување на знаења кои се основа за понатамошното школување. За разлика од академскиот, кој нема долготрајни резултати во примената на знаењата понатаму во животот, *развојниот пристап* кон учење, кој претпочита развој на детската социоемоционална компетентност, саморегулација (иницијативност) и вродениот потенцијал, е насочен холистички кон детето и има долготраен ефект.

Моделите кои го ставаат детето во центарот на учењето и развојот (Programmes with child-centared approach) обезбедуваат пристапи што се насочени кон развојот на целата личност и го промовираат учењето преку самоактивност, спонтано истражување и игра. Овие модели ја фаворизираат интеракцијата и соработката со врсниците, симболичките игри и игрите на улоги. Улогата на воспитувачот е да ја дизајнира средината со соодветни дидактички материјали, средства и играчки, при што ќе ја поттикне активноста на децата поддржувајќи го нивниот целосен развој”.⁶⁵

⁶⁴ Taguma M, Litjens I, Makowiecki K. (2013). *Quality Matters in Early Childhood Education and Care: Sweden*, OECD, pg. 17-18

⁶⁵ *Tacking Social and Cultural Inequalities through Early Childhood Education in Europe*. (2009). Bussels, Education, Audiovisual and Culture Executive Agency, EACEA, pg. 98-100

Овие истражувања се насочени кон холистичкиот пристап на детето и раното учење и развој. Детето е активен конструктор во својот развој, а воспитувачот ја игра главната улога за негова поддршка и насока. Податоците покажуваат дека од особено значење е поддржување на љубопитноста на децата за осознавање, почитување на иницијативноста и развој на метакогнитивните вештини, како и креативноста и критичкото мислење кои имаат долготрајни ефекти и креирање на позитивен став во учењето во понатамошниот живот и образование на децата.

II. МЕТОДОЛОГИЈА НА ИСТРАЖУВАЊЕ

4.3 Предмет на истражување

Предмет на истражувањето се воспитно-образовните практики и пристапите кон учење кај децата од предучилишна возраст (условени) како резултат од новите концепции за ран детски развој.

Предучилишното воспитание и образование како базичен сегмент во нашиот образовен систем претрпе низа функционални и структурни промени кои се должат на изготвувањето на првите Стандарди за ран детски развој. Мотивот за актуализација на развој на пристапот кон учење во раното детство резултира од искусствените согледувања при имплементацијата на Стандардите за ран детски развој во согласност со новиот програмски документ Програмата за рано учење и развој. Искуството од воспитно-образовната практика, посетите на семинари и обуки за имплементација на Стандардите за рано учење и развој, размената на мислења и сугестии со колегите кои се запознаени со истите, ја поттикнаа идејата за истражување на овој проблем. Воспитувачот како носител на севкупната активност и стварност во детската градинка претставува есенцијален фактор во развојот на детската личност. Со менувањето воспитно-образовната практика, слободните и насочените активности, односно пристапот на воспитувачот кон детето, како и различните пристапи кон учењето на самото дете се наметнува потребата од испитување на примената на овие стандарди, конкретниот аспект на развојот и нивниот ефект во унапредувањето на детскиот развој. Токму поради тоа истражувањето се спроведе во предучилишните установи како соодветни за потребите на истражувањето.

4.4 Дефинирање на основните поими на предметот на истражување

За да се објасни предметот на истражувањето, дефинирани се основните поими кои се од суштинско значење за него, односно:

- ☞ Деца од предучилишна возраст - деца од 3 - 6-годишна возраст
- ☞ Воспитувачи - стручни лица кои се носители и двигатели на целокупната едукативна дејност и воспитанието на предучилишните деца во детските градинки⁶⁶
- ☞ Детската градинка (предучилишната установа) - организација за згрижување, образование и воспитание на деца од предучилишна возраст
- ☞ Стандарди за рано учење и развој кај деца од 0 - 6 години – официјален документ на Министерството за труд и социјална политика во согласност со програмата за предучилишно воспитание и образование за унапредување на раниот детски развој⁶⁷
- ☞ Програма за рано учење и развој - се уредуваат теоретските основи и принципи за рано учење и развој базирани врз Стандардите за рано учење и развој, цели, примери на активности, очекувани резултати, соработка со родителите, која го промовира холистичкиот пристап во поттикнувањето на раното учење и развој кај малите деца⁶⁸
- ☞ Пристап кон учење - аспект на развојот на детската личност, вештини, однесувања и концепти кои децата ги развиваат преку раното учење и развој⁶⁹
- ☞ Инструменти за евалуација кои се изготвени со цел да им помогнат на воспитувачите во примената на Стандардите за рано учење и

⁶⁶ *Pedagoski recnik* I. (1967). red. Teodosic R, Zavod za izdavanje udzbenika SR Srbije, Beograd, str. 107

⁶⁷ Дамовска Л. и сор. (2009). *Стандарди за рано учење и развој кај децата од 0-6 години*, Скопје: Министерство за труд и социјална политика, стр. 5

⁶⁸ „Службен весник на РМ“ (2014) бр. 46

⁶⁹ Дамовска Л. и сор. (2009). *Стандарди за рано учење и развој кај децата од 0-6 години*, Скопје: Министерство за труд и социјална политика, стр. 42

развој во нивната секојдневна интеракција со децата при спроведување на активностите за стимулација и рано учење.

4.5 Цел и карактер на истражување

Основна цел на истражувањето е испитување на ефектите од постојната програмска поставеност во воспитно-образовната практика и пристапите кон учење кај предучилишните деца.

Карактер на истражувањето

- ☞ Квантитативно-квалитативен карактер. Податоците се добиени преку анкетирање на воспитувачи и педагози во врска со нивните ставови за воведувањето на Стандардите за рано учење и развој во воспитно-образовната практика, кои се дескриптивно опишани и истражувањето добива квантитативен карактер. Квалитативниот карактер на истражувањето се однесува на податоците кои се добиени преку партиципативното набљудување за односот и реакциите на децата при реализација на воспитно-образовни активности.
- ☞ Програмско-евалуациско истражување. Систематско оценување на дејствувањето и резултатите на Програмата за рано учење и развој и имплементацијата на Стандардите за ран детски развој како средства што треба да придонесат за унапредување на воспитно-образовната практика
- ☞ проблемот се истражува емпириски, така што ќе се користат искуствени факти и податоци, а резултатите ќе се проверуваат во практиката
- ☞ Индивидуално-партиципативно (classroom life-research). Податоците се добиени по пат на набљудување и истражувачот е партиципиент во појавата што ја набљудува со цел да се обезбеди автентичен извештај.

4.6 Задачи на истражувањето

Во педагошката пракса нужни се одредени иновации во начинот на пристапот кон детето, односно кон различните пристапи кон учење кај децата на предучилишна возраст. Во согласност со дефинираната цел на проблемот се поставуваат следниве задачи:

1. да се испита колку воспитувачите се информирани и обучени за имплементација на новата концепциска поставеност;
2. да се утврдат поволностите и потешкотиите при примената на Програмата за учење и развој;
3. да се испита на кој начин педагогот и воспитувачот ја планираат и ја реализираат воспитно-образовната работа;
4. да се испитаат ставовите и мислењата на воспитувачите во однос на инструментите за евалуација на децата кои се базирани на Стандардите за рано учење и развој;
5. да се испита иницијативата и мотивираноста на воспитувачите за воведување на промени во воспитно-образовната практика;
6. да се испитаат ставовите на воспитувачите и педагозите за потребата и реалната примена на ИКТ во предучилишниот период;
7. да се испита дали културата на доживотно учење се развива уште во предучилишниот период;
8. да се проучи влијанието на просторниот амбиент врз развојот на пристапот кон учење;
9. да се испита колку играта и игриви активности се застапени во воспитно-образовната практика;
10. да се испита колку пристапите кон учење влијаат врз градењето на позитивен став кон учењето кај малите деца;
11. да се испитаат интересите и мотивите на децата за учење;
12. да се утврди на кој начин воспитувачите го мотивираат и моделираат детскиот пристап за учење;

13. да се испита на кој начин воспитувачот ја поттикнува љубопитноста и креативноста кај децата во градинките;
14. да се утврди однесувањето на децата во текот на учењето (внимание, истрајност, иницијативност, флексибилност и самоконтрола);
15. да се утврди статусот на детето при организација и реализација на воспитно-образовните активности.

4.7 Хипотези

Главна хипотеза

Постојните концепции за ран детски развој имаат позитивно влијание врз воспитно-образовната практика и развојот на пристапите кон учење кај децата од предучилишна возраст.

Поединечни хипотези

1. Не постои доволна информираност и обученост на воспитувачите за примена на Стандардите за рано учење и развој;
2. Со имплементација на Програмата за рано учење и развој се зголемуваат можностите за флексибилно планирање и реализација на воспитно-образовните активности;
3. Кај воспитувачите доминира позитивен став во однос на примената на инструментите како можност за следење на напредокот на секое дете и постигнувањето на стандардите од сите аспекти на развојот;
4. Кај воспитувачите со помало работно искуство постои поголема иницијатива и мотивираност за воведување промени во воспитно-образовната практика;
5. Воспитувачите и педагозите се согласни во мислењата дека постои потреба од примена на ИКТ во предучилишните установи;
6. Воспитувачите и педагозите се согласни во ставовите дека културата на доживотно учење се гради и развива во предучилишниот период;
7. Воведувањето различни пристапи кон учењето позитивно влијае на јакнење на самодовербата кај децата од предучилишна возраст;

8. Воспитувачите и педагозите имаат позитивен став дека просторната организација ја зголемува иницијативноста кај децата;
9. Играта и игривите активности влијаат врз унапредување на раното учење и развој кај децата од предучилишна возраст;
10. Децата покажуваат висок степен на истрајност во однос на нивната возраст;
11. Истражувачко-откривачките активности ги поттикнуваат логичкото размислување и критичкото мислење кај децата;
12. Љубопитноста и креативноста на децата во текот на учењето се зголемени со моделирање на пристапите кон учење;
13. Постои висок степен на вклученост на децата во воспитно-образовните активности за реализација на Програмата за рано учење и развој;
14. Со моделирање на пристапи кон учење се развива позитивен однос кон учењето кај предучилишните деца.

2.6 Варијабли на истражувањето

Зависни варијабли:

- ставови и потреби на воспитувачите и педагозите,
- воспитниот стил на воспитувачот,
- стилот на учење кај децата,
- однесувањето на децата во текот на учењето.

Независни варијабли:

- работното искуство на воспитувачите,
- возраст на децата,
- пристапи кон учење,
- методи на работа.

2.7 Методи, техники и инструменти на истражувањето

Во ова истражување, поаѓајќи од предметот, поставената цел, задачите и хипотезите, со цел да се добијат релевантни податоци, се примени компаративниот и дескриптивниот метод, преку анкетни листови, скалари, протоколи и набљудување со технички средства, така што низ моделите на аналитичко-синтетичкиот и каузалниот приод се изведени заклучоци за појавата која се истражува.

Истражувачки техники

▪ Анализа на содржина

Оваа техника беше насочена кон литература која ја обработува проблематиката на развојот на пристапот кон учење за да се добијат релевантни факти и податоци за настанувањето, терминологијата, законската легислатива, развојот и третманот на проблемот.

▪ Анкетирање

Преку оваа техника се овозможи собирање на податоци, при што субјектите имаа можност да дадат писмени одговори на претходно прецизно утврдени прашања со што се утврдени нивните ставови, мислења и искуства.

▪ Скали на проценка

За целта на ова истражување се примени Ликертова скала на проценка, за која однапред е дадено појаснување за начинот на пополнување. Преку двостраната скала, испитаниците имаа можност да дадат одговор во врска со секое тврдење и во кој степен се согласуваат, односно го степенуваат секое тврдење според интензитетот на значајност и присутност.

▪ Партиципативно набљудување

Улогата на истражувачот беше комплетна опсервација (complete observer) во однос на степенот на партиципација на настаните кои се набљудуваат. Со

партиципативното набљудување беа регистрирани сите податоци на набљудуваната појава. Ова набљудување обезбеди два вида податоци: амбиентот, условите, активностите и субјектите во детската градинка и податоци кои ќе се добијат преку фокусирано набљудување кои се однесуваат на подетални прашања кои поврзани со индикаторите, односно видливите и мерливите манифестации на она што го прават децата. За водење на забелешките се користеа протоколи во кои се назначени колони за оние категории кои е бидат цел на набљудување.

Инструменти

- Анкетен лист - скалар за воспитувачи
- Анкетен лист - скалар за педагози
- Протокол на писмено снимање
- Набљудување со технички средства

При истражувањето се користеа две постапки за снимање на податоците - водење белешки и аудио-визуелно снимање (камера, фотоапарат, диктафон).

2.8 Примерок на истражување

За потребите на истражувањето беа користени повеќе примероци (примерок на детски градинки, примерок на воспитувачи, примерок на педагози и примерок на деца). Структурата на наведените примероци има карактеристика на едноставен случаен примерок. Податоците за структурата на примерокот на предучилишните установи во кои е спроведено истражувањето, називот, местото во кое тие се наоѓаат и бројот на испитаници и деца се претставени во табела (табела 2).

Табела 2. Основна структура на примерок на предучилишни установи

ДЕТСКА ГРАДИНКА	МЕСТО ОПШТИНА	ВОСПИТУВАЧИ		ПЕДАГОЗИ		ДЕЦА	
		f	%	f	%	f	%
„Спирит“	Скопје, Центар	2	2	1	20	27	100
„13 Ноември“	Скопје, Центар	27	25	1	20	0	0
„8 Март“	Скопје, Кисела Вода	37	34	1	20	0	0
„Мајски цвет“	Скопје, Карпош	22	20	1	20	0	0
„Пролет“	Скопје, Карпош	21	19	1	20	0	0
вкупно		109	100	5	100	27	100

Истражувањето се одвиваше во периодот 2015-2016 година, вклучувајќи ги и подготовките за негова реализација. Примерокот на субјекти го сочинуваа 109 воспитувачи, 5 педагози и 27 деца од предучилишна возраст (од 2 до 5 години, односно до поаѓање во училиште) во приватната установа за деца - Детска градинка „Спирит“. Структурата на примерокот на испитаници (воспитувачи и педагози) според степенот на образование, работното искуство и систематското набљудување е прикажана во табелите подолу.

Табела 3. Структура на примерокот за анкетирање во однос на степенот на образование

СТЕПЕН НА ОБРАЗОВАНИЕ	ВОСПИТУВАЧИ		ПЕДАГОЗИ	
	f	%	f	%
Вишо образование	5	89	1	20
Високо образование	97	6	2	40
Магистерски студии	7	5	2	40
вкупно	109	100	5	100

Табела 4. Структура на примерокот за анкетирање во однос на работното искуство

РАБОТНО ИСКУСТВО	ВОСПИТУВАЧИ		ПЕДАГОЗИ	
	f	%	f	%
до 10 години	51	47	1	20
до 20 години	27	25	3	60
до 30 години	17	15	1	20
над 30 години	14	13	0	0
вкупно	109	100	5	100

Табела 5. Структура на примерок за систематско набљудување

ВОЗРАСТ НА ДЕЦА	f	%
од 2 до 3 години	3	11
од 3 до 4 години	4	15
од 4 до 5 години	8	30
од 5 до 6 години	12	44
вкупно	27	100

Избраните примероци соодветствуваат на целите, задачите, хипотезите и карактерот на ова истражување. Структурата на примерокот покажува опфатени 109 воспитувачи и 5 педагози во предучилишни установи во Република Македонија и 27 деца од предучилишна возраст на територија на Скопје .

2.9 Статистичка обработка на податоците

Квантитативната статистичка обработка на резултатите од анкетирањето и скалирањето се одвиваше преку користење на програмот SPSS со сигнирање, групирање и табелирање на податоците. Добиените податоци се изразени преку

пресметување на фреквенции на резултатите, а потоа преку пресметување на процентуална вредност и тестирање на хипотезите со хи-квадрат. За поголема прегледност, добиените фреквентни вредности во дистрибуциите се прикажани преку табели и графикони со нивните процентуални и просечните вредности преку кои најчесто се интерпретирани добиените резултати. Поради природата на варијаблите, во анализата се употребува хи-квадрат тестот за определување на значајноста на разликата во дадените искази.

Потоа следува дескриптивен опис (во кој доминира индуктивниот метод) на квалитативниот дел, односно на протоколот за писмено снимање кој ги прикажува однесувањата и интересите на децата при реализација на воспитно-образовните активности. Преку обработените податоци се изведени заклучоци со кои се добива една целина која го заокружува ова истражување.

III. АНАЛИЗА И ИНТЕРПРЕТАЦИЈА НА РЕЗУЛТАТИТЕ

3.1 Анализа и интерпретација на резултатите

од анкетаирањето на воспитувачите и педагозите

Во согласност со дефинираната цел и поставената хипотетичка рамка на проблемот на истражувањето, потребно е индуктивно да се анализираат добиените податоци добиени од анкетаирањето на воспитувачите и педагозите.

Во изминативе неколку децении, во педагошката теорија и практика е пренагласен когнитивниот развој како темел на целокупниот ран детски развој. Децата најчесто акумулираа знаења кои не беа практично применливи, при што беа занемарени останатите аспекти на развојот. Менувањето на пристапот кон детето во последните неколку години добива една нова димензија, односно со холистичкиот пристап кон процесот на учење и личноста која учи се тежнее кон развој на целата личност.

Воспитувачите се согласни во своите ставови дека како основа на раното учење и развој треба да биде начинот на кој се стекнуваат знаењата. Нивните мислења се претставени во табела 6 и на графикон 2.

Табела 6. Мислење на воспитувачите и педагозите за тоа кој од аспектите на развој е основа на раниот детски развој

АСПЕКТИ НА РАЗВОЈ	Воспитувачи		Педагози		Вкупно	
	f	%	f	%	f	%
Когнитивен развој и стекнување општи знаења	25	23	1	20	26	23
Социоемоционален развој	3	2	0	0	3	3
Физичко здравје и моторен развој	0	0	0	0	0	0
Пристап кон учење	76	72	4	80	80	72
Развој на јазикот, писменоста и комуникацијата	2	2	0	0	2	2
ВКУПНО:	106	100	5	100	111	100

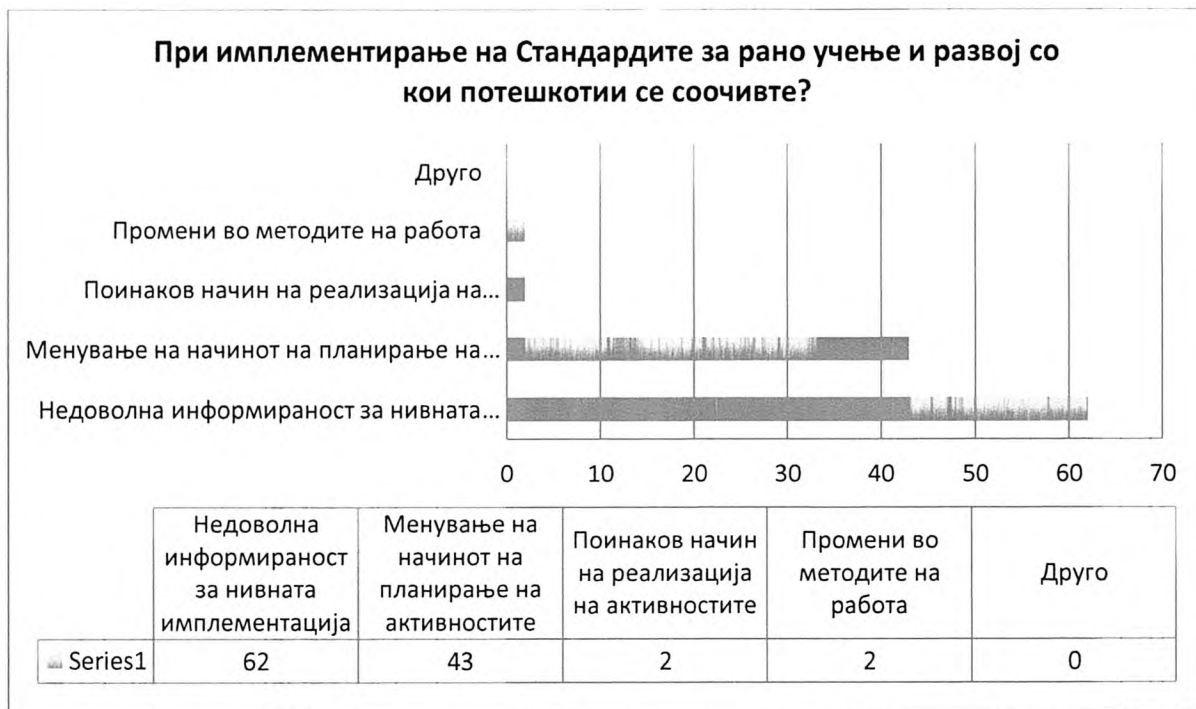
Графикон 2. Мислење на воспитувачите и педагозите за тоа кој од аспектите на развој е основа на раниот детски развој

Забелешка: Три воспитувачи не го дале своето мислење во врска со ова прашање

Добиените резултати укажуваат на позитивниот став на воспитувачите и педагозите за значењето на пристапот кон учење. Според речиси 3/4 од испитаниците, односно 72% од нив се изјасниле дека пристапот кон учење е главна алка во детскиот развој. На ова прашање 23% се изјасниле за когнитивниот развој, според што се забележува дека сè уште има влијанија од минатото во делот кога овој аспект се вреднува како основа на раното учење и развој, а незначително мал процент од испитаниците се изјасниле за останатите аспекти.

Воспитувачите и педагозите на ниво на целата држава посетуваа обуки со цел квалитетно да се имплементира Програмата за рано учење и развој. Во практиката тие се соочиле со одредени потешкотии и поволности. Педагозите сметаат дека не биле доволно информирани за имплементацијата на стандардите, односно како образложение на прашањето бр. 13 од анкетниот лист, 4 од 5 педагози наведуваат дека бројот на обуки не бил доволен за да стекнат со искуство за спроведување на програмата. Еден испитаник како потешкотија го наведува менувањето на целиот концепт на работа, бидејќи стандардите се јавуваат како

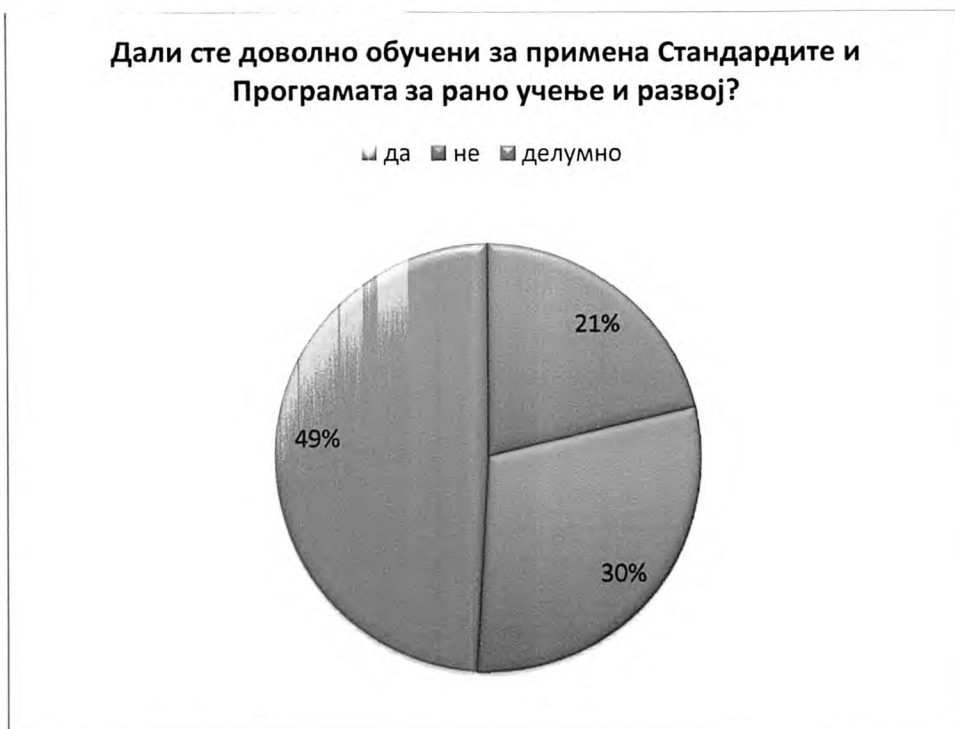
основа за креирање на активности и поставување на целите. Во однос на ова прашање, воспитувачите се согласни со ставовите на педагозите.

Графикон 3. Мислења и ставови на воспитувачите во однос на имплементацијата на Стандардите за рано учење и развој

Податоците претставени на графиконот 3 покажуваат дека повеќе од половината воспитувачи - 62, односно 57% се соочиле со недоволна информираност за имплементација на Стандардите за рано учење и развој. Речиси 2/5 од воспитувачите, односно 39% од нив се изјасниле дека имале потешкотии при начинот на планирање на активностите, бидејќи како појдовна основа се земаат стандардите, а не целите од програмата. Минорни се потешкотиите кои се јавиле кај одредени воспитувачи во однос на реализација на активностите и методите на работа.

Како дополнување на ова прашање се испитува и подготвеноста на воспитниот кадар за промените на Програмата за рано учење и развој и имплементацијата на Стандардите. Речиси половината, или 49% од воспитувачите се изјасниле дека се делумно обучени за имплементација на Стандардите и Програмата за рано учење и развој.

Графикон 4. Мислења и ставови на воспитувачите во однос на обученоста за примена на Стандардите и Програмата за рано учење и развој

Забелешка: Еден испитаник не го дал своето мислење во врска со ова прашање

Високиот процент укажува на недоволната ангажираност од страна на надлежните институции. Оттука се јавува потреба од континуирани обуки од страна на професионалци со што се потврдува поставената **хипотеза бр. 1: не постои доволна информираност и обученост на воспитувачите за примена на Стандардите за рано учење и развој.**

Истражувањето покажа дека и покрај недостатокот од обуките за практична примена, сепак Стандардите за рано учење и развој имаат и одредени поволности. Според испитаниците (воспитувачи и педагози) со примена на стандардите се зголемува флексибилноста на воспитувачот и неговата креативност во планирањето и изборот на активностите. Индивидуалноста на детето, неговите развојни карактеристики и можности, интереси и способности добиваат поголемо значење и според нив се развива пристапот кон учење. Воспитувачите имаат можност да заокружат повеќе понудени одговори, со цел да се утврдат

поволностите што ги нудат Стандардите за рано учење и развој, кои се претставени во следната табела (табела 7).

Табела 7. Мислења на воспитувачите за поволностите кои ги нудат Стандардите за рано учење и развој

Кои се поволностите кои ги нудат Стандардите за рано учење и развој?	f	ранг
Флексибилност при планирањето и изборот на активностите	109	1
При планирањето на активностите се поаѓа од детето, а не од поставените цели	93	3
При реализација на активностите се развива пристапот на учење во сите домени	71	4
Во слободните игри се следи развојот на детето	22	5
Слобода на воспитувачот и изразување на неговата креативност	97	2
Стандардите за рано учење и развој не се ништо ново	8	6

Забелешка: Двајца испитаници не дале одговор на поставеното прашање

На прво место на ранг листата се истакнува флексибилноста при планирањето и изборот на активностите, во корист на ова тврдење одговориле 109 од 112 испитаници кои дале одговор на ова прашање. Тоа значи дека се надминува онаа крута рамка на готови активности кои мора да се реализираат. Како дополнување на ова мислење се надоврзува слободата на воспитувачот и изразувањето на неговата креативност, кои се рангирани со фреквентност од 97 на второто место. На трето место според 93 испитаници се наведува планирањето на активностите кои се планираат според децата, нивните потреби, интереси и можности. На четврто место, речиси 2/3 од испитаниците сметаат дека преку реализацијата на активностите се развива пристапот кон учење во сите домени. Според 22 испитаници, развојот на децата може да се следи и преку слободните игри, а незначително мал број испитаници одговориле дека стандардите за рано учење и развој не се ништо ново.

Флексибилноста на воспитувачот зависи од распоредот на дневните активности во детската градинка. Според 94% од воспитувачите и педагозите, присутна е флексибилноста на дневните активности.

Графикон 5. Мислења и ставови на воспитувачите и педагозите во однос на флексибилниот распоред на дневните активности

Забелешка: Седум испитаници не го искажале своето мислење

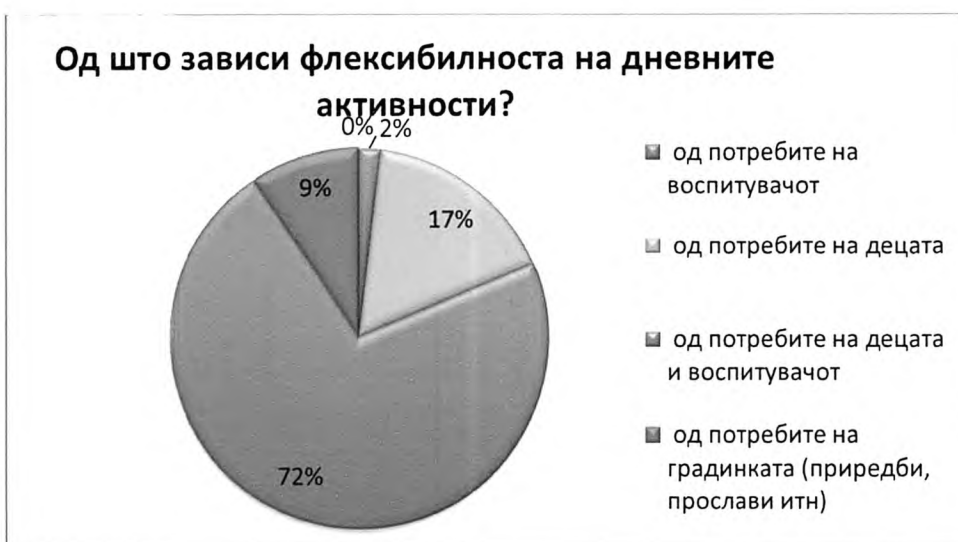
Според податоците претставени на графикон 5 речиси 3/4, односно 72% од воспитувачите и педагозите се изјасниле дека флексибилноста на дневните активности зависи од потребите на децата и воспитувачите. Тоа значи дека полека се излегува од рамките на шематизмот, дека воспитувачот е тој што ги дефинира активностите, бидејќи на графиконот е прикажан минимален процент на испитаници кои се согласни дека флексибилноста на дневните активности зависи исклучиво од потребите на воспитувачот.

На прашањето дали се раководат од предвидениот план за тековниот ден од анкетниот лист на воспитувачите (графикон 6), 55% одговориле дека се раководат од планот кој е предвиден во тековниот ден, а 1/3 од нив одговориле понекогаш, а 10% не се раководат од дневно-оперативниот план. Тоа значи дека воспитувачите покрај предвидените активности имаат можност и да ги менуваат, односно да ги заменат со други програмски содржини, покрај тие што им се евидентирани.

Графикон 6. Мислења на воспитувачите во однос на реализација на дневните планирања

Забелешка: Три испитаници не одговориле на прашањето

Графикон 7. Мислења на воспитувачите за факторите од кои зависи флексибилноста на дневните активности

Забелешка: Седум испитаници не одговориле на прашањето

Потребите на децата се сметаат како услов за флексибилноста на дневните активности според 17% од испитаниците (графикон 7). Само 10 испитаници, или 9% од нив се изјасниле дека флексибилноста зависи од потребите на градинката, односно од планираните приредби, манифестации, проектни активности итн.

Овие податоци покажуваат дека се дава значење и на детето и на воспитувачот, бидејќи децата не се секогаш подготвени за активности кои не се во

полето на нивниот интерес. Оттука воспитувачот следејќи ги нивните интереси и потреби има можност да ја менува активноста. Исто така не мора таа да се реализира во одреден временски интервал, туку следејќи ги децата да го погоди најпогодниот момент.

Во анкетниот лист, на прашањето под број 11, сите педагози се изјасниле дека ги следат современите трендови во детската градинка. На педагозите им беше овозможено да го искажат својот став во однос на среднорочното планирање, а добиените резултати се претставени во табела 8.

Табела 8. Мислења и ставови на педагозите во однос на среднорочното планирање

При среднорочното/месечно планирање, Вие како основа ги земате:	f
Целите на програмата	0
Стандардите за рано учење и развој	5
Друго	0

Добиените резултати укажуваат на промените во начинот на планирањето на воспитно-образовната дејност при што како основа на планирањето ги земаат Стандардите за рано учење и развој.

На прашањата под број 7 и 9 од анкетниот лист на педагозите, сите педагози се изјасниле дека воспитувачите не мора да ги реализираат предвидените активности и дека во градинката постои флексибилен распоред на дневните активности, со што се укажува на огромната поддршка на флексибилноста на воспитувачите од страна на педагозите. Според педагозите, планирањето на воспитно-образовниот процес секогаш се изготвува врз база на сите фактори и учесници, односно сите педагози кои се испитани се изјасниле дека секогаш постои компромис, односно при планирањата педагогот ги дава своите идеи, врз основа на Програмата за рано учење и Стандардите за рано учење и развој, целите на Годишната програма за работа на градинката, следејќи ги развојните карактеристики на децата и потребите на воспитувачите. Педагогот ги комбинира сите овие елементи и изготвува флексибилни планови, од кои понатаму

воспитувачите изготвуваат неделни и дневни оперативни планови кои можат да претрпат промени, најчесто поради интересот на децата.

Преку добиените податоци од мислењата и ставовите на воспитувачите и педагозите се потврдува **хипотезата 2 со имплементацијата на Програмата за рано учење и развој се зголемуваат можностите за флексибилно планирање и реализација на воспитно-образовните активности.**

Со изготвувањето на Стандардите за рано учење и развој и имплементацијата на Програмата за рано учење и развој, се направи промена во развојното портфолио на децата. Во портфолиото се наоѓаат Инструменти за евалуација на напредокот и степенот на развојните достигнувања на секое дете. Тие се користат за да се добијат значајни и релевантни податоци за децата, со цел воспитувачот да изготви одредени стратегии кои ќе го поддржуваат развојот и напредокот на детето, ќе влијаат врз надминување на одредени потешкотии. На тој начин ќе се добие целосна слика за ефектите од применетите стратегии, како и рефлексија на работата на воспитувачот.

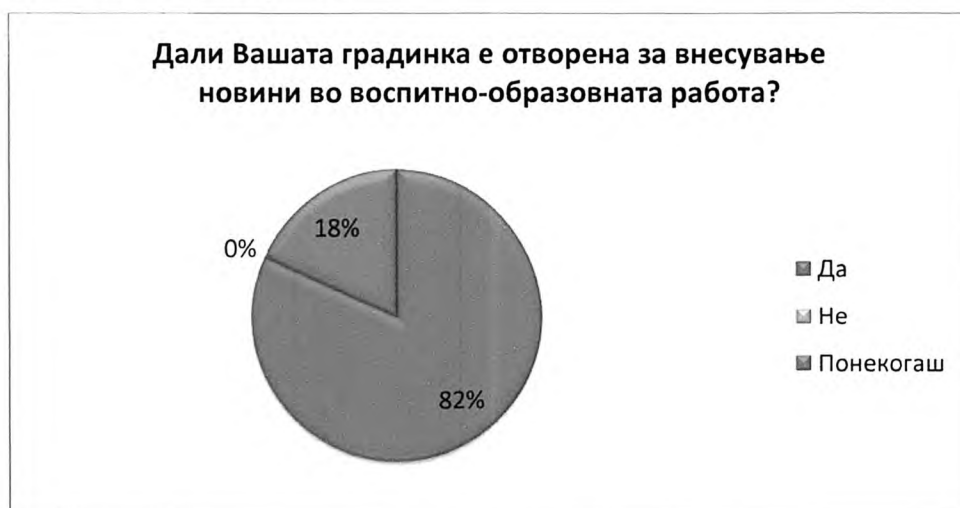
Графикон 8. Ставови и мислења во однос на Инструментите за евалуација на децата

Забелешка: Осум испитаници не се изјасниле во врска со ова прашање

Воспитувачите ($f=101$) на прво место го ставаат следењето на напредокот и постигнувањето на секое дете во сите аспекти на развојот. Преку инструментите тие добиваат целосна слика за степенот на достигнување на поставените стандарди. На второ место, со фреквентност 98, испитаниците ги рангираат

добиените сознанија за тоа за кои стандарди на детето му е потребно мотивација за да може да ги постигне. На тој начин, со помош на инструментите тие добиваат сознанија кои понатамошни чекори треба да ги преземат за да го стимулираат детскиот развој и учењето. На трето место со 82 одговори, испитаниците сметаат дека инструментите за евалуација им овозможуваат полесно да ги планираат понатамошните активности. Околу 10% од испитаниците, односно само 12 од нив се изјасниле дека инструментите им одземаат многу време, бидејќи се административна работа, со што овој исказ е рангиран на четврто место. На последното место од рангот е исказот на само 3 испитаници кои одговориле дека немаат мислење за ова прашање. Според резултатите од добиената ранг листа се докажува хипотезата бр. 3, која гласи: **кај воспитувачите доминира позитивен став во однос на примената на инструментите како можност за следење на напредокот на секое дете и постигнувањето на стандардите од сите аспекти на развојот.**

Сите педагози на прашањето бр. 4: *Дали Вашата градинка е отворена за внесување новини во воспитно-образовната работа* одговориле позитивно, а според нивните одговори на прашањето бр. 11 се потврдува дека тие ги следат и имплементираат современите трендови во детските градинки. Сепак кај воспитувачите постои несогласување во однос на воведувањето на промени во воспитно-образовната практика.

Графикон 9. Мислења и ставови на воспитувачите во однос на отвореноста на градинката за внесување на новини во воспитно-образовната работа

Графикон 10 ни покажува дека според 82% од воспитувачите се согласуваат дека детските градинки се отворени за внесување новини во воспитно-образовната работа, а во следната табела е прикажано колку воспитувачите чувствуваат потреба за новини во својата воспитно-образовна практика.

Графикон 10. Мислења и ставови на воспитувачите

за потребата од внесување на новини во воспитно-образовната практика

Забелешка: Четири испитаници не одговориле на прашањето

Иако резултатите од 59% покажуваат дека тие чувствуваат потреба за внесување на промени, сепак во следната табела ќе ги прикажеме нивните ставови за ова прашање во однос на нивното работно искуство (види табела 9).

Табела 9. Мислења и ставови на воспитувачите за потребата од внесување на новини во воспитно-образовната практика и нивното работно искуство

Дали како воспитувач чувствувате потреба за внесување на новини во Вашата воспитно-образовна практика?										
РАБОТНО ИСКУСТВО	до 10 години		од 10 до 20 години		од 20 до 30 години		над 30 години		вкупно	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
задоволително ниво	6	13	3	11	7	47	11	79	27	26
дополнителни обврски	3	6	2	8	8	41	2	14	15	14
наметнато	1	2	0	0	0	0	0	0	1	3
да	38	79	21	81	2	12	1	7	62	59
Вкупно	48	46	26	25	17	16	14	13	105	100

Забелешка: Четири испитаници не го искажале своето мислење и став во однос на ова прашање

$$\chi^2 = 57.205 \quad p < 0.01 \text{ за } (df=9) = 21.666$$

Воспитувачите со поголемо работно искуство над 20 години (над 20 години 47%, а над 30 години 79%) сметаат дека нивната воспитно-образовна пракса е на задоволително ниво, воведувањето на промените како дополнителна обврска е за мал процент од испитаниците, односно 14% од испитаниците. Само 3% од нив се изјасниле дека тоа би им било наметнато. За разлика нив, воспитувачите со помало работно искуство до 20 години (79% и 81%) сметаат дека на тој начин ќе го збогатат своето искуство и ќе придонесат за подигнување на квалитетот на воспитно-образовната практика. Пресметаниот хи-квадрат ја покажува статистички значајната разлика на ниво $< 0,01$, со што се докажува **хипотезата бр. 4: кај воспитувачите со помало работно искуство постои поголема иницијатива и мотивираност за воведување промени во воспитно-образовната практика.**

Информациско-комуникациската технологија, нејзиниот напредок и застапеност во сите сегменти на животот, се стреми да стане корисна алатка на раното учење и развој кај децата од предучилишна возраст. Правилната примена на образовната технологија која ги следи развојните карактеристики на децата,

поддржувајќи го дидактичкиот карактер на едукативните игри и мултимедијално обработените воспитно-образовни содржини овозможува поддршка на раното учење и развој. Сепак нејзината примена сè уште не е застапена во предучилишната практика поради недостаток од опременост на детските градинки и ниското ниво на обученост на воспитниот кадар.

Табела 10. Ставови и мислења во однос на примената на ИКТ во воспитно-образовната практика

1	2	3	Тврдење/исказ	1	2	3
17	79	16	Воведувањето на ИКТ во воспитно-образовната практика има позитивен ефект во раното детство	97	8	7
X₁=2				X₂=1.2		

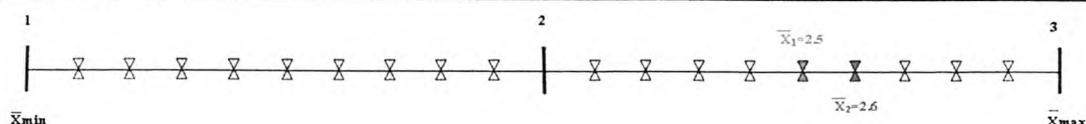
Забелешка: Двајца испитаници не одговориле на прашањето

Пресметаната средна вредност ($x_1=2$) во табела 10 укажува на фактот дека воспитувачите и педагозите го сметаат за значајно воведувањето на ИКТ во воспитно-образовната практика, кое би имало позитивен ефект во раното учење и развој, но според добиената средна вредност $x_2=1,2$ се потврдува дека присутноста на ИКТ во детските градинки е на многу ниско ниво. Преку овие податоци се докажува поставената **хипотеза бр. 16 дека „воспитувачите и педагозите се согласни во мислењата дека постои потреба од примена на ИКТ во предучилишните установи”,** но сепак за таа да биде навистина ставена во функција, потребно е да се даде голема поддршка од страна на надлежните институции со цел да им овозможи поддршка на раното учење и развој.

Концептот на доживотно учење или развојот на човечките ресурси станува најактуелна тема во современото општество. Воспитувачот претставува модел кој го пренесува овој концепт и креира одредени стратегии да го пренесе на децата од предучилишна возраст како темел на оваа култура на живеење. Во контекст на оваа тема, испитаниците беа во можност да ги изразат своите ставови за значајноста и присутноста на доживотното учење во предучилишниот период.

Табела 11. Ставови и мислења на испитаниците во однос на културата на доживотно учење

Значајно			Тврдење/исказ	Точно		
1	2	3		1	2	3
13	23	74	Културата за доживотно учење се развива во предучилишниот период	8	26	76
X ₁ =2.5				X ₂ =2.6		

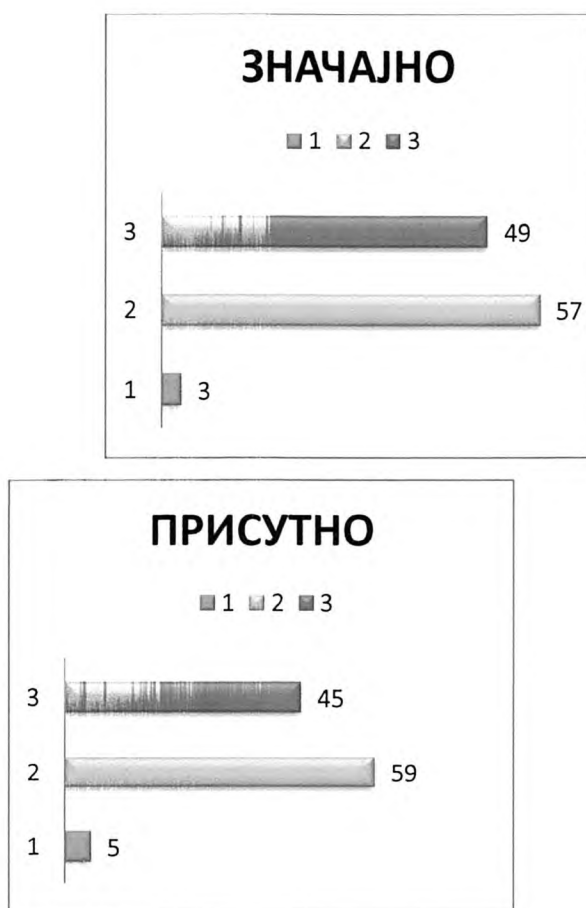

Забелешка: Четири испитаници не дале одговор на прашањето

Податоците добиени преку пресметаната аритметичка средина на двата дела од скаларот, претставени на графичката скала, покажаа дека воспитувачите и педагозите во детските градинки сметаат дека е многу значајно темелот на доживотното учење да се постави уште во предучилишниот период. Оттука може да се заклучи дека во просек $X_1=2,5(X_{\max}=3)$ од испитаниците се свесни за значајноста на развојот на културата за доживотно учење во предучилишниот период. Висината на пресметаната аритметичка средина ($X_2=2,6$) упатува на подготвеноста на испитаниците да го поддржат и имплементираат во целост доживотното учење како образовна стратегија. Анализата на резултатите ја докажува поставената хипотеза бр. 6, односно воспитувачите и педагозите се согласни во ставовите дека културата на доживотно учење се гради и се развива во предучилишниот период.

Индивидуалноста на детето или почитувањето на детската личност е од суштинско значење во раното учење и развој. На секое дете треба да му се даде можност да биде свое, да стане свесно за своите способности и да се следи неговото темпо на развој. На дадениот исказ бр. 3 од скаларот за воспитувачи и педагози, како што наведовме претходно, над 60% од нив се изјаснија дека е значајно воспитувачот да ги почитува потенцијалите, можностите и потребите на детето, при што 64% од нив наведуваат дека тоа е присутно во воспитно-образовната практика. Исто така воспитувачите и педагозите имаа можност да ги искажат своите ставови во однос на значајноста и присутноста на следното

тврдење: На секое дете треба да му се обезбеди личен простор и да се почитува детската индивидуалност.

Графикон 11. Ставови и мислења на воспитувачите и педагозите во однос на значајноста и присутноста на обезбедување личен простор и почитување на детската индивидуалност

Забелешка: Пет испитаници не го искажале своето мислење во однос на овој исказ.

Повеќе од половината испитаници, односно 52% се изјасниле дека е значајно, а 45% дека е многу значајно да се обезбеди личен простор за секое дете и да се почитува неговата индивидуалност. Според 54% ова тврдење е делумно присутно, а 41% од испитаниците се изјасниле дека тоа е целосно присутно во воспитно-образовната практика. Тоа значи дека на секое дете има потреба да се изрази и да истражува. Преку воведувањето и моделирањето на пристапот кон учење, секое дете гради сопствен пристап и стил на учење. Сите деца не можат да учат на унифициран начин и не постои пристап кон учењето кој е прифатлив за сите деца.

Воспитувачот ако го почитува детето, неговото темпо на развој и неговиот личен простор, ќе развие одредени стратегии со кои кај детето ќе ја поттикне и ќе ја развие личната самодоверба и самопочитување. На тој начин детето го учи процесот на стекнување знаења, нивна трансформација во сопствен систем на знаења, градејќи сопствени ставови и мислења. Добиените податоци ја истакнуваат валидноста на **хипотезата бр. 7: воведувањето на различни пристапи кон учење позитивно влијае на јакнење на самодовербата кај децата од предучилишна возраст.**

Во детските градинки посебно внимание се посветува на педагошко-психолошкиот аспект на дизајнирање на просторот во кој престојуваат децата. Тие се тематски структурирани за да ја поттикнат детската љубопитност, потребите, интересите и можностите. Соодветното структурирање на просторот подразбира поттикнување и инспирација за децата слободно да се изразуваат, да ги испробуваат своите можности, да прават обиди и грешки, да развиваат сопствени стилови на учење и да ја зајакнуваат својата самодоверба.

Табела 12. Мислењата на воспитувачите и педагозите во однос на просторниот амбиент

Значајно	1	2	3	Тврдење/исказ	1	2	3	Точно
f	8	72	24	Добро осмислената околина ја поттикнува љубопитноста и интересот за истражување кај децата од предучилишна возраст	7	67	30	f
%	8	69	23		7	64	29	%
F	11	52	41	Просторниот амбиент треба често да се менува	22	49	33	F
%	11	50	39		21	47	32	%

Забелешка: Седум испитаници не дале одговор на прашањата

Над 2/3 од испитаниците, односно 69% од нив се изјасниле дека е значајно, а 67% од нив дека е присутно соодветното дизајнирање на просторот во детските градинки. Тие се согласни во ставот дека добро осмислената околина ја поттикнува љубопитноста и интересот за истражување кај децата од предучилишна возраст,

односно дека околината ефективно и ефикасно го поттикнува и влијае врз раното учење и развој.

Воспитувачите следејќи ги насоките од децата интервенираат и го менува просторниот амбиент со цел тој соодветно да влијае врз можностите, интересите и потребите на децата во една воспитна група. Според половината од испитаниците, просторниот амбиент треба често да се менува, а 47% од нив тоа го практикуваат во просториите во кои престојуваат децата. Според исказите на испитаниците се потврдува **хипотезата бр. 8: воспитувачите и педагозите имаат позитивен став дека просторната организација ја зголемува иницијативноста кај децата.**

Водечката активност во воспитно-образовната практика во детските градинки е играта. Таа има огромна развојна функција кај децата во предучилишниот период и се смета за специфичен облик на учење. Воспитувачите и педагозите како најрелевантни испитаници од воспитно-образовната практика, односно 82% од испитаниците ја потврдуваат значајноста на играта и игривите активности во раното учење и развој кај децата од предучилишна возраст.

Табела 13. Мислења и ставови на воспитувачите во однос на значајноста и присутноста на играта и игриви активности во воспитно-образовната практика

Значајно	1	2	3	Тврдење/исказ	1	2	3	Присутно
f	0	19	84	Играта и игриви активности доминираат во воспитно-образовната практика	0	20	83	f
%	0	18	82		0	19	81	%

Забелешка: Двајца испитаници не се изјасниле во однос на овој исказ

Доминацијата на играта и игривите активности преку кои се реализираат програмските содржини, со цел постигнување на стандардите за рано учење и развој, се забележува во исказите на испитаниците. Тие во голем процент, односно 81% од нив се изјасниле дека играта и игривите активности се присутни и доминираат во воспитно-образовната практика во детските градинки. Со ова се потврдува дека воспитувачите и педагозите се свесни за улогата и влијанието на

игрите и игриви активности во раното учење и развој кај децата од предучилишна возраст. Следствено на нивните искази се докажува **хипотезата бр. 9: играта и игривите активности влијаат врз унапредување на раното учење и развој кај децата од предучилишна возраст.**

Просторниот амбиент секогаш треба да нуди можност за секое дете, односно да биде дизајниран со цел детето да го истражува и открива секој дел од просторијата. На тој начин воспитувачот може да ги увиди детските интереси и да организира и реализира низа активности во таа насока.

Истражувачко-откривачките активности кои ја поттикнуваат детската љубопитност и креативност сè почесто се применуваат во воспитно-образовната практика. Слободата на истражување и задоволството на откривањето ќе ја зголемат самодовербата кај децата и подготвеноста за нови откритија, сознанија, нивно логичко поврзување во нов систем на знаења. На овој начин кај детето ќе се поттикне и ќе се развива способноста за критичко и креативно мислење, тие се посветени и истрајни да ги решат проблемите, испробуваат разни стратегии, при што се рефлектираат нивните знаења во постигнувањето на поставената цел.

Воспитувачите и педагозите го имаат согледано позитивниот ефект од примената на истражувачко-откривачките активности. Нивните ставови и мислења се искажани преку одредување на значајноста и присутноста на исказот број 6 на скаларот и се претставени на следната табела.

Табела 14. Мислења и ставови во однос на значајноста и присутноста на исказот дека истражувачко-откривачките активности ја поттикнуваат детската љубопитност

Значајно			Тврдење/исказ	Точно		
1	2	3		1	2	3
4	17	91	Истражувачко-откривачките активности ја поттикнуваат	0	18	94
X ₁ =2.8			детската љубопитност	X ₂ =2.8		

Забелешка: Двајца испитаници не дале одговор

Податоците добиени преку пресметаната средна вредност покажуваат дека воспитувачите и педагозите ($x_1=2,8$ и $x_2=2,8$) се согласни во ставовите дека е многу значајно да се организираат и реализираат истражувачко-откривачки активности и тие се присутни во целост во воспитно-образовната практика. Тоа значи дека кај децата се втемелуваат трајни и применливи знаења, се развива логичкото и критичкото мислење, при што се докажува **хипотезата бр. 11: истражувачко-откривачките активности ги поттикнуваат логичкото размислување и критичкото мислење кај децата.**

Кога детето е љубопитно, тоа истражува и ги открива законитостите околу себе. Преку истражувачко-откривачките активности детето ја заситува својата љубопитност, ги реализира своите креативни идеи, размислува за целиот процес и го замислува исходот. Индивидуалноста на детето го дефинира пристапот на учење. Секое дете ги прима и ги трансформира информациите на сопствен начин и преку својата истрајност и креативност само ќе го пронајде вистинскиот пат до одговорот.

Табела 15. Мислења и ставови за тоа колку е значајно и присутно воспитувачот да ја поттикнува и подржува креативноста кај децата ги почитува потенцијалите, можностите и потребите на детето

Значајно			Тврдење/исказ	Точно		
1	2	3		1	2	3
10	62	31	Воспитувачот треба да ја поттикнува и подржува креативноста кај децата	8	58	37
$X_1=2.1$				$X_2=2.2$		

Забелешка: Шест испитаници не дале одговор

Воспитувачот е во улога на поддржувач и модератор на пристапите кон учење кај децата од предучилишна возраст. Тој на различни начини, користејќи соодветни стратегии може да ја поттикне креативноста кај детето, бидејќи не се насочува кон крајниот резултат или производ, туку е насочен кон процесот и начинот на учење и подучување. Пресметаната средна вредност од исказите на испитаниците ја истакнува значајноста од $x_1=2,1$, како и точноста на исказот со $x_2=2,2$, дека воспитувачот треба да ја поддржува и поттикнува креативноста кај

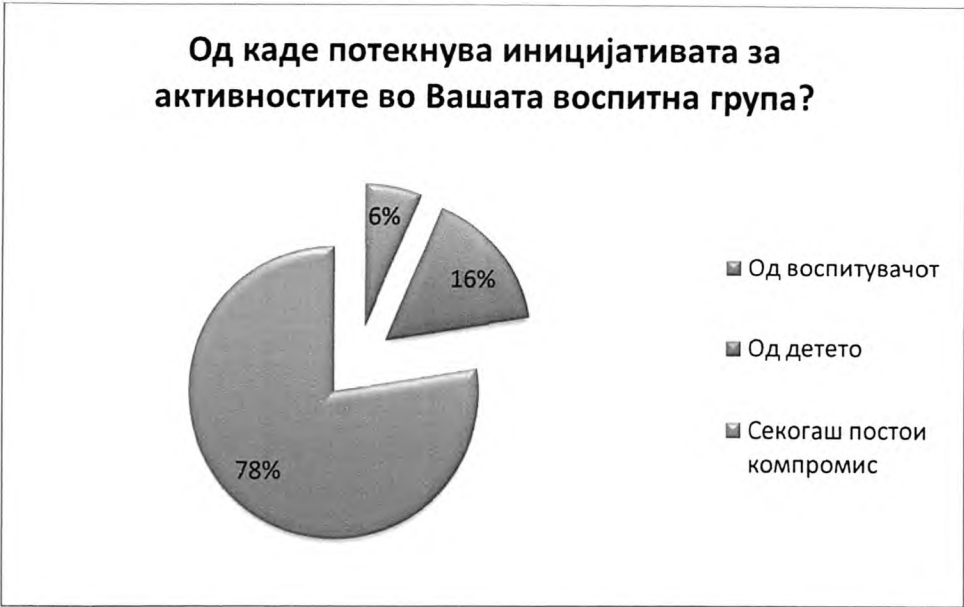
децата од предучилишна возраст, при што се докажува **хипотезата бр. 12: љубопитноста и креативноста на децата во текот на учењето се зголемени со моделирање на пристапите кон учење.**

Во воспитно-образовната практика во минатото детето било пасивен субјект, но според 99% од сите испитаници тоа станува партнер во воспитно-образовниот процес, односно активен субјект.

Графикон 12. Мислења и ставови на воспитувачите и педагозите во однос на статусот на детето во воспитно-образовниот процес

Почитувајќи ја индивидуалноста на секое дете, флексибилноста го добива своето целосно значење преку поддржување на нивната иницијативност. Доколку се следи иницијативноста на детето, тоа е поттикнато да размислува и активно да се вклучува во стекнувањето на сопствените знаења и вештини. Иницијативноста е еден проактивен начин на размислување. Затоа е потребно да постои компромис помеѓу предвидените активности од страна на воспитувачот и иницираните активности од децата.

Графикон 13. Мислења и ставови на испитаниците во однос на иницијативата за активностите

Забелешка: Тројца испитаници не дале одговор

Според дадените резултати на графиконот 13 може да се дојде до заклучок дека 17% од испитаниците ја почитуваат иницијативноста на децата, а кај над ¾, односно 78% постои компромис, односно воспитувачите ја комбинираат детската иницијатива со планираните активности.

Податоците добиени од исказот број 3 од скаларот за воспитувачи и од скаларот за педагози се претставени на следната табела.

Табела 16. Мислења и ставови за тоа колку е значајно и присутно воспитувачот да ги почитува потенцијалите, можностите и потребите на детето

Значајно	1	2	3	Тврдење/исказ	1	2	3	Точно
F	0	64	42	Воспитувачот треба да ги почитува потенцијалите, можностите и потребите на детето	0	68	38	f
%	0	60	40		0	64	36	%

Забелешка: Осум испитаници не одговориле на прашањето

Одговорите на 60% од испитаниците покажуваат дека е делумно значајно да се почитуваат потенцијалите, можностите и потребите на детето, при што 64%

од нив се изјасниле дека тоа е делумно присутно во практиката. Како многу значајно и присутно го наведуваат околу 1/3 од испитаниците. Податоците од графиконите 12 и 13 и табела 16 покажуваат дека постојат услови да се поддржи иницијативата на децата за одредени сознанија и интереси, истите да се вметнат во планираните активности, да се прошират активностите или да се реализираат во насока на иницијативата, а исто така ова е показател за понатамошно планирање на програмските содржини.

Преку холистичкиот пристап детето добива личен простор за себе и почитување на неговата индивидуалност. Во предучилишниот период треба да се поттикне оптималниот и хармоничен развој, затоа треба да се дејствува на сите аспекти на развојот на детската личност. Во последните години се менува воспитно-образовната практика на воспитувачот, односно се надминува потенцирањето на когнитивниот развој. Воспитувачите на децата им креираат услови за испробување на своите потенцијали, можности и способности. Детето не треба да се развива парцијално туку холистички.

На исказите бр. 4 и 7 од скаларот за воспитувачи и педагози испитаниците го дале своето мислење во однос на значајноста и точноста/присутноста на тврдењата претставени во табела 17.

Табела 17. Мислења и ставови на воспитувачите и педагозите за значајноста и точноста за позицијата на воспитувачот и основата на целокупниот развој на децата од предучилишна возраст

Значајно	1	2	3	Тврдење/исказ	1	2	3	Точно
f	8	72	24	Воспитувачот е во позиција да го поттикне и унапреди целокупниот развој на децата од предучилишна возраст	7	30	67	f
%	3	69	28		7	29	64	%
F	11	41	52	Холистичкиот пристап е основа за правилен ран детски развој	22	33	49	F
%	11	39	50		21	32	47	%

Забелешка: Три испитаници не се изјасниле за овие искази

Половина од испитаниците, се изјасниле дека холистичкиот пристап кон детето е многу значаен за правилниот детски развој, а во воспитно-образовната практика е присутен кај 47% од испитаниците. Голем процент од нив 69% ја искажале значајната улога на воспитувачот и 64% од нив укажуваат на точноста на тврдењето дека воспитувачот е во позиција да го поттикне и унапреди целокупниот развој на децата од предучилишна возраст. Воспитувачот креира стимулативна средина, ја збогатува и менува воспитно-образовната практика според индивидуалните, развојни карактеристики на децата и позитивно влијание врз сите аспекти на детскиот развој, односно го применува холистичкиот пристап кон развојот на детето. Добиените резултати ја потврдуваат **хипотезата бр. 13: постои висок степен на вклученост на децата во воспитно-образовните активности за реализација на Програмата за рано учење и развој.**

На воспитувачите и педагозите им беа поставени повеќе прашања со цел да се провери вистинитоста на хипотезата број 2. На прашањето бр. 10 од анкетниот лист за воспитувачи и на прашањето бр. 11 од анкетниот лист за педагози, испитаниците го изнесуваат својот став во однос на учењето во раното детство. На испитаниците на истото прашање им беа понудени повеќе одговори кои се однесуваат на ова прашање и тие имаа можност да заокружат повеќе од еден од понудените одговори. Податоците го покажаа следново.

Табела 18. Ставови на воспитувачите и педагозите

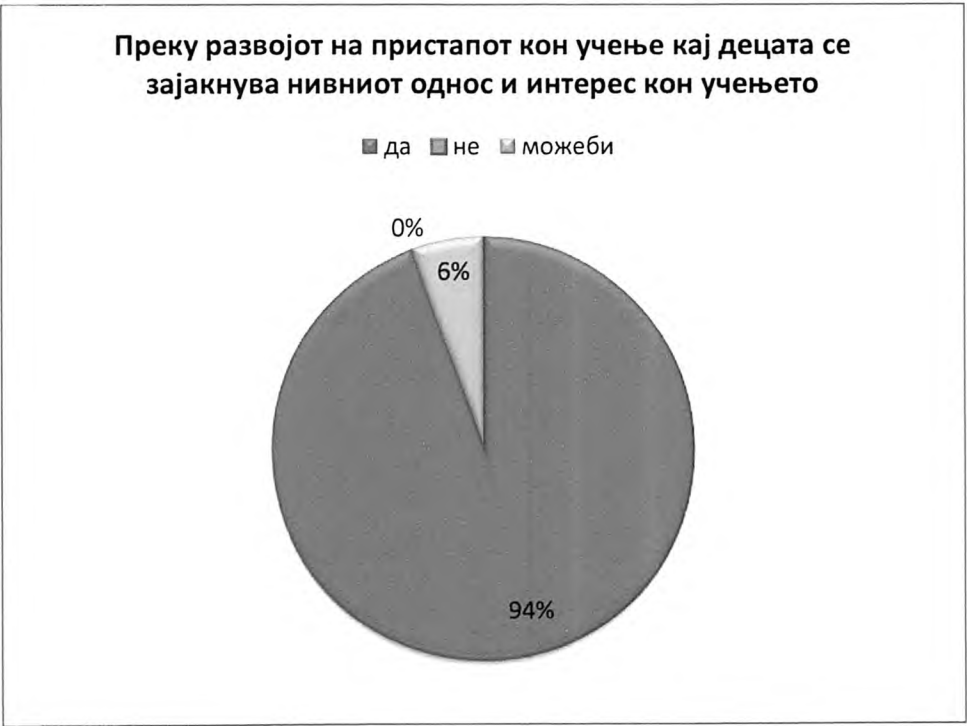
за односот кон учењето во раното детство

Вашиот став за односот кон учењето во раното детство	воспитувачи		педагози		вкупно		РАНГ
	f	%	f	%	f	%	
детето е отворено, искрено и носи развојни потенцијали кои возрасните треба да ги проценат, поддржат и развијат	98	27	4	25	112	28	3
детето е љубопитно, сака да дејствува, да разбере, да проба, да запознае, истражи и научи	106	29	3	33	109	29	2
детето треба да го подучиме како да учи	108	30	5	42	113	30	1
детето мора да научи се што му се нуди	16	4	0	0	16	4	4
на детето треба да му кажеме што треба да научи	28	8	0	0	28	7	5
најважно е колку детето ќе научи	7	2	0	0	7	2	6

Од резултатите претставени на ранг-листата може да се заклучи дека речиси сите испитаници се согласуваат во ставовите и на прво место - 113 испитаници го рангираат мислењето дека детето треба да го подучиме како да учи, дека е најбитен процесот на стекнување на знаењата, нивниот квалитет и применливост. На второ место испитаниците ја истакнуваат значајноста на поддршката и развојните потенцијали на детето, а на третото место се изјаснуваат дека детската љубопитност е двигател на истражувачкиот дух на детето. Според податоците од 4., 5. и 6. место на ранг-листата може да се заклучи дека тие не се согласуваат со исказите дека детето мора да го научи тоа што возрасните го нудат и на начин на кој ќе му се претстави, или пак да се зема предвид квантитетот на знаења.

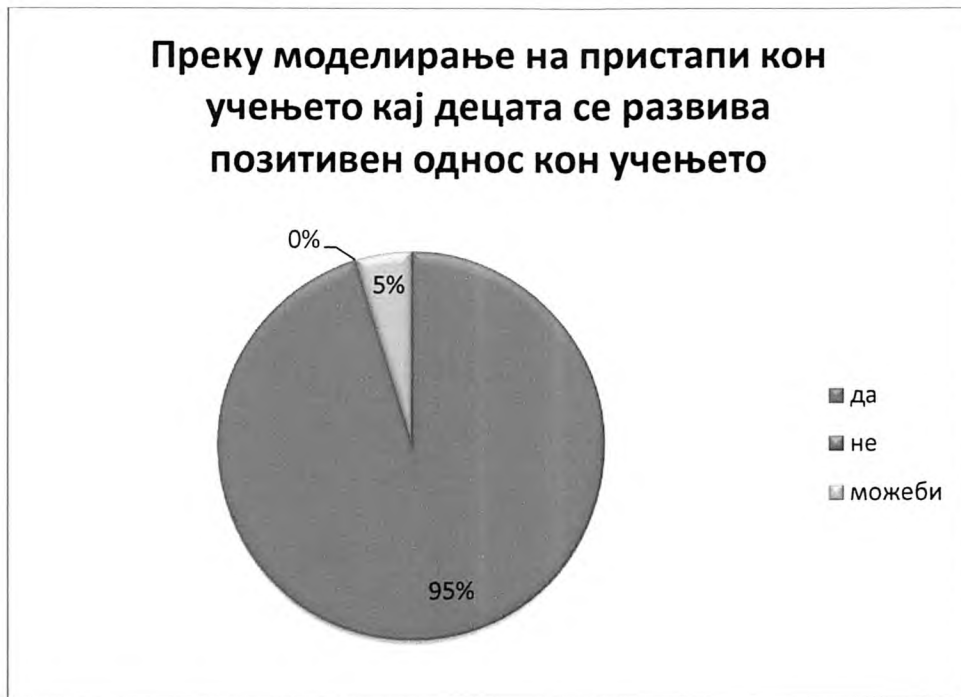
Децата на предучилишна возраст секогаш се идентификуваат со некој модел на учење. Иако воспитувачот треба да биде тој што ги подучува децата,

сепак тој се става и во позиција на дете кое го открива светот. Кога воспитувачот во активностите ќе покаже љубопитност, незнаење за одредени работи, иницијативност за истражување, истрајност и креативност во процесот на откривање, кај децата се стимулира желбата за учење. Во зависност од пристапот кон учење на воспитувачот, децата ќе моделираат сопствени пристапи. Воспитувачите и педагозите сметаат дека пристапите кон учење го дефинираат односот и интересот кон учењето кај предучилишните деца (графикон 14).

Графикон 14. Мислења на испитаниците за односот и интересот на децата кон учењето

Забелешка: Еден испитаник не одговорил на прашањето

**Графикон 15. Мислења на испитаниците
за развојот на позитивниот однос кон учењето**

Забелешка: Три испитаници не одговориле на прашањето

Според добиените податоци на графиконите 14 и 15, 94% од воспитувачите и педагозите имаат исто мислење во однос на пристапите кон учење. Тие сметаат дека љубопитноста, истрајноста, иницијативноста и креативноста го зајакнуваат односот и интересот на децата кон учењето. Притоа 95% од нив се изјасниле дека моделирањето на овие пристапи кон учење се круцијални во стимулацијата, развојот и градењето на позитивниот однос кон учењето кај децата од предучилишна возраст. Со овие податоци се потврдува точноста на **хипотезата бр. 14: со моделирање на пристапи кон учење се развива позитивен однос кон учењето кај предучилишните деца**. Оваа хипотеза ќе биде испитана и преку протокол на писмено снимање, чии податоци ќе бидат прикажани на крајот на анализата.

3.2 Анализа и интерпретација на резултатите

од протоколот за писмено снимање

За целите на ова истражување, направено е систематско набљудување на воспитно-образовниот процес, односно на три активности реализирани во детска градинка. За таа цел конструирани се протоколи во вид на *чек-листи* кои содржат категории релевантни за истражувањето и ќе бидат во насока на докажување на поставените хипотези.

Писменото снимање претставуваше директен начин за утврдување на фактичката состојба во експонирањето на љубопитноста, иницијативноста, креативноста и истрајноста на децата во една активност. При тоа се набљудуваа односот и реакциите на децата при организацијата и реализацијата на активността и се документираше индивидуалното достигнување на поставените стандарди од доменот Развој на пристапот кон учење. Притоа се евидентираа податоците за секое дете индивидуално во текот на активностите со генерална оценка за манифестациите на одредени индикатори и степенот на постигнување на стандардот, односно:

1. ПРВ ЧЕКОР - прави прв чекор кон исполнување на стандардот - покажува интерес кон активността, се обидува да ја изврши без прецизност и точност.
2. НАПРЕДУВА - покажува прогрес кон исполнување на стандардот - повремено изведува со одредена прецизност и точност.
3. ИСПОЛНУВА - го исполнува стандардот - покажува интерес во активностите, постојано го изведува со голема прецизност, точност и истрајност.

Најпрво е претставен дневен оперативен план за активностите, а потоа ќе следи анализата на евидентираниите податоци, за да се испита какви се ставовите на децата кон учењето (интерес, задоволство и мотивација за учење) и да се утврди однесувањето на децата во текот на учењето (внимание, истрајност, иницијативност, флексибилност и самоконтрола).

Аспект на развој:

ПРИСТАП КОН УЧЕЊЕ

Интегриран со аспектите на развој:

СОЦИОЕМОЦИОНАЛЕН РАЗВОЈ

ЗДРАВЈЕ И МОТОРЕН РАЗВОЈ

КОГНИТИВЕН РАЗВОЈ И СТЕКНУВАЊЕ ОПШТИ ЗНАЕЊА

ЈАЗИК, КОМУНИКАЦИЈА И РАЗВОЈ НА ПИСМЕНОСТ

Глобални цели:

- да се развива сопствен пристап и стил кон учењето;
- да се поттикнува интересот за користење на различни форми и извори на информации;
- да се развиваат способности за самостојно користење на внатрешната мотивација за изведување посложени задачи;
- да се развива способност за започнување одредена активност и истрајност во реализацијата до нејзиното завршување;
- да се охрабрува за изразување на креативноста низ процесот на учење и развој;
- да се развива способност за користење на искуствата базирани на претходните знаења, во градењето на личен пристап кон учењето.

Стандарди:

- Детето може да научи нови работи и да стекне нови искуства.
- Детето може да презема иницијатива.
- Детето покажува истрајност во преземените активности.
- Детето може да ја користи својата креативност во секојдневните активности.
- Детето може да учи на различни начини од сопствените искуства.

Интегрирани стандарди:

- Детето е свесно за своето тело во однос на постоењето други подвижни и неподвижни објекти.

- Детето може да воспостави контрола на движењата на дланките и прстите.
- Детето се гордее со своите постигања и верува во своите способности.
- Детето може да го збогати својот речник и да покаже напредок во правилниот говор.
- Детето демонстрира способност да истражува и да открива нови работи.
- Детето демонстрира интерес за учество во разни форми на визуелна креативност.

Поединечни цели:

- да се охрабрува детето да поставува прашања и да се негува упорноста и истрајноста во добивањето одговор;
- да се развива потребата од поставување прашања со цел да се добие објаснување за нештата што не се јасни;
- да се поттикне кон развивање сопствен стил на учење;
- да се поттикнува развивање свесност за сопствените начини и пристапи во откривањето нови сознанија;
- да се развива способноста за искористување на играта и игрите активности во функција на учење и откривање;
- да се поддржува кога пројавува иницијативи и интереси за стекнување нови знаења;
- да се развива способноста за изразување на мислите и искуствата низ различни форми;
- да се поттикнува да ја користи својата креативност во секојдневни ситуации;
- да се поддржува на свој начин да ги пренесе своите решенија, мислења, искуства, заклучоци и сл.

Поединечни цели од интегрираните аспекти на развој:

- да се развива способноста за ориентација во просторот;
- да се поддржува во збогатување и облагородување на детскиот емотивен свет и имагинацијата преку непосредна комуникација со различни уметнички дела;

- да се воведува во користење на говорот како средство за изразување на своите мисли, чувства, доживувања;
- да се поттикнува детето на творештво;
- да ја развива фантазијата преку создавање нови идеи и оригинални решенија;
- да се оспособи за користење на истражувањето и набљудувањето како средства за откривање и учење;
- да се поттикне кон воведување користење на повисоките мисловни процеси (заклучување, помнење, логичко поврзување, апстрахирање, анализирање, селектирање);
- да се оспособува за флексибилно и дивергентно мислење во процесот на истражувањето, откривањето и учењето;
- да се поттикне кон естетско доживување на опкружувањето;
- да се оспособи за користење различни материјали, алатки, инструменти, предмети и други достапни ресурси за ликовно изразување на сопствените креативни идеи и чувства;
- да се оспособува за творештво при набљудување, користење, комбинирање и истражување со различни ликовни и неликовни творечки материјали;
- да се поттикне преку користење на ликовните техники да ги изразува своите мисли и чувства.

Активност: КРУГОТ НА ГОДИНАТА

Датум на реализација: април 2016

Време на реализација: 10-11 часот

Место на реализација: занимална

Целна група: деца на возраст од 2 до 6 години

Број на деца: 25

- интерактивна игра
- социјална игра
- истражувачко-откривачка игра

- игра на изразување и комуникација
- визуелно-перцептивна игра

Материјали и средства за реализација:

- кутија со апликации, кутија со прашања, кругови со симболи, слики од годишни времиња, апликации со броеви

Стратегии за рано учење и подучување:

- вербален метод
- демонстративен метод
- метод на игра
- индивидуална и групна форма на работа

Дидактичко-методски компоненти:

Подготовка за реализација

Воспитувачот започнува разговор со децата за карактеристиките на годишните времиња, месеците во годината, промените во природата итн. Им соопштува: *Децата во другата занимална има изненадување, односно една специјална игра за годишните времиња.* Децата имаат можност да си одберат партнер и да формираат 4 тима по 3 пара. Се формираат тимови од 6 деца (три помали со три поголеми по возраст). Бидејќи на активноста се присутни 25 деца, едно дете се јавува доброволно да биде водител на играта заедно со воспитувачот. Секој тим добива симбол (круг во боја), кој се поставува околу вратот, а водителот кутија со апликации.

- Тим „Пролет“ - зелена боја
- Тим „Лето“ - жолта боја
- Тим „Есен“ - портокалова боја
- Тим „Зима“ - сина боја

Реализација на активноста

Децата влегуваат во занималната каде што е поставена играта на подот и се објаснуваат правилата на игра.

Опис на играта:

На подот се поставени 12 круга - полиња во форма на часовник, на кои застануваат по 2 деца според бојата на тимот и полињата. Во секој круг има симбол на годишното време, а над секој круг има бројка која го означува месецот во годината.

1. Јануари - сина боја / снегулка
2. Февруари - сина / Снешко
3. Март - зелена / пеперутка
4. Април - зелена / тревичка со цвет
5. Мај - зелена / лале
6. Јуни - жолта боја / цреша
7. Јули - жолта боја / сонце
8. Август - жолта боја / сладолед
9. Септември - портокалова боја / есенски лисја
10. Октомври - портокалова боја / костен
11. Ноември - портокалова боја / чадор со капки дожд
12. Декември - сина / елка со снег

Во средината е поставена коцка со апликации кои се исти со симболите на полињата во кругот. Пред коцката се поставени слики од годишното време кое го претставува тимот. До коцката постојат по 3 полиња за точни одговори. Во кутијата има 12 апликации со кои се идентични со симболите на полињата, а прашањата се поврзани со годишните времиња.

Слика 2. Просторот во занималната

Слика 3. Во коцката се ставени апликациите

Бидејќи децата играат во парови, тимски се договараат кој ќе извлекува апликација од кутијата и ќе стои на полето за точен одговор. Детето водител посочува кој тим ќе игра. Откако едно дете од парот ќе се извлече апликацијата,

детето водител ја бара истата апликација во кутијата со прашалник, на чија заднина се напишани по 3 прашања со различно ниво на сложеност, бидејќи парот може да се договори помалото дете по возраст да одговара на прашањето.

Слика 4. Извлекување апликација

Слика 5. На апликациите се претставени годишните времиња

Воспитувачот избира соодветно прашање според возраста на детето кое одговара и го поставува. Доколку се даде точен одговор, тоа дете што ја извлекува апликацијата застанува на полето за точен одговор.

Слика 6. Интересот е забележителен

Првиот тим кој ќе ги пополни полињата за точни одговори е победник во играта. Играта се повторува неколку пати.

Слика 7а/7б. Вниманието е насочено кон постигнување резултати

Слика 8. Победата носи радост и е мотив за сите

Прашања од апликации:

Пролет

1. Кое цвеќе ја најавува пролетта?
2. Со што летаат инсектите?
3. Колку нозе има пајакот?
4. Кога ластовичките се враќаат од југ?
5. Наброј неколку пролетни цвеќиња!
6. Повтори брзозборка 3 пати: Брм, брм, бумбарче
7. Колку точки има бубамарата?
8. Пчелата лета од цвет на цвет и прави...
9. Гатанка - Штрк

Во есен оди тој на југ,
во пролет ни се враќа пак.
Цел ден трака, трака трак
кој е деца долгокрак?

Лето

1. Каде растат лубениците?
2. Каков вкус има морето?
3. Кога сонцето жешко пече и житото зрее?
4. Дали ајкулата може да биде домашно милениче?
5. Во лето носиме чизми или папучи?
6. Повтори брзозборка 3 пати: Лета, лета летало во лето
7. Пантомима пливање
8. Ако го оставиме сладоледот на сонце тој...
9. Гатанка - Цреши
Со кошнички зелени
и лица црвени,
гледаат насмеано
под лисјата скриени.

Есен

1. Зошто паѓаат лисјата?
2. Од пченката се прават...
3. Од што се прави мармалад?
4. Што е тоа туршија?
5. Зошто носиме чадор?
6. Повтори брзозборка 3 пати: Кап, кап, капе капка вода
7. Наброј неколку есенски плодови!
8. Во тиквата има коски или семки?
9. Гатанка - Чадор
На печурка многу личи,
има многу жили тој.
Штом заврне дождец силен,
сакаш да е другар твој.

Зима

1. По кое годишно време доаѓа зимата?
2. Имитација на волк
3. Кој ја влече санката на Дедо Мраз?

4. Од што се прави Снешкото?
5. Како се облекуваме во зима?
6. Зошто дрвјата немаат лисја?
7. Каде спие мечката во зима?
8. Дали Дедо Мраз доаѓа во лето?
9. Гатанка - Снешко

Ти ме правиш само в зима:

место капа - грне имам,
сите од ред јас ве смеам,
а пред сончко солзи леам.

По завршувањето на играта на децата им се нудат повеќе активности поврзани со оваа тема во центрите за развој, но сепак не се задолжителни.

ПОСТИГНУВАЊА НА ДЕЦАТА

Индикатори:

- Може да следи процес или појава подолго време.
- Детето истражува во обидите да ја исполни задачата.
- Вербално искажува што открило и научило.
- Може со свои зборови да ги искаже стекнатите знаења.
- Детето може да предвиди резултат од одредена активност.
- Детето прави избор на начинот на кој сака да учествува во играта.
- Детето ја завршува започнатата активност до крај.

Индикатори од интегрираните аспекти на развој

- Опишува и именува одредени карактеристики на годишните времиња.
- Може да се ориентира во просторот.
- Може да скокне нанапред.
- Оди по претходно означена површина.
- Умее да игра покрај друго дете (паралелна игра), но и да набљудува што прават другите.
- Воочува потреба за помош кај другарчето.

- По успешно завршената работа, гласно се смее и покажува радост.
- Детето го разбира значењето на изговорените зборови – постапува според дадена инструкција.
- Учествува во говорни игра-гатанка и точно погодува.
- Препознава печатени симболи во својата околина.
- Разликува и класифицира предмети според боја, форма, род и вид.
- Ги користи математичките операции во практични ситуации.

Рефлексија на постигнатите резултати:

При реализација на активноста децата соработуваа во тимовите. Иако активноста беше сложена и траеше долго, децата покажаа висок степен на истрајност во однос на нивната возраст, бидејќи играта се повтори неколку пати.

Табела 19. Евидентирани однесувањата на децата, целите и стандардите кои се постигнати

АСПЕКТ НА РАЗВОЈ ПРИСТАП КОН УЧЕЊЕ					СУБДОМЕНИ											
					ЉУБОПИТНОСТ И ИНИЦИЈАТИВНОСТ						КРЕАТИВНОСТ И ИСТРАЈНОСТ					
КРУГ НА ГОДИНАТА		Детето покажува интерес	Детето е активно	Детето е пасивно	Детето може да научи нови работи и да стекне нови искуства			Детето може да преземе иницијатива			Детето може да ја користи својата креативност во секојдневните активности			Детето покажува истрајност во преземените активности		
возраст	f				1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
2-3	3	3	2	1	2	1	0	0	3	0	3	0	0	1	2	0
3-4	4	2	2	/	1	3	0	0	1	3	1	2	1	1	2	1
4-5	8	8	8	/	1	3	4	0	3	5	1	2	5	0	2	6
5-6	10	10	10	/	0	2	8	0	3	7	0	3	7	0	1	9
вкупно	25	23	22	1	4	9	12	0	10	15	5	7	13	2	7	16

Добиените податоци укажуваат на високиот степен на истрајност кај децата при изведувањето на активноста, односно 16 од нив (64%) го постигнуваат предвидениот стандард. Забележителен е напредокот и кај децата од помала возраст (2 - 4 години), бидејќи беа активни во текот на целата активност. Според

податоците, повеќе од половината ($f=4$) или 57% од нив покажуваат напредок во постигнување на стандардот за истрајност во активностите. Преку оваа активност се забележа огромен интерес кај речиси сите деца, со исклучок на едно дете кои учествуваше, но не посветуваше доволно внимание и имаше потреба од помош, кое се должеше на неговата возраст. Над повеќе од половината деца беа многу креативни и стекнаа нови искуства, односно преку играта имаа можност да даваат одговори за кои не постои точен или неточен одговор, а со тоа беа поттикнати да добијат повеќе информации. Седум деца или 28% од нив покажаа прогрес кон исполнување на стандардот, а останатите 8% покажуваа интерес кон активноста, без прецизност и точност. Кај 60% од децата се покажа интерес во активноста преку пројавување иницијативи и интереси за стекнување нови знаења.

Преку оваа активност се испита степенот на истрајност кај децата во текот на реализација на воспитно-образовната активност со што ја докажуваме **хипотезата бр. 10: децата покажуваат висок степен на истрајност во однос на нивната возраст.**

Активност: СООБРАЌАЕН ЧУВАР

Датум на реализација: мај 2016

Време на реализација: 10-11 часот

Место на реализација: занимална

Целна група: деца на возраст од 2 до 6 години

Број на деца: 26

- интерактивна игра
- емоционална игра
- игра на изразување и комуникација
- аудио-перцептивна игра

Материјали и средства за реализација:

- Сообраќаен полигон, дрвени боички, ножички, лепило во стик, ДВД-проектија

Стратегии за рано учење и подучување:

- вербален метод
- дескриптивен метод

- метод на игра
- индивидуална и групна форма на работа

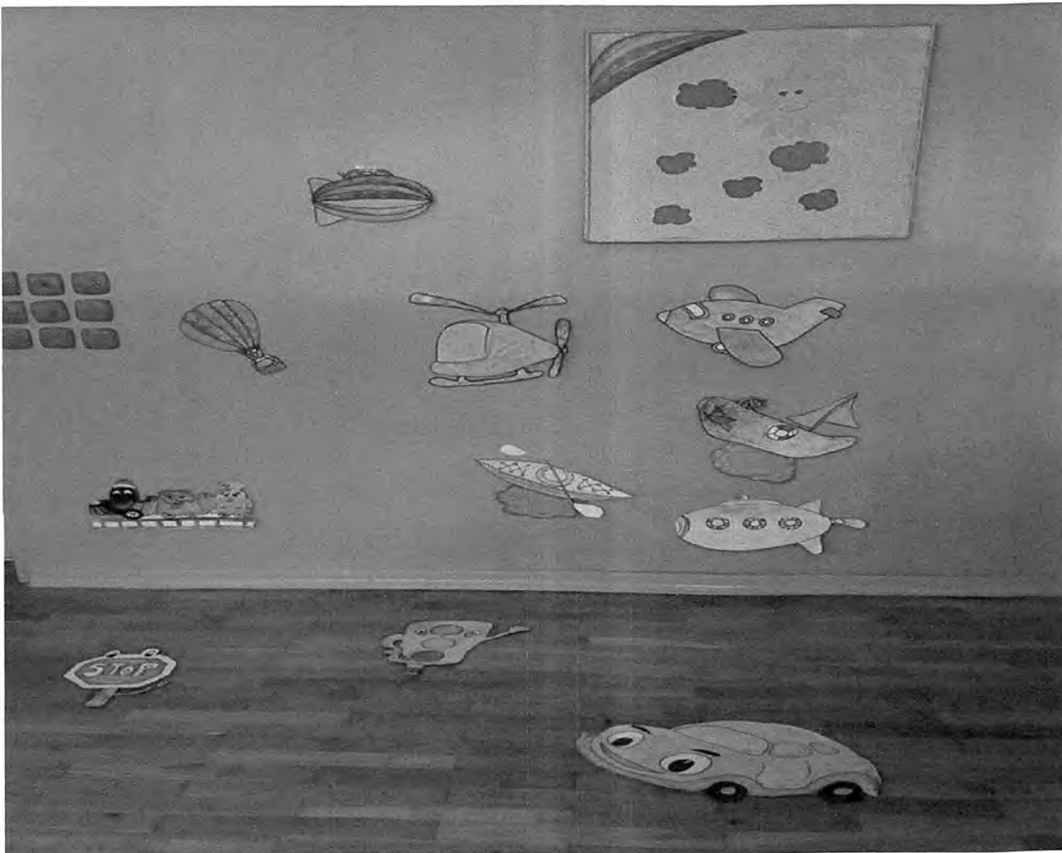
Дидактичко-методски компоненти:

Подготовка за реализација

Воспитувачот го поставува сообраќајниот полигон на подот на занималната со цел да се утврдат правилата во сообраќајот и да се обработи стихотворба за семафорот. Најнапред се поставуваат прашања за да се поттикне дискусија за сообраќајната култура.

Реализација на активноста

Воспитувачот како сообраќаен полицаец ја води играта и им дава насоки на децата како правилно да се движат (некои деца се пешаци, други автомобили итн.).

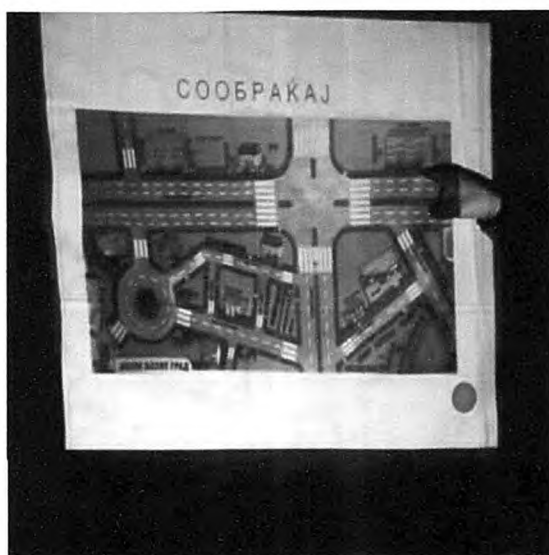

Слика 9. Апликации со сообраќајни средства

Потоа гледаат едукативен цртан филм „Човек педа“, преку кој децата се запознаваат со значајната улога на семафорот.

Слика 10. Учесници во сообраќајот

Слика 11. Визуелно претставување на сообраќајот

Воспитувачот на децата им кажува кратка стихотворба „Семафор“, при што се разговара за содржината преку која се утврдуваат знаењата. Бидејќи стихотворбата е кратка и интересна децата заедно со воспитувачот повторуваат неколку пати. Едно дете го прекинува рецитирањето и му се обраќа на воспитувачот:

Тино: Зошто Блаже не ја кажува стихотворбата?

Воспитувачот на децата им објаснува дека Блаже има потреба од помош и дека му треба малку повеќе време за да ја совлада стихотворбата.

(Блаже е нетипично дете со потешкотии во говорот. Тој има чист говор, јасно изговара зборови, но има потешкотија при поврзување на зборовите во реченица.)

Тино: А Блаже како може да научи за семафорот ако му е тешко?

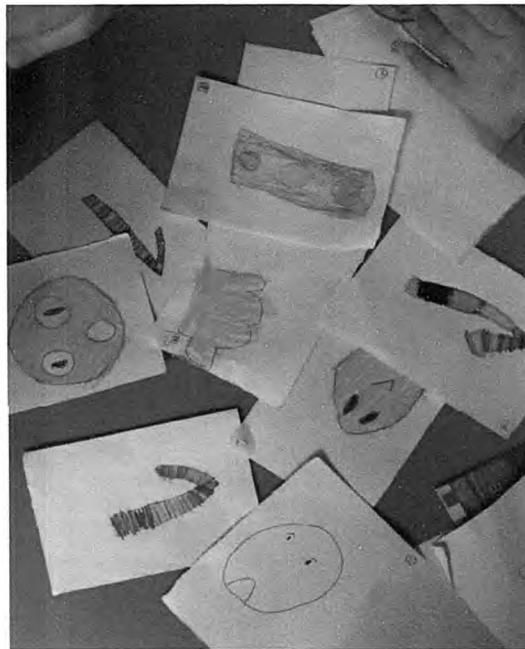
(Во тој момент Блаже крева рака и вели: црвено. Потоа вели: стој.)

Воспитувачот: Можеби можеме да му помогнеме на Блаже. Дали се сеќавате дека разговаравме дека може да се чита од слика? Понекогаш во сликовниците нема букви, туку раскажуваме од сликите.

(Децата одговараат потврдно.)

Ема: Па можеме на Блаже да му нацртаме за семафорот.

Воспитувачот со децата заедно смислуваат како стихотворбата да се претстави со вињетки кои ќе бидат разбирливи за сите деца. Бидејќи се присутни 26 деца, а стихотворбата има 22 симболи, некои деца работат во парови (ги цртаат симболите).

Слика 12а/126. Изработка на вињетки

Откако стихотворбата се направи со слики, сите деца неколку пати заедно ја рецитираа стихотворбата. Бидејќи Тино и Ема беа иницијатори за да му се помогне на Блаже, тие заедно со него ја рецитираа стихотворбата.

Слика 13. Изработените виџетки

ПОСТИГНУВАЊА НА ДЕЦАТА

Индикатори:

- Детето предлага неколку решенија за едноставни проблемски ситуации.
- Учествува во симболички игри заедно со другите деца
- Детето истражува во обидите да ја исполни задачата.
- Вербално искажува што открило и научило.
- Поставува прашања за нешто што го интересира.
- Детето прави избор на начинот на кој сака да учествува во играта.
- Детето ја завршува започнатата активност до крај.

Индикатори од интегрираните аспекти на развој

- Го опишува семафорот и наведува што значат светлата.
- На сообраќаен килим покажува како треба правилно и културно да се движи пешакот, каде и како да се преминува улица.
- Детето може да „напише“ порака со цртање симболи.

- Рецитира стихотворба со имитирање или промена на интонацијата на гласот.
- Детето умее да препознае неколку расположенија кај други лица, состојба или активност покажани невербално и да реагира.
- Може соодветно да реагира на вербално упатство дадено од возрасните.
- Ги кажува своите идеи на повеќе начини.
- Умее да ракува со ножички.
- Ги препознава графичките симболи (цифрите) на броевите до 5.
- Ги познава правилата за безбедно поминување на улица.
- На барање од воспитувачот задржува внимание.
- Воочува потреба за помош кај другарчето.
- Може да побара помош од возрасните.
- Детето е упорно во реализацијата на игрите и другите активности.
- По успешно завршената работа гласно се смее и покажува радост.
- Набројува што може, а што сè уште не може да направи.

Рефлексија на постигнатите резултати:

При реализација на активноста децата иницираа поинаков начин на совладување на содржината на стихотворбата. Притоа кај децата беше забележано многу полесно совладување од вообичаениот пристап на обработка на стихотворба. Многу е значајно што сите деца ја прифатија иницијативата и на свој начин ја илустрираа.

Табела 20. Евидентирани однесувањата на децата, целите и стандардите кои се постигнати

АСПЕКТ НА РАЗВОЈ ПРИСТАП КОН УЧЕЊЕ				СУБДОМЕНИ														
				ЉУБОПИТНОСТ И ИНИЦИЈАТИВНОСТ						КРЕАТИВНОСТ И ИСТРАЈНОСТ								
				Детето може да научи нови работи и да стекне нови искуства			Детето може да преземе иницијатива			Детето покажува истрајност во преземените активности			Детето може да ја користи својата креативност во секојдневните активности			Детето може да учи на различни начини од сопствените искуства		
КРУГ НА ГОДИНАТА	Детето покажува интерес	Детето е активно	Детето е пасивно	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
				1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
f	25	25	1	3	7	16	2	4	20	3	4	19	2	5	19	1	4	21
%	96%	96%	4%	11	27	62	8	15	77	12	15	73	8	19	73	4	15	81

Оваа активност, иако е предвидено да се обработи на поинаков начин, начинот на реализација беше инициран од страна на децата поради нивната љубопитност да добијат одговор за одредени дилеми во однос на нивното другарче и се изнајдоа креативни решенија. Преку разговорот за потешкотиите на говорот кои беа забележани кај другарчето, 77% од децата ја поддржаа иницијативата за помош на другарчето. 15% од нив се забележа дека делумно ја сфаќаат иницијативата, при што покажаа напредок во исполнување на стандардот. Сепак 73% од децата на сопствен креативен начин со голема прецизност и точност ги реализираа поставените задачи. Голем број од децата, односно 81% од нив на поинаков начин стекнаа нови искуства кои можат да ги применат во понатамошното осознавање. Преку добиените податоци од оваа активност можеме да дојдеме до заклучок дека **љубопитноста и креативноста на децата во текот на учењето се зголемени со моделирање на пристапите кон учење, со што се докажува хипотезата бр. 12.**

Активност: КРЕАТИВЕН СИД - ВОЛШЕБНА ПРИКАЗНА

Датум на реализација: август 2016

Време на реализација: 10-11 часот

Место на реализација: занимална

Целна група: деца на возраст од 2 до 6 години

Број на деца: 27

- интерактивна игра
- истражувачко-откривачка игра
- ликовна игра
- игра на релаксација и фантазија
- игра на изразување и комуникација
- визуелно-перцептивна игра
- аудитивна игра
- психолошка игра

Материјали и средства за реализација:

- специјализирани фасадни бои за сид, ЦД-плеер, четки во разни дебелини, изработени молерски капи, автомобили, коцки, топки и разновидни играчки

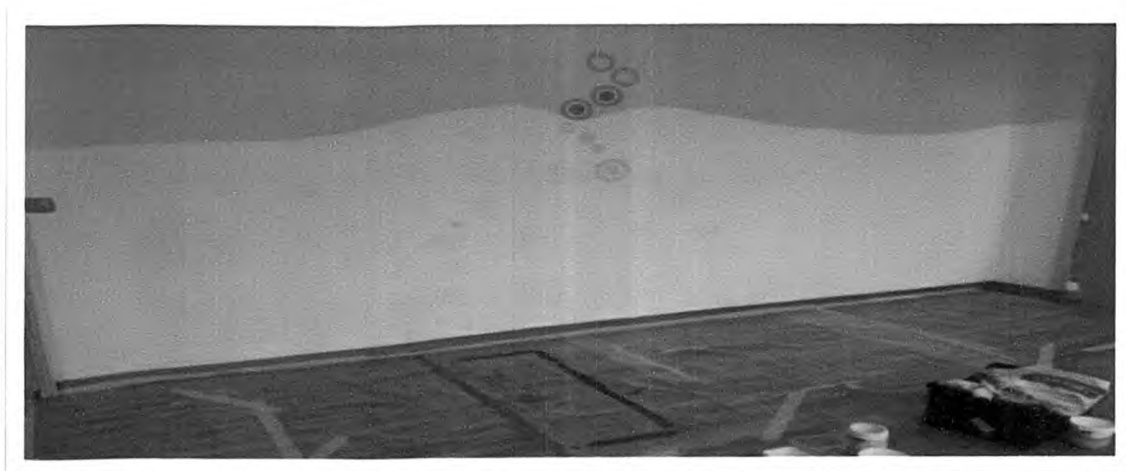
Стратегии за рано учење и подучување:

- вербален метод
- метод на покажување и откривање
- дескриптивен метод
- метод на игра
- индивидуална и групна форма на работа

Дидактичко-методски компоненти:

Подготовка за реализација

Воспитувачот им соопштува на децата дека ќе изработат една голема уметничка слика. Тој им кажува на децата дека избрал место каде ќе сликаат и им го покажува големиот сид во просторијата.

Слика 14. Креативен суд

Слика 15. Децата се подготвени за творење

Заедно со децата разговараат за тајните на уметноста и индивидуалното доживување на секоја слика. Заедно одбираат со кој ликовен и неликовен материјал ќе работат. При подготовките за реализација на активноста со децата се разговара на темата „Што е тоа креативност“ (во прилог ќе бидат дадени одговорите на децата).

Реализација на активноста

При отворање на кантите со боја децата забележуваат дека некои бои недостасуваат. Воспитувачот им вели дека немаат такви бои и ги поттикнува да најдат решение како да се направат боите кои недостасуваат.

Во процесот на мешање на боите, со децата се разговара за боите во природата, нивните омилени бои и секое дете го кажува значењето на бојата (пр. црвената боја е лубов, сината боја ја претставува тишината, зелената значи радост, златната е магија итн.).

Со децата се избираат нестандартни материјали за сликање, односно колички, топчиња и слични играчки. Се разговара за можноста дека во уметноста може да се употреби секаков материјал со цел да ја изразат својата идеја. Акцентот се става на слободата на изразување и можноста секое дете да ги изрази своите чувства и доживувања на сопствен начин. Воспитувачот избира музика со која ја поттикнува детската креативност.

На почетокот се пушта музика за релаксација и децата почнуваат да го сликаат сидот. Воспитувачот им објаснува на децата дека заедно ќе состават приказна на сидот на кој ќе биде насликана најубавата волшебна приказна. Во текот на сликањето децата се разговараат со воспитувачот и меѓу себе за тајната што ќе ја крие овој сид. Децата ги објаснуваат своите насликани делови и даваат идеи за случувањата во приказната.

Слика 16. *Процес на творење*

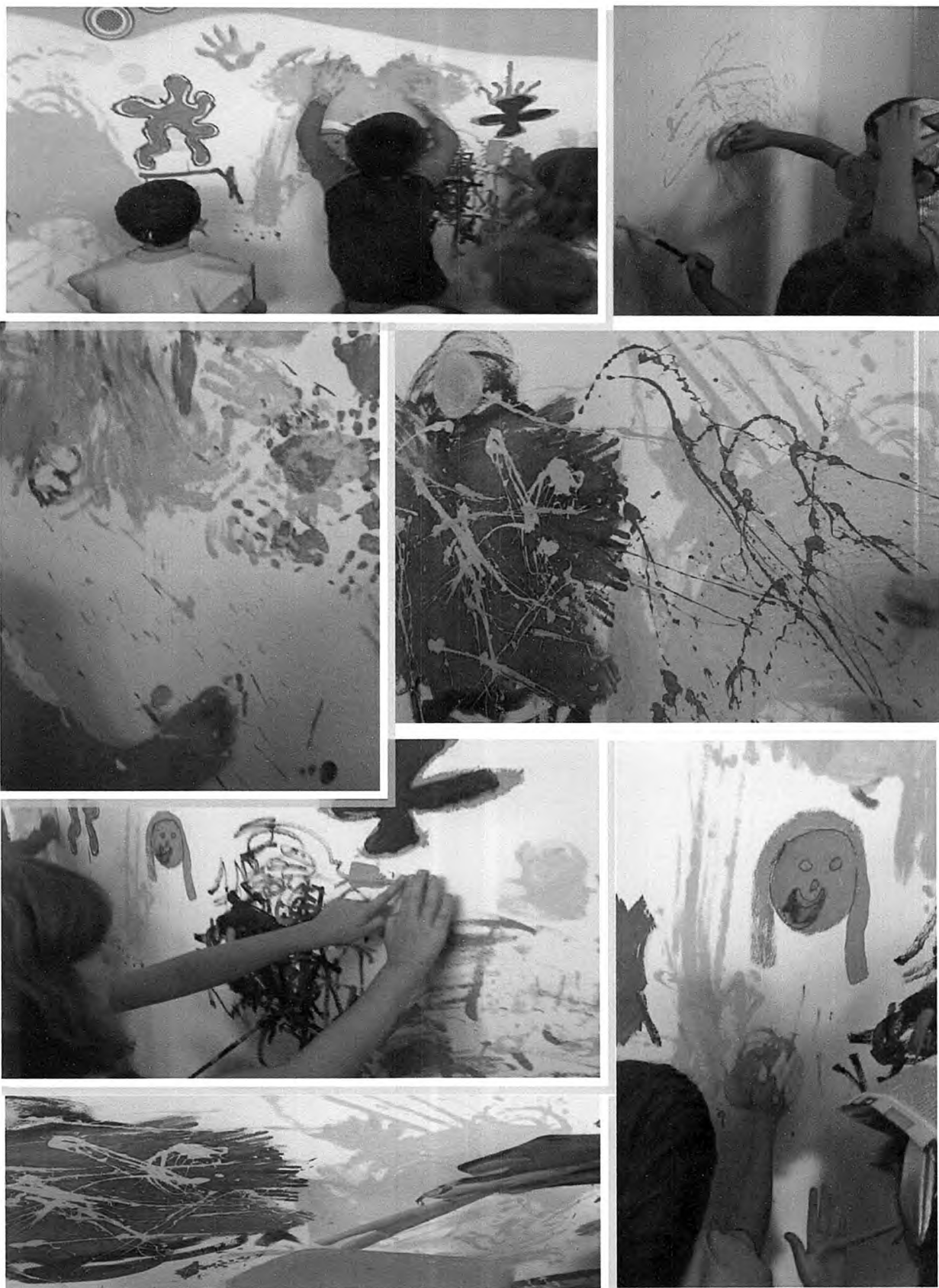
Воспитувачот поттикнат од возбудата на децата, ја менува музиката, односно пушта музика со побрз ритам и забележува менување на однесувањето на децата. Децата стануваат пораздвижени и опуштени. Кај нив се збогатуваат идеите за дејствијата и јунаците на приказната и започнуваат да експериментираат со мешање на боите, прскање со боја од далечина, сликање со раце и нозе. Воспитувачот забележува дека музиката влијае и соодветствува на кулминацијата на нивната волшебна приказна. Децата од возбуда и среќа почнуваат да ја нанесуваат бојата на своето тело и меѓусебно да се сликаат, бидејќи чувствуваат дека се целосно влезени во приказната како главни ликови и вербално го искажуваат своето задоволство од несекојдневното доживување. Музиката се

менува и повторно се пушта музика за релаксација, која влијае на смирување на надворешната експресија на децата, и постепено се завршува сликањето на сидот.

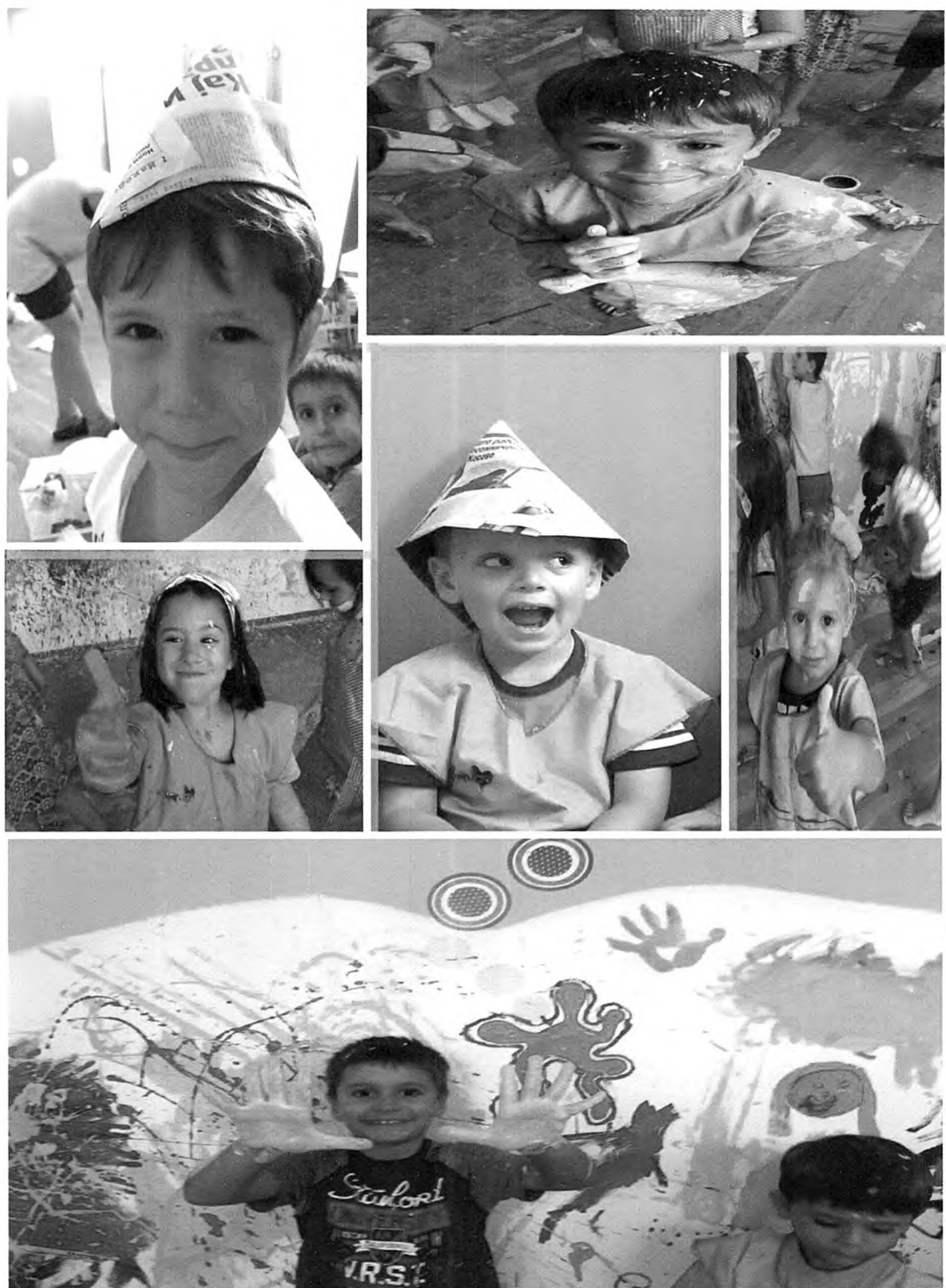
По активната сите деца ја мијат бојата од своето тело и ја пресоблекуваат старата облека и престилките кои беа наменети за активната. Потоа се подготвуваат за вториот дел од активната.

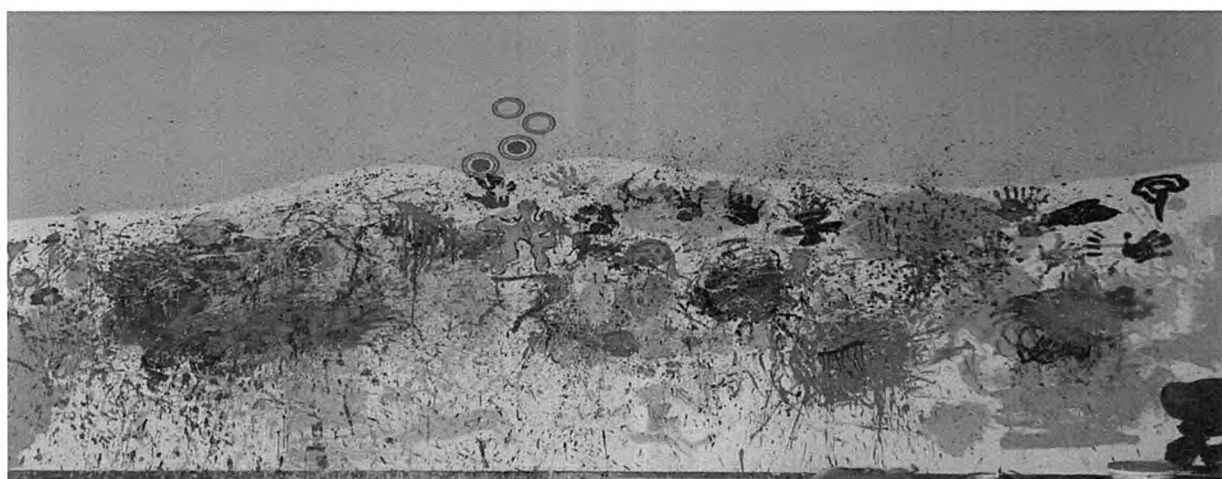
Слика 17. *Воспитувачот е дел од активната, а не набљудувач*

Слика 18. Креации - плод на детската креативност

Слика 19. Задоволство е да се твори

Слика 20. Светот е поубав во разни бои

Децата легнуваат на теписон и со затворени очи слушаат музика за релаксација со цел да ги акумулираат сите впечатоци од активностa. Потоа секое дете раскажува како го доживеало сликањето на сидот и ја дава својата идеа за волшебната приказна, а воспитувачот ги запишува сите идеи. Откако сите деца ќе се искажат, од сите детски идеи се прави една заедничка приказна.

ВОЛШЕБНА ПРИКАЗНА

Во една куќичка си живееле мали човечиња. Тие не биле обични човечиња, туку волшебни, секое човече имало специјална моќ. Овие волшебни, магични човечиња сите ги викале Спиритчиња.

Еден ден, додека си играле во куќичката влегло едно Спиритче и им рекло на останатите човечиња дека од планината почнала да се тркала огнена топка. Таа топка ја пуштил големиот Џин, зашто бил многу лут. Тие се исплашиле дека огнената топка може да им ја сруши куќичката. Почнале да размислуваат како да ја спречат огнената топка. Спиритчето Тинунину со својот волшебен пожарникарски визир ја видел топката и им соопштил на сите дека имаат само 5 минути за да ја спречат. Тогаш Спиритчето Џуџу рекло: „Ајде сите заедно да ги собереме сите волшебни магии и да ја спречиме топката“. Спиритчињата Кремче и Јануш веднаш направиле план. Џими да застане во средина, а околу него, со рачињата да го допрат сите останати Спиритчиња. Мици, Ники, Пиратот, Ципирипи, Шушу, Моња, Тофи и Авицена веднаш го допреа Џими и со својата заедничка моќ пуштија зрак кон огнената топка. Кога магичниот зрак се претвори во железен штит, топката се удри во него и исчезна. Спиритчињата скокаа од радост, а Срна-Мрна замислено им рече: „Џинот е многу лут, ајде да го повикаме да ни ја каже неговата мака“.

Тогаш Џинот дојде и седна пред нивната куќичка. Им раскажа дека бил тажен зошто немал другарчиња и мислел дека никој не го сака зошто бил многу голем. Стаси се насмеа и му рече на Џинот: „Отсега и ти ќе бидеш Спиритче, ќе ни помагаш и ќе нè чуваш од лоши работи. Кај нас Спиритчињата нема големи и мали, ние сме другари прави“. Заедно ја запеаја Спиритовската песна, а Џинот со едната рака ги прегрна сите и весело низ игра си ги поминуваа дните.

ПОСТИГНУВАЊА НА ДЕЦАТА

Индикатори:

- Може да следи процес или појава подолго време.
- Поставува прашања за тоа што не му е јасно.
- Вербално искажува што открило и научило.
- Учествува во истражувачки активности и експерименти со различни материјали и средства.
- Користи едноставни алатки и комбинира техники соодветни на намерата сè додека не успее.
- Ги испитува предметите и материјалите со користење на сите сетилата на соодветен начин.
- Може со свои зборови да ги искаже стекнатите знаења.
- Поставува прашања за нешто што го интересира.
- Конструира со широк спектар на предмети, со избирање соодветни ресурси и ги приспособува на сопствените потреби.
- Детето може да предвиди резултат од одредена активност.
- Детето набројува разни начини на користење на предметите од секојдневниот живот.
- Детето употребува два начини на изразување на сопствените идеи (раскажува, црта, пее и сл.).
- Детето предлага неколку решенија за едноставни проблемски ситуации.
- Дава неколку предлози како може играчка или некој предмет да се користи и за друга намена.
- Детето ја завршува започнатата активност до крај.
- Користи неколку начини на искажување на сопствените мисли, искуства, чувства и идеи.

Индикатори од интегрираните аспекти на развој

- Може да се ориентира во просторот.
- Прецизно ракува со разни ликовни материјали.
- Детето умее да се себеизразува.
- Ги кажува своите идеи на повеќе начини.

- Ги поврзува познатите настани според редоследот на нивното случување и според нивната логична поврзаност.
- Учествува во истражување и откривање нови сознанија за разни процеси, случувања, предмети, појави и слично од секојдневието и опкружувањето.
- Учествува во истражување на разни начини на ликовно изразување (користење прсти наместо четка, разни материјали, алатки, предмети од различна природа и намена).
- Показува самостојност во ликовно илустрирање на приказни, на видени и доживевани настани.

Рефлексија на постигнатите резултати:

При реализација на активноста децата беа многу возбудени и среќни. Иако активноста траеше подолго од очекуваното, сепак тие беа истрајни и креативни и покажаа прогрес кон исполнување на стандардите. Дел од нив ја изведуваа со голема прецизност и точност, а повеќето деца целосно ги исполнија поставените стандарди.

ПРИЛОГ: Детски одговори на прашањето: „Што е тоа креативност?“

- Креативност е учењето. Учење е тоа што се прави и што се игра и се прават големи и убави работи. Еве преку музиката можам да научам како да нацртам море. Ако видам тутурутка од хартија, ќе си направам двоглед и ќе гледам птици или како пират ќе истражувам богатство со мапа
- Креативност е бактерија. Кога некој ќе лапне бактерија мала ќе стане креативен. Учењето е како Бамби, ќе научиш дека тоа е елен.
- Креативност е креативно да работиш. Креативна работа е сè да имаш во тебе. Другите не може да ги видат, само ти можеш да си ги видиш работите и да си ги ставаш.
- Креативност е кога размислуваш за некои работи. Кога ќе го измислам тоа нешто го правам креативно со некои работи што ќе си ги најдам. Децата треба да учат за кога ќе пораснат да немаат проблеми. Во твојата кука може да настане пожар, или да ти се скрши, а ти не си научил како да ја чуваш...е тоа ти се проблеми.

- Креативност е Спирит зашто си играм. Сè што гледам, слушам, мирисам и јадам ми влегува во мозокот. Тогаш размислувам што да нацртам. Еве кога ќе нацртам пица со очила, ќе биде мојата креативна пица. Јас сум креативен најмногу на светот.

Табела 21. Евидентирани однесувањата на децата, целите и стандардите кои се постигнати

АСПЕКТ НА РАЗВОЈ ПРИСТАП КОН УЧЕЊЕ				СУБДОМЕНИ														
				ЉУБОПИТНОСТ И ИНИЦИЈАТИВНОСТ						КРЕАТИВНОСТ И ИСТРАЈНОСТ								
КРЕАТИВЕН СИД ВОЛШЕБНА СПИРИТ ПРИКАЗНА	Детето покажува интерес	Детето е активно	Детето е пасивно	Детето може да научи нови работи и да стекне нови искуства			Детето може да преземе иницијатив а			Покажува истрајност во преземенит е активности			Може да ја користи својата креативност во секојдневнит е активности			Може да учи на различни начини од сопствени е искуства		
				1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
				f	25	25	2	2	3	2	2	7	1	2	1	24	2	1
%	93	93	7	7	1	8	7	2	6	7	4	89	7	4	89	7	1	7
					1	2		6	7								5	8

Преку добиените податоци може да се констатира дека оваа активност придонесе кон зајакнување на интересот и активноста кај 93% од децата. Децата беа охрабрени да поставуваат прашања, при што кај 82% се забележа желбата за нови знаења и стекнување на нови искуства. Кај 89% од нив беше регистрирана упорноста и истрајноста во добивањето одговор, 4% покажаа прогрес кон исполнување на стандардот, а останатите 7% покажуваа интерес кон активноста, без прецизност и точност.

Кај 67% од децата се покажа интерес во активноста преку пројавување иницијативи и интереси за стекнување нови знаења, кои воедно и го исполнија стандардот. Голем процент од децата 89% ги изразуваа на мислите и искуствата низ различни форми, и беа поттикнати да ја користат својата креативност. Преку активноста 78% од нив ја развија способноста за искористување на играта и игриви активности во функција на учење и откривање, при што постојано ја изведуваа

активноста со голема прецизност, точност и истрајност. На овој начин децата развија свесност за сопствените начини и пристапи во откривањето нови сознанија, на свој начин да ги пренесуваа своите решенија, мислења, искуства, заклучоци и развија сопствен стил на учење.

Преку оваа активност се испитаа ставовите кон учењето (интерес, задоволство и мотивација за учење) и се утврди однесувањето на децата во текот на учењето (внимание, истрајност, иницијативност, флексибилност и самоконтрола), со што ја докажуваме **хипотезата бр. 14: со моделирање пристапи кон учење се развива позитивен однос кон учењето.**

Преку потврдувањето на поединечните хипотези може да се констатира дека Пристапот кон учење е основа на раното учење и развој кај децата од предучилишна возраст. Како да се учи, а не што да се учи го постави пристапот кон учење како главна алка во раниот детски развој. Воспитувачот има огромно влијание во раното учење и развој, бидејќи преку својот пристап тој може да го моделира и пристапот кон учење кај децата. Со примената на холистичкиот пристап кон процесот на учење, се менува воспитно-образовната практика, при што се нагласува почитувањето на индивидуалноста на детето.

Со моделирање на пристапи кон учење се развива позитивен однос кон учењето, кај децата се поттикнуваат и се поддржуваат љубопитноста, креативноста, иницијативноста и истрајноста во процесот на учење. Анализата на сите поединечни хипотези ја докажува **главната хипотеза дека постојните концепции за ран детски развој имаат позитивно влијание врз воспитно-образовната практика и развојот на пристапите кон учење кај децата од предучилишна возраст.**

IV. ЗАКЛУЧНИ СОГЛЕДУВАЊА И ПРЕПОРАКИ

4.1 Заклучни согледувања

Резултатите од истражувањето, квантитативната и квалитативната анализа на податоците насочуваат кон одредени согледувања и понатамошни предлози и сугестии во функција на подобрување на работата на воспитувачот и пристапите кон учење кај децата од предучилишна возраст.

Развојот и учењето во првите години од животот се најзначајни за понатамошниот развој на детето. Затоа се јавува потреба од стимулација на правилен детски развој кој ќе овозможи развој на одредени компетенции кои се неопходни во понатамошниот напредок на детето во сите аспекти на развојот. Според добиените податоци во целост е докажана генералната хипотеза на истражувањето, односно дека **постојните концепции за ран детски развој имаат позитивно влијание врз воспитно-образовната практика и развојот на пристапите кон учење кај децата од предучилишна возраст.**

Покрај главната хипотеза, податоците кои се добиени од поединечните хипотези укажуваат на следните заклучоци:

1. Со имплементацијата на Стандардите за рано учење и развој и постојната програма, воспитувачите и педагозите се соочиле со одредени потешкотии во својата педагошка пракса. Речиси половина од испитаниците, односно 49% од воспитувачите се изјасниле дека обуките кои се организирани и реализирани за примена на стандардите и програмата не го постигнале посакуваниот ефект. Со тоа се потврдува првата хипотеза на истражувањето дека не постои доволна информираност и обученост на воспитувачите за примена на Стандардите за рано учење и развој.
2. Се потврдува втората хипотеза дека со имплементација на Програмата за рано учење и развој се зголемуваат можностите за флексибилно планирање и реализација на воспитно-образовните активности. Речиси сите воспитувачи и педагози (109 од 114 испитаници) се согласни во своите ставови дека таа

- им овозможува флексибилност во однос на планирањето, организацијата и реализацијата на воспитно-образовните активности.
3. Инструментите за проценка на степенот на развојни достигнувања за одреден возрасен период му даваат насока на воспитувачот за планирање на понатамошни стратегии за учење. Иако во праксата постојат одредени недостатоци во однос на развојното досие, кај воспитувачите ($f=101$) доминира позитивен став во однос на примената на инструментите како можност за следење на напредокот на секое дете и постигнувањето на стандардите од сите аспекти на развојот, со што е докажана третата хипотеза.
 4. Воспитувачите иако се согласни во мислењата и ја поддржуваат примената на новите педагошки достигнувања, сепак поголема иницијатива и мотивираност се јавува кај воспитувачите со помало искуство. Пресметаниот хи квадрат ја покажува статистички значајната разлика на ниво <0.01 ($\chi^2=57.205$ $p<0.01$ за $(df=9)=21.666$). Ова се должи на фактот дека новите воспитувачи се големи ентузијастички кои се подготвени да го прифатат предизвикот и да ги имплементираат новитетите во својата воспитно-образовната практика. Резултатите кои се добиени во однос на овој сегмент ја потврдуваат четвртата хипотеза.
 5. Петтата хипотеза која гласи дека воспитувачите и педагозите се согласни во мислењата дека постои потреба од примена на ИКТ во предучилишните установи исто така ја откри и реалната примена и потребата од воведување на ИКТ во детските градинки. Пресметаната средна вредност ($x_1=2$) укажува на фактот дека воспитувачите и педагозите го сметаат за значајно воведувањето на ИКТ, но според добиената средна вредност $x_2=1,2$ се потврдува дека присутноста на ИКТ во детските градинки е на многу ниско ниво. Ова не се однесува само на електронската документација, туку на примената на едукативни софтвери специјализирани за деца од предучилишна возраст. Испитаниците го делат мислењето дека ИКТ воопшто не е присутна во детските градинки, но сепак е многу значајно истата да биде вклучена во овој сегмент на образованието.
 6. Како шеста хипотеза се јавува тврдењето дека културата на доживотно учење се гради и развива во предучилишниот период. Воспитувачите и педагозите

- се согласни во ставовите дека децата уште во предучилишниот период треба да ја осознаат важноста на овој концепт како темел на понатамошно успешно вклучување во општествениот живот. Висината на пресметаната аритметичка средина ($X_2=2,6$) упатува на подготвеноста на испитаниците да го поддржат и имплементираат во целост доживотното учење како образовна стратегија.
7. Предучилишниот е најоптимален период за стекнување на самодовербата кај децата која се проткајува низ целиот живот. Хипотезата која гласи дека воведувањето на различни пристапи кон учење позитивно влијае на јакнење на самодовербата кај децата од предучилишна возраст ја потврдуваат повеќе од половината испитаници во ова истражување.
 8. Соодветно дизајнираната средина во детските градинки ја стимулира детската љубопитност, а со тоа се зголемува и детската иницијативност за осознавање на појавите и процесите во непосредната околината. Над 2/3 од воспитувачите и педагозите во својата воспитно-образовна работа имаат можност да го потврдат влијанието на средината врз развојот и унапредувањето на знаењата и вештините кај децата. Средината сама по себе е предизвикувачки фактор кој ја зголемува иницијативноста кај децата. Преку добиените податоци од истражувањето се докажува хипотезата број осум дека воспитувачите и педагозите имаат позитивен став дека просторната организација ја зголемува иницијативноста кај децата.
 9. Играта и игривите активности се јавуваат како носечки метод на воспитно-образовна работа. Играта кај децата буди внатрешна мотивација, задоволство и забава, при што тие стекнуваат одредени знаења, ги развиваат своите способности и вештини. Голем процент од испитаниците, 82% од нив се согласни во мислењата дека играта и игриви активности влијаат врз унапредување на раното учење и развој кај децата од предучилишна возраст, со што се докажува деветтата хипотеза.
 10. Единаесеттата хипотеза која гласи истражувачко-откривачките активности ги поттикнуваат логичкото размислување и критичкото мислење кај децата ја потврдуваат голем процент од испитаниците. Податоците добиени преку пресметаната средна вредност покажуваат дека воспитувачите и педагозите ($x_1=2.8$ и $x_2=2.8$) сè почесто ги практикуваат овие активности бидејќи имаат

позитивен ефект кај децата. Преку нив децата осознаваат на кој начин функционираат работите, ги согледуваат причинско-последичните релации и тие стануваат свесни за своето влијание.

11. Со примена на одредени пристапи кон учењето кај децата се зајакнува мотивот да бидат истрајни во извршување на посложени задачи. Во истражувањето се докажа хипотезата дека децата покажуваат висок степен на истрајност (кај 57% од децата) во однос на нивната возраст преку реализација на воспитно-образовна активност која налага поголема концентрација од страна на децата и временски е подолготрајна.
12. Половина од испитаниците, се изјасниле дека холистичкиот пристап кон детето е многу значаен за правилниот детски развој, а во воспитно-образовната практика е присутен кај 47% од испитаниците. Голем процент од нив 69% ја искажале значајната улога на воспитувачот и 64% од нив укажуваат на точноста на тврдењето дека воспитувачот е во позиција да го поттикне и унапреди целокупниот развој на децата од предучилишна возраст. Преку овие резултати се докажува хипотезата дека постои висок степен на вклученост на децата во воспитно-образовните активности за реализација на Програмата за рано учење и развој.
13. Бидејќи децата се активно вклучени во воспитно-образовните активности за реализација на Програмата за рано учење и развој, што се докажува со добиените резултати од истражувањето, може да се нагласи дека кај децата се зголемуваат љубопитноста и креативноста. Децата максимално ја изразуваат љубопитноста за сè што се случува и ги опкружува и на свој сопствен креативен начин ги материјализираат своите знаења. Во квалитативниот дел 73% од децата на сопствен креативен начин со голема прецизност и точност ги реализираа поставените задачи, а според квалитативниот дел од истражувањето пресметаната средна вредност од исказите на испитаниците ја истакнува значајноста од $x_1=2.1$, како и точноста на исказот со $x_2=2.2$, преку која се докажа претпоследната хипотеза дека љубопитноста и креативноста на децата во текот на учењето се зголемени со моделирање на пристапите кон учење.

14. Во предучилишниот период најважно е кај децата да се изгради внатрешен стандард и позитивен пристап кон учењето. Воспитувачот како главен модератор ја има клучната улога да го насочи секое дете во вистински правец. Во квалитативниот дел преку реализираните активности 78% од децата ја развија способноста за искористување на играта и игриви активности во функција на учење и откривање, при што постојано ја изведуваа активноста со голема прецизност, точност и истрајност. Речиси сите воспитувачи и педагози(94%) се согласни во нивните ставови дека со моделирање на пристапи кон учење се развива позитивен однос кон учењето кај предучилишните деца, докажувајќи ја вистинитоста на последната хипотеза.

4.2 Препораки и сугестии за имплементација на резултатите од истражувањето

Теоретската разработка на проблемот на истражување и добиените податоци од истражувањето, наведуваат неколку аспекти како препораки и сугестии кои се во насока на подобрување на воспитно-образовната работа во детските градинки.

Со Програмата за рано учење и развој е направен голем исчекор во подобрување на педагошката практика. Таа се однесува на активната улога на детето и воспитувачот, како и нивниот квалитетен однос преку почитување на индивидуалноста на детето, неговите потенцијали, интереси, можности итн. Притоа се зголемува флексибилноста на педагозите и воспитувачите, при што кај нив се јавува иницијатива и мотивираност за воведување на промени во воспитно-образовната практика. Сепак во педагошката практика испитаниците се соочиле со големи потешкотии за кои е потребна интервенција од професионалци кои ќе им помогнат да ги надминат проблемите со кои се соочуваат, особено во однос на практичната примена на Стандардите за рано учење и развој. Притоа може да се констатира дека е потребна професионална континуирана обука на воспитувачите за имплементација на Програмата за рано учење и развој и примена на Стандардите за рано учење и развој

Преку овој труд се констатира дека играта и игриви активности се најзначајни во предучилишниот период. Фокусот се става на начинот на кој детето го осознава светот при што се зајакнува детското самопочитување и позитивната слика на детето за себе. Начинот на кој се реализираат активностите и детското опкружување се значајни фактори кои влијаат на начинот на кој детето ги стекнува своите знаења и искуства, ги развива своите способности, вештини и навики.

Тие имаат позитивен став кон ефективностa и ефикасноста на просторната организација, а најмногу ги истакнуваат истражувачко-откривачките активности во практиката кои го поттикнуваат логичкото размислување и критичкото мислење кај децата. Овие активности треба да се практикуваат почесто во воспитно-образовната работа, со цел децата да добијат поквалитетни и применливи знаења.

Креирањето на стратегии за учење има клучна улога во моделирањето на пристапите кон учење кај децата од предучилишна возраст, односно кај децата да се поттикнуваат и поддржуваат љубопитноста, креативноста, иницијативноста и истрајноста во процесот на учење. На тој начин се развива компетентно дете во однос на сите аспекти од развојот. Затоа се истакнува значењето на воспитувачот кој воспитно-образовните активности ги креира и реализира, односно се јавува холистичкиот пристап кон учењето. Притоа се нудат различни можности за децата да пристапат во процесот на учење. Со моделирање на пристапите кон учење самото дете го зајакнува ставот кон учењето, гради внатрешен стандард и сопствен стил на учење. Како поддршка се јавува потребата од опремување на градинките со дидактички материјали и средства од ИКТ, како и обука на кадарот за примена на ИКТ во воспитно-образовната работа.

Оттука можеме да истакнеме дека педагошката практика е насочена во позитивен правец. Почитувањето и негувањето на пристапите кон учење ги дава очекуваните резултати, а со тоа се поддржува правилниот развој и учењето кај децата од предучилишна возраст.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ambjörnsson. R., (2014), Ellen Key and the concept of Bildung, Confero | Vol. 2 | no. 1 | 2014 | pp. 133-160 | doi: 10.3384/confero.2001-4562.140515
2. Ангелоска-Галевска, Н. (2008), Планирање на научното истражување, (интерен материјал), Скопје: Универзитет “Св. Кирил и Методиј”-Скопје, Филозофски факултет-Институт за педагогија
3. Ангеловка. Н., (1994), Креативноста на децата во предучилишните установи, Битола, Киро Дандаро
4. Ангелоска-Галевска, Н. (1998), Квалитативни истражувања во воспитанието и образованието, Битола, Киро Дандаро
5. Aries, F. (1973), Vekovi detinstva, Beograd: Zavod za udzbenike i nastavna sredstva
6. Атанасоска Т, Петрова Ѓорѓева Е. (2006). Општа педагогија. Факултет за учители Битола
7. Баракоска, А; Величковиќ, С. (2013): Значај сарадње вртића и школе на припрему деца за почетак школовања, У Зборнику радова са осмог симпозиума Васпитач у 21 веку „Наше стварање, Алексинац: Висока школа за васпитаче струковних студија
8. Bašić, S. (2007) Nacionalni obrazovni standard-instrument kontroliranja učinkovitosti obrazovnog sustava, unapređivanja kvalitete nastave ili standardiziranja razvoja osobnosti?, Pedagogijska istraživanja
9. Bašić, S. (2007), Obrazovni standardi-didaktički pristup metodologiji izrade kurikulumu, Kurikulum: teorije-metodologija-sadržaj-struktura, Previšić, V. (ur.), Zagreb: Zavod za pedagogiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu
10. BELONGING, BEING & BECOMING (2008) The Early Years Learning Framework for Australia, Produced by the Australian Government Department of Education, Employment and Workplace Relations for the Council of Australian Governments
11. Blaslov, Z. (2004). Veza izmeѓu skolskog kurikulumu i kritickog mislenja, Skola bez slabih učenika, Filozofski Fakultet, Pula

12. Brajkovic, S. I dr., (2011), Kompetentni odgajatelji 21. Stoljeća, ISSA(International Step by Step Association) definicija kvalitetne pedagoske prakse, Pucko otvoreno uciliste Korak po korak, Zagreb
13. Bredekemp & Copppe, (1997), Developmentally appropriate practice in early childhood programs, Washington DC: NAEYC
14. Brković, A., Petrović-Bjekić, D., Zlatić, L., Dabić, M., Radomirović, V. (1997), Društvene promene i obrazovanje učitelja, Psihološki profil učitelja–pregled istraživanja, Zbornik radova sa okruglog stola, Jagodina: Učiteljski fakultet
15. Bruner, J. (1960, 1977) The Process of Education, Cambridge Ma.: Harvard University Press
16. Buchberger. I., (2012), Priručnik kritičkog mišljenja, slušanja, čitanja i pisanja, Rijeka> Udruga za razvoj visokoga školstva Universitas
17. Carlgren, F. (1990), Odgoj ka slobodi, Zagreb: Drustvo za waldorfsku pedagogiju
18. Clark, Edward, Jr. (1997). Designing and Implementing an Integrated Curriculum: A Student-Centered Approach. Brandon, VT: Psychology Press/Holistic Education Press
19. Council of Europe, Directorate of Youth and Sport: Study on the links between
20. Council of Europe, Directorate of Youth and Sport : Study on the links between formal and non-formal education, Strasbourg, March 2003
21. Дамјановски А.,(1989), Ученикот во наставата, Скопје, Просветно дело
22. Дамовска. Л.,(2015), Ефективно учење во раното детство, Меѓународно списание за образование, истражување и обука, Волумен 1, Број 1, Скопје, Филозофски факултет
23. Дамовска, Л. и др. (2012), Нови практики во детските градинки, Скопје, Темпора Веритас
24. Дамовска, Л. и др. (2004), Стандарди за рано учење и развој на децата од 0-6 години, Скопје: Министерство за труд и социјална политика
25. Дамовска, Л. (2001), Компатибилноста на предучилишното со основното воспитание и образование, Скопје: Круг
26. Дамовска Л., (2000), Системска компатибилност на предучилишното со основното образование, Филозофски факултет, Скопје, Круг 92

27. Дамовска, Л. (1995), Играта и нејзиното организирање во предучилишните установи, Скопје: Дореп
28. Department of health and human servicea (2005), Early childhood learning guidelines, (2005), State of Mailne
29. Dewey, J. (1933) How We Think 2e, New York: D. C. Heath Doll, William, Jr. (1993). A Post-Modern Perspective on Curriculum. New York, NY: Teachers College Press
30. Dobson F. (2005) Getting Serious About Play, A review of children's play
31. Edwards, Carolyn; Gandini, Lella and Forman, George (eds, 1993). The Hundred Languages of Children The Reggio Emilia Approach to Early Childhood Education. Norwood, NJ: Ablex Publishing Corporation Закон за заштита на децата, Сл. весник на Република Македонија, Скопје: 2007
32. Елкајнд, Д. (1974/2002). Пијаже и образование. У: Љ. Миочиновић: Пијажеова теорија интелектуалног развоја. Београд: Институт за педагошка истраживања
33. Epstein. A., Schweinhart. L., DeBruin-Parecki, A., Robin K., (2004) Preschool Assessment: A Guide to Developing a Balanced Approach, Preeschool policy matters, National institute for early education research
34. Epstein S. A. (2007), The intentional teacher: Choosing the best strategies for young children's learning, NAEYC, Washington, DC
35. Erikson, E. (1963), Childhood and Society, New York, Norton
36. Fagerlind, I., Saha, J., (1989), Education and national development: a comparative perspective, Oxford; New York: Pergamon
37. Fantuzzo, J., Perry, M.A., and McDermott, P. (2004). Preschool approaches to learning and their relationship to other relevant classroom competencies for low income children, School Psychology Quarterly 19 (3)
38. Gartenschlager, U., Hinzen, H. (2000), Perspektive i tendencije obrazovanja odraslih u Europi. Zagreb: Hrvatska zajednica pučkih otvorenih učilišta
39. Gelman, R&K, Brenerman, (2004), Science learning pathways for young children Early Chilhood Researcs Quartely 19(1)
40. Golomb, C. (2004), The child creations of a pictorial world. 2d ed. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum

41. Graham, Holt/Hale&Parker, (2004), Children moving: A reflective approach to teaching physical education
42. Greenberg, P. (2001): The comforting classroom, Scholastic Early Childhood Today, Vol. 16, No. 1
43. Hartley, J. (1998) Learning and Studying. A research perspective, London: Routledge
44. Hofman, M&D, P Waikart, (2002), Educating young children : Active learning practice for preeschool and child care programs, 2nd edition
45. Illeris, K. (2002) The Three Dimensions of Learning. Contemporary learning theory in the tension field between the cognitive, the emotional and the social, Frederiksberg: Roskilde University Press
46. International Research Project Enhancing Professional Development of Education Practitioners and Teaching/Learning practices in SEE countries NATIONAL REPORT: Republika Makedonija
47. International Research Project Enhancing Professional Development of Education Practitioners and Teaching/Learning practices in SEE countries NATIONAL REPORT: Republika Makedonija, 2006
48. Ivić, Pesikan, Antić (2002), Aktivno učenje 2, Beograd: UNICEF & Institut za psihologiju
49. Јаневски. В., Пендев. Д., Ангеловска-Галевска. Н., Трајков. Б., (2007), Клучни компетенции за доживотно учење: Учење како да се учи и претприемноштво-Финален извештај, ЕТФ проект бр. WP06—53-01, Центар за деловна соработка, Економски институт
50. Johansson, E. (2009). Doing the right thing. Different life-worlds and similar values in toddler interactions. In D. Berthelsen, J. Brownlee, & E. Johansson (Eds.), Participatory Learning and the Early Years. Research and Pedagogy (pp. 44–60). New York and London: Routledge, Taylor & Frances Group.
51. Joyce, B., Calhoun, E. and Hopkins, D. (1997) Models of Learning - tools for teaching, Buckingham: Open University Press
52. Каменов, Е. (1988), Предучилишна педагогија 1 и 2, Скопје: Просветно дело
53. Kamenov E. (2008), Vaspitanje i obrazovanje kroz igru, Beograd: Zavod za udzbenike

54. Kamenov E. (2008), Vaspitanje predškolske dece, Beograd: Zavod za udzbenike
55. Kamenov E. (2008), Obrazovanje predškolske dece, Beograd: Zavod za udzbenike
56. Камчева-Лакинска. Б. (1996). Самостојната работа на ученикот во наставата. Кавадарци: Даскал Камче
57. Камберски, К. И др. (2000), Предучилишното и основното воспитание и образование во Република Македонија (развој, состојби и перспективи), Скопје: Универзитет "Св. Кирил и Методиј"-Скопје, Филозофски факултет-Институт за педагогија
58. Kej, E. (1918), O vaspitanju djeteta u skoli, Beograd: Djurdjevica
59. Kej, E. (1902), Stoljece djeteta, Zagreb: EDUCA
60. Kostenik, M., Soderman & Whiren, (1999), Developmentally appropriate curriculum: Best practice in early childhood education
61. Крнета, Љ. (2005), Стручни чланак, Виртуелне игре савремене деце, Кикинда, BIBLID: 0553-4569, 51 (2005)
62. Krishnamurti, J. (1953). Education and the Significance of Life. New York, NY: Harper & Brothers Publisher
63. Kušević, B., McLeod, A. (2008), Slušati djecu: vodič za stručnjake. London, Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers., Dijete i društvo: časopis za promicanje prava djeteta. 1/2; 531-534
64. Langer, Dž. (1981), Teorije psihičkog razvoja, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
65. Ljubetić, M. (2008), Teachers' professional development-qualifaying for quality self evaluation and educational practice reflection, Teacher of the 21st century: Quality Education for Quality Teaching/Irē na Žogla (ur.), Riga, Latvia: University of Latvia Press
66. Maleš, Dubravka; Kušević, Barbara. (2011), Nove paradigme ranoga odgoja, Zagreb : Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zavod za pedagogiju
67. Marić A. (1979) Prostorna organizacija igre fizički oštećene dece u uslovima savremenog stanovanja. Posebna izdanja br. 8, Institut za arhitekturu i urbanizam, Beograd

68. Matejić, Z. (1976), Prilog naučnom zasnivanju pojma razvoja u psihologiji, Psihologija,1-2
69. Mezirow, J. (1991) Transformative Dimensions of Learning, San Francisco: Jossey-Bass
70. Miller, Ron (1997). What Are Schools For? Holistic Education in American Culture, 3rd Edition. Brandon, VT: Holistic Education Press
- Muzic, V. (1979), Metodologija pedagoskog istrazivanja, Sarajevo: IGKRO SVJETLOST-OOOUR Zavod za udzbenike
71. Miller, John (1996). The Holistic Curriculum. Toronto, Canada: OISE Press
72. Miskeljin, L. (2008), Decji vrtic kao izvor kurikuluma, Beograd: Zaduzbina Andrejevic
73. Murphy, P. (ed.) (1999) Learners, Learning and Assessment, London: Paul Chapman
74. Мурцева-Шкариќ, О. (2004), Развојна психологија, Скопје, Филозофски факултет Национална програма за развој на образованието во Република Македонија 2005-2015 со придружни програмски документи(2006), Скопје: Министерство за образование и наука на Република Македонија
75. Национална програма за развој на образованието во Република Македонија 2005-2015, Скопје: Министерство за образование и наука
76. NAEYC & NAECS/SDE (adoptet November 2002), , Early learning standards, Creating the conditions for success, position statement, National Association for the Education of Young Children
77. Natonal Association for the Education of Young Children, (2003), Developmentaly Appropriate Practice in Early Childhood Programs serving Children from birth to 8, Washington DC
78. National Research Council, (2000), Eager to learn: Educating our preschools, Washington DC; National Academy Press
79. National Council for Curriculum and Assessment. (2004). Towards a Framework for Early Learning. Dublin: National Council for Curriculum and Assessment
80. Nathan, A, Fox (2009), The importance of early for brain and behavior development: Implication for early childhood policy and pactice (onference paper, ISSA Conference, Bucharest, 2009)

81. Newman, F. and Holzman, L. (1997) *The End of Knowing. A new developmental way of learning*, London: Routledge
82. O'Connor, D. (2012). *Creativity in childhood: The role of education*. 8th Global Conference: Creative Engagements Thinking with Children
83. Opšta enciklopedija Larousse 3 (1973), Beograd: Vuk Karadžić interexport Beograd
84. Paser, V. (1987), *Vaspitni efekti nastave (koautor)*, Beograd: Nastava i vaspitanje, br. 1-2
85. Palmer, Parker (1993). *To Know As We Are Known: Education as a Spiritual Journey*. San Francisco, CA: Harper San Francisco
86. Pedagoska enciklopedija (1989), (red. Potkonjak-Simlesa), Beograd: Zavod za udzbenike i nastavna sredstva
87. Pedagoski recnik I (1967) (red. Teodosic, R.), Beograd: Zavod za izdavanje udzbenika SRSrbije
88. Pedagoski recnik II (1967) (red. Teodosic, R.), Beograd: Zavod za izdavanje udzbenika SRSrbije
89. Pedagoski recnik II (1967) (red. Teodosic, R.), Beograd, Zavod za izdavanje udzbenika SRSrbije
90. Program regionalnog drustveno-ekonomskog razvoja (2005), RCPO: Kragujevac
91. Piaget, J. (1926) *The Child's Conception of the World*, London: Routledge and Kegan Paul
92. Piaget, J. (1976): *Symbolic play*; in J.S. Bruner, A. Joly & K. Sylva (eds.): *Play – its role in development and evolution* (555–569). London: Harell, Watson & Viney.
93. Пен, X. (2009), *Образование и грижа во раното детство*, Скопје: Независен извештај од Европската комисија
94. Позициски извештај на NAEMD за развојно соодветната примена на програмите за едукација од најраното детство, (интерен материјал), Скопје: Универзитет “Св. Кирил и Методиј”-Скопје, Филозофски факултет-Институт за педагогија
95. Правилник за стандардите и нормативите за вршење на дејноста на установите за деца, Службен весник на РМ, бр. 28 од 06.02.2014 година

96. Предучилишен проект Чекор по чекор воспитно-образовна методологија, (1994), Вашингтон Д.Ц: Универзитет Џорџтаун
97. Програма за рано учење и развој. Министерство за труд и социјална политика на РМ, Службен весник на РМ, бр. 46 од 06.03.2014 година
98. Поткоњак-Шимлеша, (1989), Педагошка Енциклопедија II, Београд, Завод за удзбеника и наставна средства
99. Razdevšek-Pučko, C. (2005), Kakvog učitelja/nastavnika treba (očekuje) škola danas (i sutra)?, Napredak: časopis za pedagogijsku teoriju i praksu, Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske, br.146
100. Report from the commission (2001), White paper-The concrete future objectives of education systems, Brussels: Commission of the European Communities
101. Riley, J.,(2005), Learning in early years-A guide for teachers of children 3-7, Paul Chapman Publishing, London
102. Rinaldi, C. (2006). In dialogue with Reggio Emilia – Listening, researching and learning. Routledge, New York
103. Rogers, C. and Freiberg, H. J. (1993) Freedom to Learn (3rd edn.), New York: Merrill
104. Rosengren, K. S., Kalish, C. W., Hickling, A. K., & Gelman, S. A. (1994). Exploring the relation between preschool children's magical beliefs and causal thinking. British Journal of Developmental Psychology, 12(1)
105. Rosengren, K. S. & French, J. (under contract). Magical Thinking. To appear in M. Taylor (Ed.), The Oxford Handbook of the Development of Imagination. New York: Oxford University Press
106. Sanders, S. W, (2002), Active for life: Developmentally appropriate movement programs for young children, Washington DC: NAEYC
107. Salzberger-Wittenberg, I., Henry, G. and Osborne, E. (1983) The Emotional Experience of Learning and Teaching, London: Routledge and Kegan Paul
108. Selimovic. H. Karic. E. (2011), Učenje djece predškolske dobi, Bosna i Hercegovina, Metodicki obzori 11, vol. 6

109. Sergejev, N. K. (1997): Permanentnopedagogsko образование:konceptija i tehnologije nastavno-naucno-pedagoskih kompleksa, Monografija. SPb.Volgograd: Promena
110. Slunjski, E., Malašić, A. (2009), Integrirano učenje djece i dokumentiranje njihovih aktivnosti u vrtiću, Interdisciplinarni pristup učenju-put ka kvalitetnijem obrazovanju djeteta, Vujičić, Lidija; Matjaž, Duh(ur.), Rijeka : Grafika Zambelli
111. Slunjski, E. (2011), Kurikulum ranog odgoja i obrazovanja. Zrno: časopis za obitelj, vrtić i školu. 21/22
112. Slunjski, E. (2009), Postizanje odgojno-obrazovne prakse vrtića usklađene s prirodom djeteta i odraslog, Život i škola : časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja. 55
113. Sobel, D. M., (2006), How fantasy benefits young childrens understanding of pretense, Developmental Science 9
114. Taguma. M, Litjens I., Makowiecki K., (2013), Quality Matters in Early Childhood Education and Care: Sweden, OECD
115. Tacking Social and Cultural Inequalities through Early Childhood Education in Europe, (2009) , Bussels, Education, Audiovisual and Culture Executive Agency, EACEA
116. United Nations. General Assembly. (1990), UN Convention on the Rights of the Child (UNCRC) <http://www.stat.gov.mk>, Статистички преглед 2.4.16.01/842
117. Виготски, Л. С. (1971): Игра и њена улога у психичком развоју детета. Предшколско дете, 1974/4, Београд
118. Виготски. Л. С. (1989), развој, учење и игра, Скопје, Просветно дело
119. Vilotijević, M. (1999), Didaktika 1, Naučna knjiga, Učiteljski fakultet, Beograd
120. Vujisić-Živković, N., Vranješević, J. (2013), Profesionalni identitet nastavnika I obrazovanje izmedzu kompetencija I ideala, Časopis za društvene nauke UDK 371.13/.14, Niš
121. Vujičić, L., Đapić, K. (2009) Obrazovanje odgajatelja refleksivnog praktičara u kontekstu integracijskog pristupa kao načela rada s djecom rane i predškolske dobi, Interdisciplinarni pristup učenju put ka kvalitetnijem obrazovanju djeteta, Vujičić, L., Duh, M. (ur.), Rijeka : Zambelli

122. Vujičić, L. (2008) Research and Improvement of One's own Practice—Way to Development of Teachers'/preschool teachers' Practical Competence. Teacher of the 21st century: Quality Education for Quality Teaching/Irē na Žogla(ur.). Riga, Latvia : University of Latvia Press
123. Wenger, E. (1999) Communities of Practice. Learning, meaning and identity, Cambridge: Cambridge University Press
124. Закон за заштита на децата(2000), Скопје, Сл. Весник на Република Македонија
125. Закон за заштита на децата(2013), Скопје, Сл. Весник на Република Македонија
126. Закон за заштита на децата(2014), Скопје, Сл. Весник на Република Македонија
127. Zbornik radova (1999), (urednik Vladimir Rosić), Nastavnik-čimbenik kvalitete u odgoju i obrazovanju-The Teacher as a Contributor to Quality in Education: collection of scientific papers, Drugi međunarodni znanstveni kolokvij, 25. - 26. ožujka 1999, Rijeka-Second International Scientific Colloquium, Rijeka: Filozofski fakultet
128. Šagud. M., (2015), Komunikacija odgajatelja I dece u igri I strukturiranim aktivnostima, Šk. vjesn.64, 1/91-111, Filozofski fakultet u ZagrebuMitrović. D. (1980), Predškolska pedagogija; IGKRO „Svjetlost“; Sarajevo
129. Šagud M. (2010) Integrated Learning through Play, Modern Methodological Aspects, Bene, A. (ur.).Subotica : University of Novi Sad, Hungarian Language Teacher Training Facult
130. Šagud, M. Kermeci, M. (2009) Integriranje pedagogijske teorije u kompleksno područje prakse, Interdisciplinarni pristup učenju-put ka kvalitetnijem obrazovanju djeteta, Vujičić, Lidija; Matjaž, Duh (ur.), Rijeka : Grafika Zambelli
131. Šiprak, N. (1999), Učitelj i odgoj: jedan od mogućih odgovora, Bjelovarski učitelj: časopis za odgoj i obrazovanje, Bjelovar's teacher
132. Шљунски, Е. (1997), Интегриран предшколски курикулум, Загреб: Мали професор

<https://www.sfcg.org/mozaik-education-macedonia/>

<http://www.naeyc.org/academy/primary/aboutoverview>

https://www.naeyc.org/files/naeyc/file/positions/position_statement.pdf

<http://www.etf.europa.eu>

<http://www.confero.ep.liu.se/issues/2014/v2/i1/140616/confero14v2i1a.pdf>

<http://www.researchconnections.org/>

<http://teacher.scholastic.com/professional/bruceperry/curiosity.htm>

<http://www.culture.gov.uk>

<http://public.mzos.hr>

www.britanica.com

www.socsci.com

www.infed.org/biblio/holisticeducation.htm#holistic%20education

www.PathsOfLearning.net

www.great-ideas.org/30.htm

ПРИЛОЗИ

АНКЕТЕН ЛИСТ - СКАЛАР

за воспитувачите во детските градинки

Почитувани,

Анкетниот лист-скалар е дизајниран со цел да ги открие Вашите ставови и мислења преку кои ќе се добијат веродостојни информации за состојбите, потребите и перспективите на пристапот кон учење во детските градинки. Тој е составен од прецизно поставени прашања кои од Вас бараат одговори со заокружување и давање на алтернативни коментари, мислења и сугестии. Добиените информации ќе се користат за целите на истражувањето.

Анкетата ќе биде анонимна, за која Ви гарантираме целосна дискреција.

Ви благодариме на соработката.

Детска градинка _____

Општина _____

Град _____

1. Иницијална подготвеност/степен на образование:

- а) Вишо образование б) Високо образование в) Магистерски студии

2. Работно искуство како воспитувач:

- а) до 10 години б) до 20 години
в) до 30 години г) над 30 години

3. Дали вашата градинка е отворена за внесување на новини во воспитно-образовната работа?

- а) да б) не в) понекогаш

4. Дали вие како воспитувач чувствувате потреба за внесување на новини во вашата воспитно-образовна практика?

- а) не чувствувам потреба, сметам дека мојата воспитно-образовна практика е на задоволително ниво
б) не, мислам дека тоа ќе ми зададе дополнителни обврски
в) не сакам некој да ми наметнува како да работам
г) да, сметам дека секоја новина може да го збогати искуството и квалитетот на воспитно-образовната практика

5. Дали во вашата градинка постои флексибилен распоред на дневните активности?

- а) да б) не в) понекогаш

6. Од што зависи флексибилноста на дневните активности?

- а) од потребите на воспитувачот
б) од потребите на децата
в) од потребите на децата и воспитувачот
г) од потребите на градинката (приредби, прослави итн)
д) друго _____

7. Дали секогаш се раководите од планот предвиден за тековниот ден?

- а) да б) не в) понекогаш

Образложение _____

8. Од каде потекнува иницијативата за активностите во Вашата воспитната група?

а) од воспитувачот б) од детето в) секогаш постои компромис

9. Детето во воспитно-образовниот процес е...

а) активен субект б) делумно активен субјект в) пасивен субјект

Ве молиме да одговорите на следните прашања со знакот “х” проценувајќи ја значајноста на дадениот исказ, како и точноста на тврдењето, односно степенот на присутноста на дадениот исказ, по следната скала:

ЗНАЧАЈНО	ТОЧНО/ПРИСУТНО
1-незначајно	1-неточно/не е присутно
2-значајно	2-делумно е точно/присутно
3-многу значајно	3-точно/присутно во целост

значајно			ТВРДЕЊЕ/ИСКАЗ	точно		
1	2	3		1	2	3
			Добро осмислената околина ја поттикнува љубопитноста и интересот за истражување кај малите деца			
			Просторниот амбиент треба често да се менува			
			Воспитувачот треба да ги почитува потенцијалите, можностите, способностите и потребите на детето			
			Воспитувачот е во позиција да го поттикне и унапреди целокупниот развој кај децата од предучилишна возраст			
			Играта и игриви активности доминираат во воспитно-образовната практика			
			Истражувачко-откривачките активности ја поттикнуваат детската љубопитност			
			Холистичкиот пристап кон децата е основа за правилен ран детски развој			
			Воспитувачот треба да ја поттикнува и поддржува креативноста кај децата			
			На секое дете треба да му се обезбеди личен простор и да се почитува неговата индивидуалност			
			Воведувањето на ИКТ во воспитно-образовната практика има позитивен ефект во раното детство			
			Културата за доживотно учење се развива во предучилишниот период			

14. При планирање на дневните активности Вие поаѓате од:

- а) целите на програмата б) од стандардите в) друго _____

15. Според Вашето мислење како основа на раниот детски развој се смета:

- а) Когнитивниот развој и стекнување на општи знаења
 б) Социоемоционалниот развој
 в) физичко здравје и моторен развој
 г) пристапот кон учење
 д) развојот на јазикот, писменоста и комуникацијата

Образложете го вашето мислење

16. Преку моделирање на пристапи кон учење кај децата се зајакнува нивниот однос и интерес кон учењето?

- а) да б) не в) можеби

17. Каква е придобивката од воведувањето на инструментите за евалуација на децата од предучилишна возраст кои се базирани на Стандардите за рано учење и развој?

- а) со помош на инструментите можам да го следам напредокот и постигнувањет на секое дете во сите аспекти на развојот
 б) инструментите за евалуација ми овозможуваат полесно да ги планирам активностите
 в) преку инструментите добивам сознанија за кои стандарди на детето му е потребно мотивација за да може истиот да го постигне
 г) инструментите ми одземаат многу време, тие се административна работа
 д) немам мислење за ова прашање

18. Наведете некои предлози и сугестии кои се однесуваат моделирање на пристапите кон учење кај децата од предучилишна возраст

АНКЕТЕН ЛИСТ-СКАЛАР
за педагозите во детските градинки

Почитувани,

Анкетниот лист-скалар е дизајниран со цел да ги открие Вашите ставови и мислења преку кои ќе се добијат веродостојни информации за состојбите, потребите и перспективите на пристапот кон учење во детските градинки. Тој е составен од прецизно поставени прашања кои од Вас бараат одговори со заокружување и давање на алтернативни коментари, мислења и сугестии. Добиените информации ќе се користат за целите на истражувањето.

Анкетата ќе биде анонимна, за која Ви гарантираме целосна дискреција.

Ви благодариме на соработката.

Детска градинка _____

Општина _____

Град _____

1. Иницијална подготвеност/степен на образование:

- а) Високо образование б) Магистерски студии в) Докторски студии

2. Работно искуство како педагог:

- а) до 10 години б) до 20 години
в) до 30 години г) над 30 години

3. Дали вашата градинка е отворена за внесување на новини во воспитно-образовната работа?

- а) да б) не в) понекогаш

4. Дали вие како педагог чувствувате потреба за внесување на новини во вашата воспитно-образовна практика?

- а) не чувствувам потреба, сметам дека мојата воспитно-образовна практика е на задоволително ниво
б) не, мислам дека тоа ќе ми зададе дополнителни обврски
в) не сакам некој да ми наметнува како да работам
г) да, сметам дека секоја новина може да го збогати искуството и квалитетот на воспитно-образовната работа

5. Дали во вашата градинка постои флексибилен распоред на дневните активности?

- а) да б) не в) понекогаш

6. Од што зависи флексибилноста на дневните активности?

- а) од потребите на воспитувачот
б) од поребите на децата
в) од потребите на децата и воспитувачот
г) од потребите на градинката (приредби, прослави итн)
д) друго _____

7. Дали секогаш воспитувачите мораат да ги реализираат предвидените активности кои се тековно планирани?

- а) да б) не в) понекогаш

8. При планирање то Вие поаѓате од:

- а) целите на програмата
- б) од стандардите
- в) друго _____

9. Од каде потекнува иницијативата за планирањето на водспитно-образовниот процес во градинката?

- а) од педагогот
- б) од воспитувачите
- в) од потребите на децата
- г) од воспитувачите и децата
- д) од Годишната програма
- ѓ) од Програмата за рано учење и развој
- е) секогаш постои компромис

10. Дали ги следите и имплементирате современите трендови во вашата градинка?

- а) да
- б) не
- в) понекогаш

Ве молиме да одговорите на следните прашања со знакот “х” проценувајќи ја значајноста на дадениот исказ, како и точноста на тврдењето, односно степенот на присутноста на дадениот исказ, по следната скала:

ЗНАЧАЈНО	ТОЧНО/ПРИСУТНО
1-незначајно	1-неточно/не е присутно
2-значајно	2-делумно е точно/присутно
3-многу значајно	3-точно/присутно во целост

значајно			ТВРДЕЊЕ/ИСКАЗ	точно		
1	2	3		1	2	3
			Добро осмислената околина ја поттикнува љубопитноста и интересот за истражување кај малите деца			
			Просторниот амбиент треба често да се менува			
			Воспитувачот треба да ги почитува потенцијалите, можностите, способностите и потребите на детето			
			Воспитувачот е во позиција да го поттикне и унапреди целокупниот развој кај децата од предучилишна возраст			
			Играта и игриви активности доминираат во воспитно-образовната практика			
			Истражувачко-откривачките активности ја поттикнуваат детската љубопитност			
			Холистичкиот пристап кон децата е основа за правилен ран детски развој			
			Воспитувачот треба да ја поттикнува и поддржува креативноста кај децата			
			На секое дете треба да му се обезбеди личен простор и да се почитува неговата индивидуалност			
			Воведувањето на ИКТ во воспитно-образовната практика има позитивен ефект во раното детство			
			Културата за доживотно учење се развива во предучилишниот период			

11. Заокружете го исказот кој го одразува вашиот став за односот кон учењето во раното детство:

- а) детето е отворено, искрено и носи развојни потенцијали кои возрасните треба да ги проценат, поддржат и развијат
- б) детето е љубопитно, сака да дејствува, да разбере, да проба, да запознае, истражи и научи
- в) детето треба да го подучиме како да учи
- г) детето мора да научи се што му се нуди
- ѓ) на детето треба да му кажеме што треба да научи
- е) најважно е колку детето е научи

12. Преку развојот на пристапот кон учење кај децата се зајакнува нивниот однос и интерес кон учењето?

- а) да
- б) не
- в) можеби

13. При имплементирање на Стандардите за рано учење и развој со кои потешкотии се соочивте?

- а) недоволна информираност за нивна имплементација
- б) менување на начинот на планирање на активностите
- в) премногу се дава слобода на воспитувачите
- г) се менува целиот концепт на мојата работа
- д) друго _____

14. Според Вашето мислење, кои се поволностите кои ги нудат Стандардите за рано учење и развој во воспитната практика?

- а) Флексибилност при планирањето и изборот на активностите
- б) При планирањето на активностите да поаѓа од стандардите и детето, а не од поставените цели
- в) При реализација на активностите да го развие пристапот кон учење во сите домени
- г) Во слободните игри да го следи развојот на детето
- д) Слобода на воспитувачот и изразување на неговата креативност
- ѓ) Стандардите за рано учење и развој не се ништо ново
- е) Практиката не се менува, само евидентирањето на дневните активности
- ж) Друго _____

15. При месечното планирање Вие поаѓате од:

а) целите на програмата б) од стандардите в) друго _____

16. Според Вашето мислење како основа на раниот детски развој се смета:

а) Когнитивниот развој и стекнување на општи знаења

б) Социоемоционалниот развој

в) физичко здравје и моторен развој

г) пристапот кон учење

д) развојот на јазикот, писменоста и комуникацијата

Образложете го вашето мислење

17. Преку моделирање на пристапи кон учење кај децата се зајакнува нивниот однос и интерес кон учењето?

а) да б) не в) можеби

18. Каква е придобивката од воведувањето на инструментите за евалуација на децата од предучилишна возраст кои се базирани на Стандардите за рано учење и развој?

а) со помош на инструментите можам да го следам напредокот и постигнувањет на секое дете во сите аспекти на развојот

б) инструментите за евалуација ми овозможуваат полесно да го го изготвам долгорочното и среднорочното планирање

в) преку инструментите добивам сознанија за напредокот кај децата на ниво на воспитна група и на ниво на градинка

г) инструментите ми одземаат многу време, тие се административна работа

д) немам мислење за ова прашање

19. Наведете некои предлози и сугестии кои се однесуваат моделирање на пристапите кон учење кај децата од предучилишна возраст

ПРОТОКОЛ

(за писмено снимање на фактичката состојба во експонирањето на љуботпиноста, иницијативноста, креативноста и истрајноста на децата)

Тема: Развој на пристапот кон учење кај предучилишните деца

Што се набљудува?

1. Односот и реакциите на децата при организација и реализација на активностите

УПАТСТВО ЗА ПОПОЛНУВАЊЕ:

Протоколот има за цел да прибере одреден вид на податоци кои се однесуваат на следење на однесувањето и реакциите при изведување на активностите, односно е се документира индивидуалното достигнување на стандардите:

4. **ПРВ ЧЕКОР**-Прави прв чекор кон исполнување на стандардот-покажува интерес кон активноста, се обидува да ја изврши без прецизност и точност
5. **НАПРЕДУВА**-Покажува прогрес кон исполнување на стандардот-повремено изведува со одредена прецизност и точност
6. **ИСПОЛНУВА**-Го исполнува стандардот-покажува интерес во активностите, постојано го изведува со голема прецизност, точност и истрајност

Податоците е се заведуваат индивидуално за секое дете во текот на активноста и се дава генерална оценка за манифестациите на одредени индикатори. Активностите се однесуваат на аспектот на развој Пристап кон учење. Пополнувањето се врши на следниот начин: со внесување на знакот "x", при што се забележува манифестираното однесување на детето и степенот на постигнување на стандардот. Набљудувачот во празниот простор може да ги забележи своите согледувања во врска со истражуваната појава.

ДНЕВНО-ОПЕРАТИВЕН ПЛАН

Време и место _____

Аспект на развој _____

Субдомен _____

Стандард _____

Време и место _____

АСПЕКТ НА РАЗВОЈ ПРИСТАП КОН УЧЕЊЕ				СУБДОМЕНИ														
				ЉУБОПИТНОСТ И ИНИЦИЈАТИВНОСТ						КРЕАТИВНОСТ И ИСТРАЈНОСТ								
АКТИВНОСТ	Детето покажува интерес	Детето е активно	Детето е пасивно	Детето може да научи нови работи и да стекне нови искуства			Детето може да преземе иницијатива			Покажува истрајност во преземените активности			Може да ја користи својата креативност во секојдневните активности			Може да учи на различни начини од сопствените искуства		
				1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
Име и презиме на дете																		
Име и презиме на дете																		
Име и презиме на дете																		

Име и презиме на дете								
Име и презиме на дете								

ЗАБЕЛЕШКИ И СОГЛЕДУВАЊА НА НАБЉУДУВАЧОТ

--